

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BALANYI GYÖRGY
BUZÁS JÓZSEF
CSANÁD BÉLA
DURYCH JAROSLAV
ERDEY FERENC
FALU TAMÁS
FAZEKAS LAJOS
FEKETE ISTVÁN
HOLENDA BARNABÁS
KARDOSS TILDA
KÉZAI BÉLA
KUNSZERY GYULA
SZEGHALMI ELEMÉR
SZIGETI ENDRE
TOLDALAGI PÁL
ÖLBÉY IRÉN

írássai

1961 OKTÓBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Erdey Ferenc</i> : A sport bölceleti szemlélete	577
<i>Csanád Béla</i> : Mentés Mihály költészete	584
<i>Ólbey Irén</i> : Telehold (Vers)	589
<i>Kárdoss Tilda</i> : Dunántúli este, A dömsödi parton, Templomtűz, Egyszerű testamentom (Versek)	590
<i>Holenda Barnabás</i> : Jedlik Ányos találmányai	591
<i>Fazekas Lajos</i> : Istentisztelet (Vers)	595
<i>Jaroslav Durych</i> : Három krajcár (Elbeszélés)	596
<i>Falu Tamás</i> : Vonatfüty az éjszakában, Ő az (Versek)	603
<i>Fekete István</i> : Ősz (Elbeszélés)	604
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A modern ateizmus és a katolikusok) ...	606
<i>Eglis István</i> : A kis út (Az otthon békéjének megőrzése)	611

N A P L Ó

† Grösz József 1887—1961	613;
613; Berlin és a béke (<i>Szigeti Endre</i>)	
613; A Szentolvasó hónapjában (<i>Buzás József</i>)	615;
Az olvasó naplója (<i>Rónay György</i>)	617;
Színházi órjártat (<i>Ijjas Antal</i>)	623;
Képzőművészet (<i>Dévényi Iván, Haitz Géza</i>)	625;
Zenei jegyzetek (<i>Rónay László</i>)	628;
A Bakony szerelmese (<i>Balanyi György</i>)	630;
Rónay György: Fekete rózsza (<i>Szeghalmi Elemér</i>)	633;
Babits Mihály — húsz év múltán (<i>Kézai Béla</i>)	634;
Ferenczy Béni és könyve (<i>Toldalagi Pál</i>)	637;
Idézetek enciklopédiája (<i>Kunszery Gyula</i>)	638;
Jegyzetlapok (r. gy.)	639

613

Felelős szerkesztő:

S í k S á n d o r

Szerkeszti: Mihelics Vid

Főmunkatársak: Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp.

Felelős kiadó: Saád Béla

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5,— forint.

A SPORT BÖLCSELETI SZEMLÉLETE

A mai modern életnek sok érdekes vonása van, de a sok közül talán legjellegzetesebb a sport. Sokkal mélyebb gyökeret vert ez a jelen kultúrélet talajába, mint bármelyik más kultúrtényező. Sokkal szélesebb területet foglalt el, mint egy ország, vagy akár egy egész világgrész. Európában csakúgy, mint a földkerekség legeldugottabb sarkában ismerik, lelkesednek érte, sőt a legszenvedélyesebben művelik.

Azonban bármily lázas, bármily tevékeny és pozitív irányzatú legyen is a mai élet, tagadhatatlan, hogy a lelkekbe mégis mind mélyebben belegyökerezik egy másik kultúrtényező is: a bölcselet! Felületes szemléletben ugyan a fizikai ismeretek és a technikai tudás járnak élen, ami a nagy atomfizikai felfedezések nyomán természetes is; de a mai emberben mindjobban jelentkeznek azok a mélyebb igények, melyek magas hegyek ormáról, nemcsak a repülőgépek több ezer méteres magasságából szeretik nézni a föld képét, hanem a szellem csúcsának távlataiból is!

Az emberek mind jobban keresik magasabb és végső principiumaiban, összetevőiben, legvégső okaiban meglátni és felfogni a világot. — Fentről, a szellem madártávlatából akarja áttekinteni és szemlélni a mindenséget s annak egyes részeit: tudós is, átlagember is!

Így jut el korunk a bölcselet igényéhez! Bele akarja foglalni ismeretvilágát a bölcseleti és világnézeti egység kereteibe.

Sport és bölcselet!... Hogyan kerülnek egymás mellé? Mi köze van a sportnak a bölcselethez? Vagy megfordítva: Mit akar a bölcselet a sport világában?

E kettő találkozása valóban meglepő! De még jobban meglepő, hogy a keresztény bölcselet és világnézet legnagyobb szelleme és irányítója, Aquinói Szent Tamás műveiben is megtaláljuk a sportkérdés egész bölcseleti elméletét és a keresztény világszemléletbe való beállítását! Szent Tamás, ha nem is a mai terminológiával, mégis tárgyilag ismerte már a sport kérdését és annak problémáit műveiben megoldani törekedett.

Az első kérdés, ami ennek kapcsán felvetődik az, hogy miként jutott Szent Tamás a sportkérdéshez? Szent Tamás a Summa Theologica-ban, főművében, tíz szerzót idéz, de ezek közül csak egy az, akitől magát a kérdést is, de meg annak egész elméletét is átvette, s ez Aristoteles, aki-nek műveihöz írt kommentárjaiban a sportnak még a Summánál is bővebb és tisztán bölcseleti szemléletét találjuk. Tehát a sportnak keresztény világnézeti feldolgozásához Szent Tamást éppen az antik sport bölcselete vezette el.

Vissza kell tehát mennünk egészen a sport klasszikus népéhez, a görögökhöz s csakhamar rájövünk arra, hogy a sport bölcseleti szempontja egészen etikai kérdés. De itt sem a filozófia az, mely előbb elméletileg vetette fel a sport kérdését, hanem megfordítva, először az élet teremtetette meg a sport klasszikus szemléletét és ebből indult ki a bölcseleti szemlélet, az etikai szempont. Először élték a sport etikáját s ebből született meg később a bölcseleti elmélet.

Így jutunk el a kérdés alapjához, a sportetika, a sportbölcselet történelmi szálaihoz. Először a sport történeti eredetét kell bölcseleti szempontból kibogozni, hogy rájőjjünk, miként jutottak el az ókor filozófusai a gyakorlatból, az életből, a bölcselet elméletéhez.

A sportetika történeti múltjának tanulmányozása igazolja, hogy a sport nem kulturtermék; nem a civilizáció szülte, hanem már a primitív népek, a műveltség kezdetén ismerték és szerették azt. A sport az emberi természetnek egyik veleszületett hajlama. Megtaláljuk azt valamennyi primitív néptörzsnél, és pedig mindenhol, az egész földkerekségen. Mégis a sportból rendszert, bölcséleti világképet alkotni a görögöknek volt fenntartva. A görögök mozgékony élete, szomszédaikkal és távoli népekkel való állandó érintkezése volt az alkalom, hogy eltanulják tőlük a sport különféle ágait, sőt kifejlesszék a sportot egységes felfogássá, egységes szellemben. A görög nép sportszellemének alapelve kezdettől fogva ez volt: Szép testben szép lélek!

Am csakhamar más elméleti alapot is kerestek a sportnak, Homeros mindkét halhatatlan művében, az *Iliás*-ban és az *Odyssea*-ban már részleges leírását kapjuk az etikai alapon álló sportnak, mely a vallásos gondolatokkal, sőt célkitűzésekkel kapcsolódott. Amikor Lykurgos Spártában, Solon pedig Athénben törvénybe iktatják a testnevelést, az ifjúság rendszeres sportolását, a sport már az egész görög nép vallásos életének külső megnyilvánulásává fejlődött. A későbbi sport központja a gymnázion lett, ahol különféle testmozgási gyakorlatok, játékok, versenyek, de egyben a szellemi és politikai élet egyes megnyilvánulásai is hajlékot kaptak.

A görög sportnak későbbi fejlődése két irányban indult, a spártai és az athéni irányban. A spártai sportnak — politikai helyzetüktől függően — egészen katonai jellege volt; Spárta erős katonákká akarta nevelni az ifjakat. Az athéni sportnak inkább etikai színeze volt; a tökéletes és szép embertípus eszményét szolgálta. A szellem szépségét az ún. *muzsai* neveléssel, a szép test kifejlését pedig *gimnasztikával* akarták biztosítani. Mindkettőnek etikai alapja adta meg a sportnak bölcséleti keretét. Arra törekedtek, hogy minden gyermekből kitűnő, kimagasló ember váljék. Ez a lélektani alapja a sportversenyeknek is, mely a homerosi időktől kezdődően mind jellegzetesebb vonása lett a görög sportéletnek.

Ez az athéni, attikai sportideál nyomta rá bélyegét az egész későbbi görög sportéletre, de különösen a görög sport fénykorára, az olimpiai versenyekre.

A sportversenyek tulajdonképpen nemzeti ünnepek voltak a görög nép minden vallásos szent helyén. A pelloponesosi Elis királyságban a görög főistenségnek, Zeus-nak tiszteletére épült az a templomcsoport, mely az egész görögség legfőbb szenthelye lett, s ahol Zeusnak, Pheidias művész kezéből kikerült, utolérhetetlen szépségű szobra állott. Ide zárandokoltak minden ötödik évben a szétszórta élő görög törzsek vallásos nemzeti ünnepre, melynek legkiemelkedőbb pontja a sportverseny volt. A versenyek egyszerű babér- vagy tölgykoszorúja a legnagyobb dicsőség és megtiszteltetés jele volt, s a győztes hazájába visszatérve az istenség oltárára helyezte azt.

Az olimpiai versenyeknek összefogó ereje és erősen vallásos jellege adta meg a sport bölcséletének is jellegét. Ezt főleg a két legnagyobb filozófus, Plátó és tanítványa Aristoteles dolgozta ki. Hogyan jutottak el ők a sport bölcsületéhez?

A görög filozófia Thalestől kezdődően abból indult ki, hogy az ember az őt környező világot megmagyarázza. A jón, az eleai, a pithagoreusi és attikai bölcséleti iskolák egyaránt az anyagi világ magasabb bölcséleti magyarázatát akarták nyújtani. Mikor a világ okainak magyarázatában a vélemények különbözősége és zavara egészen a szkepszis széléig juttatta a görög bölcsületet, jelenik meg Sokrates, aki a külső világ szemléletétől a belső felé tereli a figyelmet. Az ember belső világa valóságos mikrokos-

mos, s ennek bölceleti feltárása, magyarázata éppen olyan érdekes és fontos, mint a külső világé. Az új szemléletnek lélektani és etikai vonatkozásai indítják a végső összefogó és teljes filozófiai szemlélet megalkotására Plátót, Sokrates tanítványát. Az ember etikai rendjében látja Plátó ennek a legmagasabb principiumait és bölceleti értékeit.

* * *

A sport Plátó szerint az emberi élet egyik legjelentősebb ténye, az ember tökéletességének egyik legfontosabb eszköze, az állam életének alapköve. Az állam a hármass emberi lélek szerint három társadalmi osztályra tagozódik Plátó szemléletében: 1. A vágyódó, a *vegetatív lélek* szabja meg a dolgozó emberek osztályát, mely csak a létfenntartást és az élvezeteket tartja az élet céljának. 2. De az irascibilis, a *törekvő* lélek kiemeli az előbbi osztályból azokat, akik magasabb életcélokért küzdenek. Ezek az állam védelmezői, katonái. — 3. Még magasabban állnak azok, akiket az *esz*es lélek, vagyis a szellem vezet, s akik az ideák szemlélete, metafizikai tudásuk, valamint harmonikus életük által állnak a többiek felett, s így válnak alkalmassá az állam ügyeinek intézésére, s a kormányzásra. A két utóbbi társadalmi osztály tehát a tökéletes ember ideálját valósítja meg.

A katonai, tehát államvédelmi osztály tagjai főleg rátermettségük által válnak alkalmassá e tisztük betöltésére. E célra külön kell nevelni őket, hogy lelkileg és testileg kimagasló, tökéletes emberek legyenek. A lelki nevelést a múzsai, a testi pedig a gimnasztikai adja meg.

A múzsai nevelés alatt Plátó a zene által elérendő esztetikai nevelést érti. Ezzel az ember nemcsak a hősök példáit, hanem a zene ritmusból és harmóniájából a lélek harmóniáját, vagyis a helyes erkölcsi életet tanulja meg. Az erény ugyanis nem más, — tartja Plátó — mint ritmus, szellemi harmónia. A katonai nevelés tehát a helyes beszédre, a rendre, harmóniára, ritmusra irányul, s így alakítja a lelket erényessé. A szellemi nevelés a szép lélek kialakítását célozza, de ez még nem elég: szükséges a szép test kialakítása is, s ez a gimnasztika, a sport által történik. Plátó erősen elítéli a korabeli atlétákat, akik szélsőségesen a legnagyobb erő kifejtésére törekedtek, de egyébként henye életet éltek. Szerinte a sport célja a harmonikus test, mely a lélek harmóniájának és erényességének van alárendelve és annak külső megjelenítője. A helyes sportéletet tehát a bölcelet legmagasabb elvei adják meg!

Plátó élesen bírálja bölceleti szempontból a krétai felfogást, mely szerint az állam élete állandó háborúskodás, amelynek megfelelően a sportot kizárólag katonai céloknak kell alárendelni. Nem a háború, hanem a béke az egyedek és az állam célja. Tehát béke a célja a sportnak is!

Az állam nem más, — mondja Plátó — mint nagy nevelőintézet, melyben a bölcelet elvei szerint kell egyént és társadalmat formálni, nevelni. E nevelésnek az erényesség, vagyis a múzsai nevelés egyik oldala; de a másik a testi nevelés, a sport, melynek szintén a szellem szépségét, harmóniáját kell szolgálnia, s nem megfordítva!

E kettős célt Plátó a muzsikával és a gimnasztikával kapcsolja egybe. A kettő teljes összhangja a táncban érvényesül, melyben a lélek ritmusa találkozik a test ritmikus mozgásával. Ebben még az öröm is kifejezésre jut, ami a mai értelemben vett sport fogalmának egyik alapvető, lényeges jegye. Maga a sport, a gimnasztika ebből az örömtől sugárzó játék-kedvből fakad.

Plátó e felfogása egészen közel hozza őt a sport mai fogalmának és bölceleti szemléletének értékeléséhez.

* * *

Aristoteles, Plátó legnagyobb és legtehetségesebb tanítványa, még mesterénél is jobban kidomborítja, hogy a sport — vagyis ahogyan akkor mondták, a gimnasztika — nemcsak egyszerű testgyakorlás, izmok és testi erők fejlesztése, hanem olyan erkölcsi erény, amelyben a játékszerű, a lélek derűjéből fakadó jókedv lényeges elem. Ezt Aristoteles *eutrapéliá*-nak nevezi. Maga a szó udvariasságot, ügyességet jelent elsősorban, s ezért Aristoteles latin interpretátorai eleinte nehezen értették, sőt félremagyarázták azt. Am Aristoteles az *eutrapéliá*val olyan erkölcsi erényt jelölt meg, mely az embert eléggé hajlékonyá, ügyessé és jóhumorúvá teszi.

De még így sem elég világos az, amit Aristoteles mondani akar a sportról. Csakis akkor értjük meg őt teljesen, ha egész etikai felfogását és annak kereteit vesszük tekintetbe, mely szerint az ember erkölcsi életének minden tekintetben erényesnek kell lennie, nemcsak a nehéz munkákban, nemcsak a komoly feladatok teljesítésében, hanem a pihenésben, szórakozásban is. Nem szabad tehát túlfeszíteni minden erőt, hanem néha pihenést is közbe kell iktatni, hogy erőink megújuljanak és szellemünk is felfrissüljön. Azt az erényt, mely a pihenésben az arany középuton halad, mely kellő mérsékletre tanít és testi-lelki felfrissülésünket eszközlí, nevezi Aristoteles *eutrapéliá*-nak.

Milyen cselekvés fakad ebből az erényből?

Aristoteles a semmitemvést elítéli és nem tartja erénynek. Az *eutrapéliá*ból tehát semmi esetre sem lustálkodás fakad, mert nem kapcsol ki teljesen a munkából; az *eutrapéliá* szerepe abban áll, hogy elfoglaltságunkon változtassunk. Éppen ez az erény tanít meg arra, hogy harmonikusan viselkedjünk pihenés közben is: tréfás, örömteli játékokkal, testmozgásokkal. Az ember ugyanis nem maradhat állandóan komoly. Időről-időre szükségünk van megengedni a feszült húrokat, enyhíteni a komolyságon és erőfeszítésen, hogy visszanyerjük az erőt a rendes munkához és elfoglaltsághoz. A gimnasztika, a sport játékos gyakorlása biztosítja ezt.

A tréfás öröm tehát, amelyről Aristoteles az *eutrapéliá* erényével kapcsolatban szól, a sportgyakorlatoknak azt a vidám, szellemes, örömteli lendületét fejezi ki, mely testi-lelki felüdülést nyújt pihenés közben. A játék fogalma eszerint beletartozik a gimnasztika kereteibe; éppen erre mutat rá az is, hogy az olimpiai versenyeket „játékok”-nak nevezték. Az *eutrapéliá* tréfás jellege tehát nem nevetséget keltő szellemeskedésekben, az ún. viccelésekben nyilvánul meg, hanem abban a vidám, derűs játékoságban, ami a sport lényegéhez tartozik.

Éppen ebből a jellegéből következik, hogy az *eutrapéliá* két véglet között mozog, állapítja meg Aristoteles: az egyik véglet abban az üres tréfálkodásban merül ki, mely mindent nevetségessé tesz, a másik pedig abban a komor nehézkességben, mely mosolyt, szellemi örömet nem fakaszt.

Azáltal, hogy Aristoteles ezt a játékos, derűs elemet is a sportgyakorlatok hozzátartozójának jelöli meg, egészen megközelíti a sport modern fogalmát. Itt ismerünk rá arra, amit később Huizinga sarkított ki oly élesen, mikor azt mondotta, hogy az embert nem *homo sapiens*-nek, hanem *homo ludens*-nek kellene nevezni.

A sportnak ezt az erkölcsi felfogását, fogalmát Aristoteles is, mint mestere Plátó, beleállítja a közösségi nevelés kereteibe. Négyféle nevelési eszközt sorol fel: *első* a grammatika, s ez alatt az irodalmi ismereteket érti, melyek az erkölcsi érzéket nevelik; *második* a szépművészet, mely a szépérzéket, tehát a harmonia iránti fogékonyságot fejleszti; *harmadik* a zene, mely a ritmus iránti érzéket és hajlamot erősíti és így még jobban

előkészíti az erények kialakulását; s végül *negyedik* a sport, vagyis a gimnasztika, mely az előbbieknél természetesen kiegészítője.

A sportnak etikai nevelő értékét abban jelöli meg Aristoteles, hogy az direkte, közvetlenül alakítja ki az élet harmoniáját, az erényességet. A sport ugyanis harmonikus, ritmikus mozgásokból, testgyakorlatokból áll, s így közvetlenül formálja, alakítja a szép testet. Márpedig görög felfogás szerint csak szép testben lakozhat szép lélek, hiszen az erény lényege éppen ebben a harmonikus egységben, szépségben áll.

Am a sportnak más értékes vonásai is vannak. Nemcsak a nevelés eszköze, hanem az egészséget is biztosítja, mely — a test harmonikus működése lévén — a lélek tevékenységének is alapja. A sport tölti ki a szabad időt szépen és helyesen, a pihenéssel pedig az ember felfrissül a további munkára és kötelességteljesítésre, mely az életben az emberre vár. A sport tehát szolgálja az egészséget, mely szintén harmónia, de a test fizikai vonalán s ez az egészséges szellemi élet szükséges előfeltétele.

Ezért Aristoteles etikailag hibásnak, tehát bűnösnek mondja, ha valaki semmit sem sportol s így elveszíti azt a lendületes és mozgékony magatartást, mely az egészséghez is, az erkölcsösséghez, vagyis az erényekhez is szükséges. Ugyancsak etikai szempontból erkölcsileg rossznak tartja a korabeli atléták életét is, mely viszont a sport, a gimnasztika célját egyedül csak a nyers erő felfokozásában látja. A sport nem életcél, nem munka, mert így elveszíti játékos, derűs jellegét, vagyis az eutrapeliát. Aristoteles éles szeme is észrevette azt a dekadenciát, amibe az akkori atléták túlzásai sodorták a görög sportéletet.

Ugyancsak ez az oka annak, hogy Aristoteles nem tartja helyesnek, ha a gimnasztikát, tehát a sportot, katonai céloknak rendelik alá. Nem azért erényes a sport, hogy ezzel háborúra készüljünk és nyers erőinket felfokozzuk, hiszen a nyers erő egymagában nem is elég az ellenség legyőzésére. A történelem megtanít arra, — mutat rá Aristoteles — hogy inkább az ügyesség, gyors és hajlékony harcmodor segítette győzelemre a katonákat, nem pedig a nyers és brutális erő. A sport tehát inkább ezt a hajlékonyságot, semmint a nyers erő kifejtést célozza. Az erény az arany középúton halad, a harci erő is ezen az arany középúton vezet győzelemre. Azért az állam nevelésében is inkább az erényekre, a hajlékony és gyors, ügyes magatartásra kell a súlyt helyezni. A sport éppen ezt fejleszti ki az ifjúságból.

Érdekes, hogy ezek a pedagógiai elvek vezették rá Aristotelest arra, hogy a sport gyakorlásában két periodust különböztessen meg. Az elsőben a könnyű gimnasztikai gyakorlatokat tanulja meg az ifjúság, melyek az izomerőt fejlesztik, a test rugékonyságát és ügyességét fokozzák. Így válik az ifjú szép testűvé, ruganyos, elasztikus izmú emberre. A második periódus, mely az előbbi követi, az ún. *palestra-nevelés*, már nem a testi erők kibontakozására irányul, hanem inkább a szellemi, lelki erők ki fejlődésére. E célból Aristoteles a versenyek beállítását sürgeti. A sportversenyeken ugyanis az akaraterő fejlődik, kitartás, ügyesség, szellemi, vagyis lelki hajlékonyság és más erények hajlamai erősödnek és fejlődnek ki az ifjúból. S ezekre az erényes tulajdonságokra nemcsak sportversenyeken, hanem az erkölcsös életben is nagy szükség van. Aristoteles tehát a versenyt — főleg erkölcsi nevelés szempontjából — a sport elengedhetetlen kellékének tartja.

Érdekes megjegyezni még azt is, hogy Aristoteles igen tömör és szűkszavú filozófus, aki ezeket a bölcséleti elveket is, melyek az akkori görög sportéletre vonatkoztak, lapidáris rövidséggel fogalmazta meg. Nem is

lehet azokat másként megérteni, csakis az akkori kornak és a sport akkori fénykorának megvilágításában. Enélkül Aristoteles sportbölcseletét könnyen félreérthetni, vagy egyáltalán meg sem lehet teljesen érteni.

* * *

Éppen ezért oly érdekes, hogy tíz évszázaddal későbben a nagy Aquinói Szent Tamás hogyan tudott annak mélyére hatolni, mert — amint láttuk — Szent Tamás a sportot és a sportnak filozófiai vonatkozásait éppen Aristotelestől tanulta; tőle vette át egész sportfilozófiáját is.

Szent Tamás a sportot — akárcsak Aristoteles — etikai szempontból értékeli. Természetesen az erkölcsi rend bölcseletét is sokkal mélyebben ismeri és széjjelágazóbban részletezi, mint Aristoteles, s ennek következtében a sport bölcseletében is több új mondanivalója van. Szent Tamás a sportot nemcsak erkölcsileg megengedettnek, hanem egyenesen erkölcsileg jónak tartja, nemcsak a sportoló szándékát tekintve, hanem tárgyánál fogva is. Az az élvezet, derűs jókedv ugyanis, ami a sport lényegéhez tartozik, erkölcsileg helyes és jó, hiszen testi-lelki felfrissüléssel, erőink regenerációjával jár együtt. A szellemi és testi munka közben szükséges ez a felfrissülés, tehát szükséges jó a sport is, mert ez nemcsak szellemi üdülést jelent, hanem egyben testi erőink felfokozását is. Szent Tamás a sport bölcseleti értékelésében Aristotelesnél is jobban kidomborítja a test és lélek kölcsönös viszonyát, harmonikus egységét, amit a sport gyakorlásával ápolni és fenntartani erkölcsi kötelességünk.

Azonban az erkölcsi megítélésnél nem elég, hogy valamely cselekedet *tárgyilag* jó legyen, szükséges hozzá a *szándék* helyessége is. Szent Tamás itt arra gondol, hogy a sportolásban helyes szándék vezessen. Ha valaki például a vívósportot abból a szándékból gyakorolná, hogy másvalakit párbajban leszúr hasson, akkor e szándék az egyébként erkölcsileg jó sportgyakorlatot máris helytelenné, rosszá tenné.

Ugyancsak szükséges Szent Tamás szerint a cselekedetek erkölcsi értékeléséhez, hogy a mellékkörülmények is jók legyenek. A sportnál is hely, idő, mód és az összes mellékkörülmények helyessége szükséges, hogy a sportolás erkölcsileg jó és értékes legyen. Mindezek a sport gyakorlásának, mint emberi cselekedetnek erkölcsi megítéléséből folynak. Szent Tamás tanítása e tekintetben sokkal teljesebb és mélyebb bepillantást enged a sport filozófiai, s főleg etikai meglátásába, mint Aristotelesé, akitől a sport bölcseleti értékelésének gondolatát átvette.

A sportot egyébként ő a mértékletesség sarkalatos erényéhez sorozza, amennyiben a helyes középutra tanít meg: a komoly munka és a pihenés között. A mértékletesség erényére vezethető vissza ugyanis többek között a szerénység is, mely lehet belső, s akkor alázatosságnak nevezük, de lehet külső is, amilyen 1. a sport és a játék, ha cselekedetekre, magatartásra, vagy pedig 2. a jóízlés, ha a ruházkodásra vonatkozik.

A sport tehát Szent Tamás szerint külső szerénység, önfegyelem, mellyel testmozgásban, játékban kellő mértéket tudunk tartani. A sport kétségtelenül erkölcsi erény, mert benne az ember a testmozgásokat az ész előírásai szerint hajtja végre. Valóban a sportnak is ésszerűnek kell lennie, meg kell felelnie a személynek, a kornak, nemnek, vagyis annak, aki azt gyakorolja; de meg kell felelnie a helyi viszonyoknak és az illendőség többi szabályainak is.

A sport játékszerűsége Szent Tamásnál, miként Aristotelesnél is, a sport egyik legjellegzetesebb vonása és tulajdonsága s éppen ezért a sport bölcseleti értékelésének egyik legfontosabb mozzanata. Azonban Szent Tamás sokkal jobban kisarkítja, hogy az embernek mennyire szüksége van

a felüdülésre, s mily komoly erkölcsi igényt elégít ki a sport e szempontból.

Szent Tamás érdekes példával mutatja be, hogy a testi-lelki felüdülés az erényhez tartozó elem és éppen ezért a sport gyakorlásából ki nem zárható. A *Collationes Patrum*-ból (coll. 24. o. 21.) idézi azt az esetet, mikor Szent János evangelista egy alkalommal tanítványaival játszott. Némelyek ekkor érkezvén oda látták ezt és igen megbotránkoztak rajta. Erre Szent János az illetőt felszólította, hogy feszítse meg ijját. „Tudnád-e ijjadat állandóan így feszítve tartani?” — kérde tőle. „Nem, — felelte az ifjú — mert akkor az ij megszakadna!”... „Ugyanígy megszakadna az ember is, — felelte Szent János — ha állandóan megfeszítené erejét és sohasem engedné szabadabbra!” — Éppen e példa mutatja, hogy Szent Tamás a sportról mily helyes fogalmat alkotott és annak mily tökéletes bölcséleti értékelését nyújtotta. (V. ö. Sum. Theol. II-II. qu, 168. a. 2.)

Még egy igen értékes vonást kell itt megemlíteni Szent Tamás sport-filozófiájáról. Már Aristoteles kiemelte, hogy a sport két véglet között a középben mozog s ezért erény. E két végletet Szent Tamás még alaposabban kivizsgálja és sokkal pontosabban s élesebben jelöli meg, hogy miben áll a két pólus, ami között az etikailag helyes sport mozog.

Az egyik véglet — mondja — az, amikor valaki túlságba viszi a sportot, vagyis a mai kifejezés szerint *sportörületbe* esik. Ez abban áll, hogy az ember nem az ész helyes szabályai szerint gyakorolja a sportot, hanem abban helyes mértéket tartani sportszenvédelemből kifolyólag nem tud.

A másik véglet, — mondja Szent Tamás — a *sportiszony*, mikor valaki teljesen elhúzódik a sporttól és semmiféle sportot nem gyakorol. Ez is véglet, ez is vétkes, mert az ész előírását, mely a testi-lelki erők felrészítését, a helyes pihenést kötelezővé teszi, elhanyagolja. Aki sportiszonyban szenved, állandóan, hajlamszerűen elfordul minden derűtől, minden pihenéstől, minden tréfától és örömtől, ami a sporttal jár. Nemcsak azzal hibázik, hogy maga nem sportol, hanem azzal is, hogy másokat is könnyen visszatart tőle, vagy a sportolás ellen nyilatkozik, hangulatot ront, sőt egyenesen akadályokat gördít a sport gyakorlása elé. Látjuk tehát, hogy Szent Tamás még szélesebben fogja azt a skálát, melyet nagy vonalakban már Aristoteles is megrajzolt.

* * *

Visszatekintve a sport és bölcelet múltjába, azt az érdekes jelenséget állapíthatjuk meg, hogy a sport bölcséleti értékelése és beállítottsága milyen mély meglátásokra vezette már a régi görög nagynevű filozófusokat is, akik a görög sport fénykorában a korszellem hatása alatt szemléltek és meglátták a sport bölcséleti vonatkozásait és értékeit. Még érdekesebb, hogy a középkor legnagyobb szelleme, bölcselője, Szent Tamás akkor is értékelni tudta a sportot és annak bölcséleti elméletét, megbecsülését és szépségét, amikor korának sportélete holtponton állt, minden esetre sokkal mélyebben, mint a klasszikus ókor delelőjén.

Ma, amikor a modern idők a régi klasszikus sportéletet felelevenítették, sőt még a réginél is szebb virágzásba szökkentették, s magasabb szintre emelték, szinte meglepődve látjuk és jóleső örömmel állapítjuk meg, hogy a sport és bölcelet ma is ugyanolyan szép fényben ragyog, mint közös bölcsőjük, Hellas derűs ege alatt!

E ragyogásnak fényét nem utolsó fokban éppen attól nyerte, hogy a bölcelet a sportot, annak benső értékét és az étellel való kapcsolatát akkor is, később is értékelni, megbecsülni, sőt megemlíteni tudta!

Megemlíteni, erősíteni, nemesíteni tudja ma is!

MENTES MIHÁLY KÖLTÉSZETE

Tavaly halt meg, 1960. május 11-én, két héttel hatvankilencedik születésnapja előtt. Nem tartozott az ünnepektől nagyságok közé, szinte észrevétlenül élt és halt meg győri otthonában. Papköltő volt. Elsősorban pap volt; papi kötelességét becsületesen végezte, minden más feladatnál többre tartotta. Költői munkásságát is gyakran ide sorolta: papi, igehirdetői tevékenységként emlegette. Mi azonban, olvasói és tisztelői, önálló értéket is látunk irodalmi működésében, és mindenképpen kötelességünknek érezzük, hogy számontartsuk költészetét és megemlékezzünk róla.

Közel félévszázados irodalmi működése idején körülbelül félezer verset írt. Öt verseskötete jelent meg: a *Magyar bánat* (Budapest, 1920.), *Fertő* (Győr, 1922.), *Muzsikál az erdő* (Győr, 1927.), *A lélek orgonái* (Győr, 1933.) és *A remete éneke* (Győr, 1938.) Legalább két kötetre való verse maradt kéziratban és szép zsoltárfordításai, amelyek Sík Sándor nagyszerű fordításai után következnek mai irodalmunkban. A felsoroltakon kívül más műveket is írt, megjelentek *Jeremiás siralmai* című verses fordításai és több, műkedvelői színpadra szánt szindarabja. A nagyközönség országpszerte kedvelte énekeit ismeri leginkább, ő írta ugyanis a *Kezdődik az ének, Isten hazánkért, Könnyes a két szemed, ó, Szűzanyánk* és más énekek szövegét.

1891-ben született a Dunántúlon, Süttő községben. Szülei földművesek voltak, s tizenkét gyermeket neveltek.

Apám paraszt volt, bölcs, öreg magyar.

Földjét túrta majd egy századon át.

Anyám fejére tizenkét gyermeke

Font drágagyöngynél drágább koronát.

(*En nem vagyok magyar? A remete éneke*, Győr, 1938.)

A győri bencéseknel végezte a gimnáziumot, s ez idő alatt érlelődött lelkében papi hivatása. Érettségi után a hittudományi tanulmányok végzésére a budapesti tudományegyetemre küldte püspöke. Otthona a Központi Szeminárium lett. Tanulmányai végeztével, megszerezve a teológiai doktori fokozatot, visszatért egyházmegyéjébe. 1914-ben történt pappászentele után haláláig Győrött lelkipásztorkodott és közel harminc éven keresztül szemináriumi nevelőként, tanárként és előjáróként működött.

Ez papi pályájának rövid története. Tegyük hozzá: külső története. A lényegesebbet: a lelkiséget, az izzást, a hivatásszeretetet nem lehet ilyen röviden elmondani.

Középiskolás korában kezdett „komolyan” verseket írni. A nyolcadik gimnáziumba járt, amikor először jelent meg verse nyomtatásban, a *Zászlónkban*, 1910-ben. Az akkor már országpszerte ismert papköltő, Harsányi Lajos példája és a győri gimnázium irodalomszeretete bizonyára hatottak rá. (A győri „irodalmi légkörre” jellemző, hogy századunk első felében volt időszak, amikor egyszerre három kiemelkedő győregyházmegeyi papköltőnek tapsolt a versszerető közönség: Harsányi Lajosnak, Mentés Mihálynak és Tűz Tamásnak.) A Központi Szeminárium alig félévszázaddal előbbi jelentős irodalmi életének emléke és irodalomtisztelőtének hagyománya valószínűleg még fokozta Mentés Mihály irodalmi törekvéseit. Ekkor már az *Életben* jelentek meg versei, de tehetsége a nagymultú Magyar Egyházirodalmi Iskolában is izmosodott. (Irodalomtörténetírásunk mulasztása, hogy nincs alapos tanulmányunk erről az Iskoláról, amelyet

Széchenyi István, Toldy Ferenc, egyházi és világi nagyok tisztelték, dícsérték és támogattak. A szeminárium irodalmi levegőjéből, illetve a Magyar Egyházirodalmi Iskolából a magyar irodalom jeles művelői kerültek ki: Dayka Gábor, Guzmics Izidor, Czuczor Gergely és Csiky Gergely, hogy a későbbieket ne említsük. Ebben az irodalmi életben számottevő szerepet játszott Kazinczy Ferencnek, Berzsenyi Dánielnek, Kisfaludy Károlynak és másoknak kispapokhoz fűződő barátsága.)

Mentes Mihály első verseinek megjelenése idején már országszerte ismerték Sik Sándor nevét is és az ún. katolikus irodalmat, amelynek az *Élet* című folyóirat volt a legfontosabb orgánuma. Ez az irodalom állandóan a kor színvonalán igyekezett hatni s a dekadens szemlélettel szembe fordulva a pozitív katolikus eszme- és gondolatvilágot hirdette. Mentés Mihály ehhez az irodalomhoz csatlakozott költészetével, s bár versművészetének általános színvonala nem érte el egyik vezető lírikusunk művészetét sem, néhány versében figyelemreméltó és bizonynyára maradandó művet alkotott. Életművének témaköre sem olyan széles, mint Harsányi, Sik vagy akár az utánuk feltűnő Mécs László költészetének a világa. Ő megmaradt haláláig becsületes, magamagát túlzottan leértékelő „közép-munkásnak” irodalmunkban.

Nem tudjuk, kezdeti jelentősebb verseinek megjelenésekor — az első világháború idején — milyen irodalmi tervek foglalkoztatták. A jelek szerint ebben az időszakban keveset írt, s talán nem is gondolt rá komolyan, hogy *igazi* költő legyen. Írt valami belső kényszerből és azzal a tudattal, hogy tehetségét kamatoztatnia kell, s ezzel is szolgálnia kell Istent és az embereket hivatása keretében. Megítélésünk szerint eléggé késon fedezte fel *saját* hangját. Első két kötete tele van az akkor divatos hazafias költészet szólamaival, s a költő egyéniségét csak alig-alig ismerhetjük meg belőlük. Sajátos témakörét és hangját a *Muzsikál az erdő* című kötetben találta meg. Ennek a kötetnek a versei formai szempontból is jobbak, mint az előzőek. Ritmusuk, zenéjük, belső felépítésük újszerűbb és hangvételiük egyénibb. A kötet első részében — amint a cím is sejteti — a természet a költő nagy élménye. A Fertő, amelynek a partján született, az erdő, mező, a felhők, a vadvirágok, a vándormadarak világáról énekel. Ezek a természettől ihletett képek azonban többnyire nem pusztán tájleírások, hanem alanyi érzésekkel átízzított látomások, nem egyszer egy kis nosztalgikus érzékenységgel színezve. Példaként idézzük a *Felhők* című versének két versszakát:

Valahol délen az óceánból
Emelte őket az égbe a Nap.
S most mint megannyi hontalan vándor,
Szótalan úsznak, szállanak.

Szomorú felhők, alkonyat táján
Fényben fürödtök ti is megint.
Ily szép lesz minden, ha könnyes pályám
Végén a lelkeim visszatekint.

A kötet második része visszahajlás első két kötetének nem mindig szerencsés hangjához, a harmadik rész egyéni és családi érzéseit tolmácsolja, végül a negyedik ciklusban éneklí a költő — most is erősen szubjektív átérzéssel — vallási élményeit: Krisztus-szeretetét, Szűz Mária-hódolatát, Szent Ferenc-tiszteletét, a szent idők áhítatát és zarándoklásainak élményét. A társadalmi, szociális mondanivalóig ebben a kötetben még nem jut el. Csak a kötet utolsó versében találunk utalást arra, hogy a költő együtt él az emberekkel, de ereje nincs a határozott fellépéshez,

maga is érzékeny, túlságosan érzékeny, szenvedő lélek. Az első világháború után zajló viszontagságok közepette élő jószándékú, de erőtlen emberek közül talán sokan beszéltek így:

*Szívem fényes ezüst-tükör:
Ha rálehelsz, nem tündököl.*

*Erős fény marja a szemem,
A kemény hang is fáj nekem.*

*Fáj a sötét, vak éjszaka,
Fáj a más bűja, bánata.*

*Fáj látnom hulló könnyeket,
Miket le nem törölhetek.*

*És jaj, mennyire fájna még,
Ha valakit megbántanék.*

*Hogy ne legyen bű, szenvedés,
Öröm legyen sok, könny kevés:*

*Kiönteném a lelkemet —
De jaj, hiába, nem lehet ...*

*Aldás, békeesség, emberek!
Aldás, békeesség, emberek!*

(Békeesség. Muzsikál az erdő, 1927.)

1933-ban jelent meg *A lélek orgonál* című kötete. Ez a könyv jelentős lépés a művészi kifejezés útján. Ebben már szigorúbb, fegyelmezettebb, ugyanakkor átéltebbnek tetsző sorokban árad a szív éneke. Témaköre is bővül, a természet világa már nem önálló témakör, csak kiinduló kép, szimbólum vagy analógia. E kötetben a lélek és a sors sok kérdése, szépsége és bánata orgonál. A korábbi témák (családi kör, lelki élet, liturgia, vallás) új színnel gazdagodnak, a papi hivatás dicséretével, és ebben a kötetben végre megjelenik a szociális probléma, a nyomorgók világa is. Igaz, még most is bizonyos passzív rezignáltsággal vegyesen, de már kifejezetten és egyik-másik sorában nagyon bátran. Magyarország ekkor a két világháború közötti korszakának legsúlyosabb éveit élte, gazdasági válságban kínlódott. A szociális igazságosság követelményeinek megvalósításában a vezető társadalmi osztályok csúfosan levezsgáztak. A jóratörkvő embereknek naponként látniok kellett a nyomorúságot, s csak az érzéketlen szív mehetett el mellette szótlanul. Erről ír a költő is:

*Jó volna józannak lenni és okosnak ...
De járni kell az utcát és látni a rongyokat,
Járni kell a házakat és hallani a gondokat
És foggyhatatlan sorát a néma panaszoknak:*

*Hogy nincs kölcsön és nincsen hitel,
Hogy megállítják gépeiket a gyárak,
Hogy nincs munkája az iparosnak,
S nem fizetik a munkát, amit olykor csinálnak.*

*Hogy holnap kilakoltat a háziúr,
Hogy a két doktor fiammal mibe kezdjek,
Hogy két szép lányomat keríti a Pénz ...*

(Jó volna józannak lenni. *A lélek orgonál*, 1933.)

A költő az igazság és a lelkiismeret embere. Felébred lelkében az aggodás: felelős-e ő is mindezért, és mit tehet az emberekért. Sajnos, a költő kevés lehetőséget látott a helyzet jobbítására; a pap és a keresztény humanista sokkal többet tett, ezeket a tetteket azonban költészetében nem kísérhet-

jük nyomon. Verseiben is felismerte ugyan a keresztény szociális munka kötelezettségét, de irodalmi téreken harcolni nem volt ereje. Ezt becsületesen megvallotta. Így lett a költő kora jóhiszemű, lelkiismeretfurdalásoktól gyötört, de a szociális munkára szervezetlen embereinek jellemző „példája” és társadalmi „tehetetlenségének” dokumentuma. Erről vall életművének egyik legjelentősebb verse, a *Szabad-e ? Lehet-e ?* című költemény. Legszívesebben az egészét idéznők, de talán a következő sorok is kellőképpen bizonyítanak:

*Szabad-e ? Lehet-e ?
Szabad-e járnom folttalan ruhában ?
Szabad-e ülnöm jó meleg szobában ?
Szabad-e ennem izes ételeket ?
Hiszen az utcán rongyos gyermekek
És sötét gondú apák járnak.

Én nem sokat jártam penészes odukban,
Miket emberlakásnak csúfolnak.
Alig tudtam
Odamenni. Félttem.
Talán a fojtó, fülledt levegőtől
Irtózott levegőre, napra szomjas tudom.
Talán féltettem gyűretlen ruhám,
Hogy a piszok beléje tapad.
Talán a kinos keserű szavakat
Nem voltam bátor hallani,
Hogy szegénységem túlon túl gazdag,
Hogy könnyű annak
Messze mennyországot prédikálni,
Akinek van ideje, van kenyere,
Van jártányi ereje várni.
Vagy talán nem is ezektől félttem,
Hanem magamtól,
Aki gyámoltalan vagyok, mint a kisgyerek.
Csak kezet tördelek
És siratom a szegény testvéreket,
Kiken segítenem nem lehet,
Mert nincsen annyi kincsem.

És tudom, hogy cserélnem kellene
És odaadnom magamat értük,
Mint Krisztus a jászolban, a pusztában és a Golgotán.
De tudom, hogy erőm sincsen.*

(*Szabad-e ? Lehet-e ? A lélek orgonál*, 1933.)

A költő bizonyára nem is sejtette akkor, hogy az ő egyéni vívódását, őszinte vallomását általánosítható bizonyítékká növeszti az idő, és a történelem ítélkezik majd egy korszak erőtlensége, tehetetlensége fölött.

Ez a küzdelemre magát erőtlennek érző gyengeség költészetében nem átfutó érzés volt csupán. Következő kötete is tanúskodik erről. A *remete éneke* (Győr, 1938.), amint a címe és címlapon látható rajz szimbóluma (kövek közt virágzó kaktusz) is sejteti, bizonyos bezárkózásról és menekülésről beszél. Ebben a kötetben a világtól elszakadt remete énekel, — szépen, kissé „arisztokratikus” egyszerűséggel, de formailag megmaradva az előző kötet eredményeinél. A lélek titkairól, általában „kis ügyeiről” énekel, legtöbbször a lelki élet választottjait inspiráló együttérzéssel vagy a példaadás, tanácsadás szándékával.

Ítélni persze könnyű, különösen így utólag és sommásan. Igazságtalanok lennénk, ha életének csak egyik részét vizsgálnók. Igaz, hogy

Mentes Mihály költészetével nem vállalta a harcot, de életével és papi munkájával igen. Az emberekért élt, sokat dolgozott értük és eljutott odáig, ameddig kevesen jutnak el: az áldozatig. Engesztelt az emberekért, amint a *Könyörgés engeszteléssel* című verse tanúskodik erről:

*Segíteni hol volna kéz,
Hiszen Te vagy az Atyjuk?
Engesztelés az életem,
Hogy megkönyörülj rajtuk.
Fogadd el, igazságos Úr.*

(*A remete éneke* c. kötetben, 1938.)

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha Mentés Mihály költészetéről beszélünk, hogy ő — mint mondtuk már — elsősorban pap akart lenni, s a versírással is ennek keretében akarta szolgálni Istent és az embereket. A pap első feladata, hogy Isten tiszteletét és a lelkek üdvösségét előmozdítsa, a lelki életben legyen szakember. Így érthető, hogy Mentés Mihály költészete elsősorban vallásos költészet, és ennek legfőbb témája a lelki élet. Jórészt ebből a magatartásból fakad művészetének egyenletlensége s talán formai egyhangúsága is. Nem tartotta túlságosan fontosnak a „művészi fejlődést”. Semmiképpen sem volt „poéta doctus”, s vallomása szerint nem nagyon bántotta a múgond. Így írt:

*születik néha egy-egy új dalom,
De nem kutatom, hogyan születik,
Nem gondom, hogy mi az irodalom.*

(*Miért hallgatok. A remete éneke*, 1938.)

Még nyiltabban, „hivatalosan” is kijelentette ezt, amikor a Szent István Akadémiába beválasztották és megtartotta székfoglalóját: „Bár félek, hogy köteles alázatosságom nem hoz tisztességet az Akadémiára, mert az derülhet ki, hogy Saul került a próféták közé, meg kell mégis ismételni és ki kell fejtenem, hogy nem készültem írónak. Egész életem készüllete volt, hogy pap legyek. Erre készülök most is. A papnak egész valójával kell hivatását szolgálnia, minden képességével papnak kell lennie. Az íráskészség is képesség, azt is be kell állítanunk papi hivatásunkba. Nemcsak azért, mert a papnak egyik legjelentősebb küldetése az ígehirdetés, hanem azért is, mert az írás magunk föltárása, ehhez magunkba mélyedésre van szükségünk. S kinek volna szükségesebb és hasznosabb az elmélyedés, mint a papnak, akinek magán kell keresztül szűrnie az Igét, s akinek az isteni szeretet mélységeibe kell elmerülnie.”

Így látta ő költői feladatát. Nem sok értelme van, hogy vitába szálljunk vallomásának egy-két mondatával vagy, hogy hozzátegyünk valamit fejtegetéseihez. Mi ugyan úgy érezzük, nagyon jól összhangba hozható a pap és a költő hivatása úgy is, hogy a sajátosan papi tevékenység szabályait nem keverjük össze a költészet külön törvényeivel, s továbbá azt is valljuk, hogy még a fönti szemlélet sem engedheti meg a művészi fejlődés és általában a múgond elhanyagolását. De ne vitatkozzunk, inkább próbáljuk megérteni Mentés Mihály költészetét és becsüljük meg nemes papi szándékát. Felfogásából következett, hogy nem törtetett irodalmi sikerekért sem. Nem is volt sok elismerésben része. Papköltőnek lenni egyébként sem mindig hálás feladat. Ő „világi kollégáival” szemben nem egyszerű hátrányban van, mert gyakran egy csomó előítélettel teli kritikán kell átküzdenie magát, hogy elfogadják, mint költőt. S ha valakinek nincs kedve ehhez a küzdelemhez, nem egyhamar veszik észre saját ismerős, baráti körén kívül. Pedig nagyon sokat köszönhet az irodalmi közlés és a papköltőknek, még ha nem is voltak kivétel nélkül a legkiválóbbak.

Emberek ezreivel szeretettték meg a verset, az irodalmat, a szép stílust, a művészetet, ma már sokszor közhelyként számontartott (egykor újként ható) verseikkel és szentbeszédekkel. Mentess Mihály nyilván tudta mind-
ezt, és megelégedett az erkölcsi sikerrel. A fentebb idézett székfoglaló al-
kalmával mondotta: „Nem fájt sohasem, hogy elmaradtak az irodalmi si-
kereik. Többet ért nekem, ha Szegeden egy anyóka odajött hozzám a föl-
olvasás után s elkérte egyik versemet, hogy lelkiolvasmánya legyen. Vagy
hogy Zircen lelkigyakorlat alkalmával valakinek a szabadakarrattal kap-
csolatos problémáját akadtam kibogozni, nem sok sikerrel. Akkor egy
ötlet hatása alatt elolvastam neki egy versemet. A harmadik sornál foly-
tak a könnyei s azt mondotta: Miért nem ezzel kezdte Főtisztelendő Úr ?
Ezek az én sikereim.”

Nem volt törtető, sem magát sokratartó ember. Érzékeny lelkű, őszin-
te, egyszerű és igen alázatos költő volt. S ha most olvasná ezt a róla szóló,
tárgyilagossnak szánt tanulmányt, lehet, tiltakozna ellene, túlzottnak, föl-
löslegesnek tartaná. S talán nekünk is címezné azt a kéziratban maradt
verset (egyik legsikerültebb verse !), amelyet a fentebb többször idézett
székfoglalója után írt, kinevetve önmagát, irodalmi babérait, s ekként fe-
jezve be „önkritikáját”:

*A tudósoknak kellett volna mondanom,
hogy nem vagyok kevélyebb, mint a többi
s alázatosabb sem akarok lenni,
s hogy nem fontos, mit gondolnak felőlem,
és az sem fontos, hogy mit mondanak,
nem vagyok több, nem vagyok kevesebb sem,
mint aminek az Istenem akart,
és nincs okom ember előtt remegnem
és nincs köszönnöm semmit senkinek,
s nem leszek más, nem is akarok lenni,
mint eddig voltam: halk szavú
szolga, aki a nagy lakodalomra
mindenkit egész szívvel invitál,
s ha néha hangos nagy szóval kiált,
azért van, hogy meghallják azok is,
akiket a világ macskazenéje
megsüketített.*

(Ezt kellett volna mondanom. 1949.)

Köszönjük életművének felénk áradó szeretetét. Ez a szeretet a legna-
gyobb érték a halott költő élő verseiben.

TELEHOLD

*A vén hegy fölött — oda nézz ! —
lángol a telt hold, mint a méz.*

*Az égboltról úgy függ finom
arany dróton, mint lampion.*

*Mint egy kínai ünnepély
lampionja, úgy ring a mély*

*világűrben a hegy felett,
mint sárga léggömb, úgy lébeg.*

*Különös, forró éjszaka,
harsog a tücskök panasza.*

*Peng a ritmus és peng a rim,
mintha édes-bús mandolin*

*zengne a lampion alatt.
Szél borzolja az ágakat.*

*Illat leng. Olyan elbűvölt,
olyan csodálatos a föld,*

*csupa álom és csupa fény:
az Isten tartja tenyerén.*

Ölbey Irén

KARDOSS TILDA VERSEI

DUNÁNTÚLI ESTE

Hogy utolsót lehelljen alig várja,
és tintakék födelét a haldoklóra zárja:
a haldokló fényre az esti ég.
Fekete kámszát húznak a jegenyék,
nyurguló árnyuk furcsa gyászmenet:
ingnak, összehajolnak, könnyet ejtenek,
s mikor a szél meghozza az első harangszót,
sóhajtva vállukra emelik a roppant koporsót.

A DÖMSÖDI PARTON

Szitakötő, könnyű rezgő szárnyon,
száll a hűvösödő víz felett,
ébred már a rekedt béka-kánon,
didereg pár meztelen gyerek;

öltözködnek s lassan hazamennek:
csali-halra horgásztak kicsit.
Oldódnak a méh-virág szerelmek,
zizzenve jó a szűnyog-vizit.

Öregedő körtefának ága
drága terhét alig bírta már:
elhullatta; gally hegyén egy árva
mézszín körte ingasúlya jár...

Néhány perc, és átballag a tájon
kék subában nyárutói éj,
kél nyomában holdidéző álom
s felszíkrazó csillag-szenvedély...

TEPLOMTÜZ

Valami sötét ijedelem bibort vetett
az ég arcára,
s egyszerre vörös lett a vén fák szakállá,
melyek ott álltak az ótemplom körül;
fejvesztett denevéreket szórt ki ablakán a torok
és utánuk kormos tajtékot köpött.

Harangozó szívvel szalad a nép
a Végzet elé rémült karokat tárva,
de piros inyével ölnyi harap a tűz
s mohón veti magát az oltárra,
hol gyertyák csonkján újít lángot;
és — ki megkínzott testét fába álmodni túrte —
a Megfeszített,
hogy a vesztébehulló, elbitangolt embert
mégegyszer megváltsa:
most máglyahalált szenvedett.

EGYSZERŰ TESTAMENTOM

Az ablak maradjon tárva a fénynek,
s mit életemben úgy szerettem:
a nap süssön a homlokomra
és ne vessen árnyékot mögöttem.

A zongorámat fogadd magadhoz,
s mit halálomig halogattam:
próbáld megírni a legszebb verset
(míg írod, tudd, hogy a kezed fogtam).

Könyveim glédája fejtől álljon,
gyertyák helyett két égőszegfű égjen,
a mosolyt ne furcsáld a számon,
és hidd el mind, amit nem hittél nekem.

JEDLIK ÁNYOS TALÁL MÁNYAI

Jedlik Ányos motorjának 100 éves jubileumára a *Matematikai és Fizikai Lapok* 1928-ban külön Jedlik számot adott ki. Most dinamójának centenáriumát ünnepeljük — 1861-ben került be a pesti egyetem szer-tárába.

Közhely számba megy már, hogy ma az atomkorszakban élünk. Ha-sonló joggal nevezhetjük a XIX. századot az elektromosság korszakának. 1800-ban állította össze *Volta* az első elektromos áramot termelő oszlopot, a legcsodálatosabb eszközt — mondta róla *Arago* —, amelyet ember vala-ha felfedezhet, a század nagy eredményeit pedig betetőzte az 1901-es hír, hogy Marconinak sikerült drótnélküli hullámokkal megvalósítania az ösz-szeköttetést Európa és Amerika között. E két terminus között a század kutatói fokozatosan feltárták az elektromos áram sokféle tulajdonságát, amelyeknek alkalmazása megváltoztatta az emberi civilizáció arculatát. Ebbe a munkába a múlt század harmadik évtizedétől kezdve hazánk is bekapcsolódott, jóideig egyedül Jedlik munkásságával. Hátramaradt ira-tainak alaposabb ismerete meggyőz minket, hogy a szerény anyagi esz-közökkel rendelkező fizikai szertár csendes munkása nemcsak, hogy lé-pést tartott az európai haladással, de nem egy dologban meg is előzte azt.

A magyar reform-mozgalom megindulását Széchenyi 1825-ös fellé-pésétől szokták számítani, de valójában a politikai, irodalmi, szellemi élet sokféle területén indult meg akkortájban az erjedés. A magyar bencés rend 1802-ben, visszaállításakor lett tanító renddé. Tagjainak újfajta kép-zést kellett adnia, s ebben az akkoriban új fejlődésnek induló természet-tudományra is tekintettel volt. Egyetlen adat is nagyon világosan mutat-já ezt. 1825-ben jelent meg új kiadásban *Gehler* 8 kötetes *Physikalisches Wörterbuchjának* I. kötete. Ez a szokásnak megfelelően felsorolja az elő-fizetők névsorát. Négy magyar könyvkereskedés 9 kötetet kötött le, s ezeken kívül 10 egyéni magyar előfizető neve szerepel; a tíz közül hét győri bencés tanár volt. Ennek magyarázata, hogy itt volt a bencés rend-nek a királyi akadémiákkal egyenrangú liceuma, ahol a rendi növendé-keket képezték. *Ferenczi* Zoltán az Akadémia kiadásában megjelent Deák-életrajzában elmondja, hogy amikor *Deák* Ferenc a győri akadémia II. osztályát végezte, fizikatanára, *Gröber*, aki szintén szerepelt a *Gehler-Wörterbuch* megrendelői között, azt tanácsolta neki, hogy inkább a bencés liceum fizikaóráira járjon, mert ennek tanára, *Czinár* Mór, sokkal job-ban felszerelt szertár segítségével tanítja a fizikát. Deák a tanácsot meg is fogadta, és mindig halálával emlékezett meg fizikatanáráról.

Jedlik tehát jó tudományos légkört talált Győrött, amikor 18 éves korában a noviciátus befejezése után rendi előljárósága ide küldte a lice-umba tanulmányai folytatására. Tanárai közül *Wekerle* és *Czinár* Mór szerepeltek a *Gehler-mű* megrendelői között, így haladott szellemű ok-tatásban lehetett része, bár kétségtelenül egyéni hajlandósága, rátermett-sége is hozzájárult, hogy már fiatalon megkezdte az önálló fizikai kutató munkát. Írásaiból látható, hogy *Gehler Wörterbuchján* kívül több német fizikai folyóirat is rendelkezésére állott. Igazában már növendék korában is tanárkodott egy évig Győrött — a gimnázium grammatikai osztályának volt tanára 1822-ben —, de huzamosabb győri működését felszentelése után kezdte meg 1825-ben a bencés liceumban.

Ekkoriban (1820) fedezte fel *Oersted* az áramnak mágnesre való ha-

tását. Ez adott lehetőséget jobb áramjelző készülékek előállítására, hiszen Gehler Wörterbuchja még a békacombról beszél mint áramjelzőről. *Schweiger* az áramvezetőt többszörös menetben vezette a mágnes körül, s így erősebb hatást ért el. Ilyen *Schweiger*-féle műszerrel kezdte Jedlik a vizsgálatait kezdő győri tanár korában. Rájött, hogy ha az áram irányát kellő pillanatban ellenkezőre változtatja, akkor az áram mágneses erejével a mágnesrudat, vagy elektromágnest állandó forgásba lehet hozni. Így született meg a világ első elektromotorja a szerény győri laboratóriumban 1828-ban, vagy 29-ben. Az eredeti egyszerű készülékekből több változat is megmaradt. 1927-ben a világ leghíresebb fizikusai, köztük 11 Nobel-díjas, Volta emlékezetére ünnepi gyűlésre jöttek össze Como-ban. A magyar posta elkérte Pannonhalmáról az ottlevő Jedlik motort, és szeptember 12-én, amikor az elektromosság gyakorlati alkalmazásairól tárgyaltak, a kis készülék is bemutatásra került.

Jedlik győri tanárkodásának másik emléke a szódavíz és mesterséges savanyú víz előállítására szolgáló készüléke. Nem anyagi hasznót keresett, ezért eljárásmodját nyilvánosan ismertette a Bécsben megjelenő *Zeitschrift für Physik und Mathematik* című folyóiratban 1829-ben. Az eljárás gazdaságos voltát mutatja, hogy amíg egy üveg egri víz például akkor 36 krajcárba került, Jedlik ennek utánzatát 3 krajcárból állította elő.

Kovács Tamás főapát 1831-ben Pozsonyba helyezte Jedliket akadémiai tanárnak, majd 1837-ben Jedlik pályázott a pesti egyetem fizikai tanszékére, amelyre 1839-ben ki is nevezték. 1840-től 78-ig tanított ott, 78 éves korában vonult nyugalomba, s költözött a bencés rend győri házába, ahol ma is márvány emléktábla jelzi egykori lakását.

Ferenczy Viktor győri bencés tanár tanulmányozta át Jedlik tekintélyes mennyiségű hátrahagyott iratait, levelezését, s így sikerült tisztázni sokirányú feltalálói működését. Az elektromotor további fejlesztése volt Jedlik egyik célja. Közel 1000 forint költséggel, jórészt saját pénzéből kb. másfél mázsás modellt készített, aminek további sorsa azonban ismeretlen. A kis villamosmozdony hajtásához szükséges áramot elemek szolgáltatták. Ekkoriban — az ötvenes években — Jedlik a Bunsen-elem módosításával újfajta, könnyebb és erősebb hatású elemet állított elő, és ezzel a Jedlik-elemmel próbálta a kis gépet hajtani, de még ennek az elemnek a súlya is aránytalanul nagy volt a gép számára. Emellett az elemekből előállítható villamos energia vagy 20-szor drágább volt, mint a szénből nyerhető hő energia, így komoly gyakorlati alkalmazásról nem lehetett szó. Ismeretes, hogy először *Jakobi* szentpétervári tanár végzett nagyobb arányú kísérleteket; 1838-ban gépével csónakot hajtott felfelé a Néván. A szükséges áramot 128 Grove-elem szolgáltatta, s a 12 személyes csónak 4 kilométer óránkénti sebességgel haladt. De a gép csak $\frac{3}{4}$ lőerőt tudott kifejteni, s a csekély eredmény annyira elkedvetlenítette Jakobit, hogy az elektromosság ipari alkalmazását célszerűtlennek nyilvánította. Kísérletei 60 000 frankba (mai pénzben vagy egy millió forintba) kerültek, amit Miklós cár fedezett. Jedliknek ilyen anyagi eszközök nem álltak rendelkezésére.

Említettük már a Jedlik-elemet. Ezzel kapcsolatos Jedlik egyetlen üzleti vállalkozása. Kapcsolatba lépett *Hamar* Leóval és *Csapó* Gusztávval egy ilyen elemeket gyártó vállalat felállítására. Valószínűleg a Kerepesi út 4. szám alatt volt „közös gyáruk”. Készítményei közt szerepel a tétel: 1854. június folyamán elkészült delejvillamos „mozgony” 77 pengő forint 69 krajcár. (A „mozgony” helyett a „mozdony” szó csak később lett megszokottá.) Ezt a kisebb villamos mozdonyt hajtották először Jedlik-

elemekkel; kár, hogy nem maradt fenn. A kis gyárban előállított elemekből nagyobb telepet is állítottak össze, s ilyeneket az 1955-ös párizsi kiállításra is küldtek. De ebben nem volt szerencsájük. Aanyag csomagkezelés miatt a nagy 100-as telep annyira tönkrement, hogy csupán a szerkezetét lehetett megmutatni, s így csak bronzéremmel jutalmazták. A párizsi próbálkozásnak annyiban lett eredménye, hogy ott is felállítottak egy kisebb gyárat az elemek előállítására, amely 1858-ig működött, A Természettudományi Társulat 1857. december 5-i ülésén Szabó József beszámolt arról, hogy „Jedlik galvánelemeit Párizsban Dubosque használja az electricai világítás előállítására szolgáló igen jeles készülékekhez (iv-lámpák) ,pie hongroise' nevezet alatt”. Az elemek erős hatását a következő apróság is mutatja. 1856. augusztus 10-én a bencés fizikus tanárok Pannonhalmán találkoztak. Erről ír Kruesz Krizosztom naplójában: „Az elnökséget Jedlik Ányos vitte, ki rendkívül érdekes dolgokat mutatott be magával hozott készülékekkel. Este az ősmonostor négyszögudvarában 22 elemből álló Jedlik-féle villanytelepet szerepeltettünk. A fény olyan erős volt, hogy dacára a holdtöltének, a templom tornya égni látszott, és a szentmártoniak már a hegy felé tartottak, hogy a tüzet oltsák.” Ebből elgondolható, mekkora lett volna hatása a párizsi 100-as telepnek, ha ép-ségben kiérkezik.

Az elemekkel egyidőben már más áramforrással is foglalkozott Jedlik. *Faraday* kísérletei óta ismeretes volt, hogy mágneses térben mozgó drótban áram indukálódik. Többen próbálkoztak ezen alapuló gépek szerkesztésével. Ezek sorába Jedlik is beállt és hamarosan új utat tört. Kutatásai közben rájött a dinamó elvére. Nem kell acélmágneseket alkalmazni a gépekben, hanem a lágyvas csekély maradék mágnessége is elég egy kis áram termeléséhez. Ezt kell csak újra visszavezetni a lágyvas tekercsbe, ez akkor erősebb mágneset ad, amely már erősebb áramot termel, s így az áram és mágnes kölcsönösen felerősítik egymást. Ezt az elvet világosan megfogalmazta Jedlik gépének használati utasításában, amikor azt 1861-ben az egyetem szertárában elhelyezte. Ismeretes, hogy *Siemens*, akinek a felfedezést külföldön tulajdonítják, csak 1867-ben készítette el dinamóját. Jedlik gépe más szempontból is újság volt. Az akkoriiban kialakult gépeken a mágnes váltakozó — északi, déli — sarkai előtt forog a tekercs, s így váltakozó áram keletkezik, amelyet külön szerkezettel kell egyirányúvá tenni. Ezzel szemben Jedlik az első unipoláris dinamót alkotta meg, ahol szellemes kapcsolással egyfajta mágnesség termeli az áramot, amelyik így tökéletes egyenáram. Feszültsége ugyan kisebb, s ezért nem minden célra használható az áram, például ívlámpához sem. Valószínűleg némi próbálkozás után emiatt hagyta abba Jedlik a vele való foglalkozást. Csak később felmerülő technikai problémák tették hasznossá, amint majd még rámutatunk.

Azt is felismerte Jedlik, hogy dinamója motorként működik, ha kívülről vezet bele áramot. Fel is használta ily módon gyakorlati célra: vele hajtatta nagyhírű osztógépét. Mindjárt pesti tanárságának elején kezdett ezzel a csodálatos gépezettel foglalkozni. Most is meglepő hatással van a szemlélőre, ha elnézi, amint a gép karjának végén levő gyémánt csúcs, órákon át minden felügyelet nélkül húzza egymás mellé a finom vonalakat, egy milliméteres közre 150-et. Így készülnek a finom Jedlik-rácsok a fényelhajlás tanulmányozására. *Gotthárd* Jenőnek, a csillagásznak írta róluk Jedlik, hogy igen kapósak voltak, mert nagy pontosságuk miatt élénkebb elhajlási képet adtak, mint bárki más által készítettetek. „*Ettingshausen* bécsi egyetemi tanár és más fizikusok is, még az ameri-

kaikat sem véve ki, örültek, ha ilyenhez juthattak.” Jedlik gépét rendtársa, *Palatin* Gergely, a pannonhalmi főiskola tanára még tökéletesítette. Végső formájában 2093 vonalat tudott karcolni egy milliméteres közre.

Nem szándékoznak felsorolni Jedlik összes találmányait, hiszen a fizika bármely ágához nyúlt, mindenütt újat alkotott. Nem egy olyan készülő kapcsolódik ismert európai, vagy amerikai tudós nevéhez, amely Jedlik igénytelen laboratóriumában készült el először. Elmondhatjuk, hogy a mai időkben csak az újító díjak sokszoros milliommossá tették volna. Utoljára csak csöves villanyszedőiről akarunk még megemlékezni. Először leideni palackok szellemes láncolatát készítette el, majd ezek helyett 10–12 milliméter átmérőjű, 60 centiméter hosszú üvegcsöveket vett, belül 40 centiméter magasságig vasreszelékkel töltötte meg ezeket, s kívül ugyanilyen magasságig stanióllal vonta be. Ilyen csövek kötegéből alkotta meg sűrítőit, amelyekkel telepét párhuzamos kapcsolásban megtöltötte, majd átkapcsolva soros kapcsolásra, kisütötte. Több mint egy millió voltos feszültséget ért el ilyen módon. Gyakorlati alkalmazása akkor még ennek sem volt, csak hatalmas, 80 centiméter hosszú szikrájával döböntette meg az 1873-as bécsi világkiállítás látogatóit. Az atomátalakítás korszakának kellett elérkeznie, hogy az ilyen nagy feszültség gyakorlati alkalmazást találjon.

A *Búvár* 1938-ban első számában cikket közölt „Jedlik Ányos gondolata a párizsi kiállításon” címmel. Ez beszámol az amerikai *Ohio Brass Co.* 1937-ben kiállított lökésgenerátoráról, amely Jedlikéhez egészen hasonló kapcsolással 3 millió voltos feszültséget adott. Az atomok bombázásánál, átalakításánál használták ezt a feszültséget.

Ezzel kapcsolatban kell az unipoláris dinamó jövőjéről is beszélnünk. Először megemlítjük, hogy a müncheni *Deutsches Museum*-ban Siemens dinamója mellé 1928-ban *Bláthy Ottó* közbenjárására elhelyezték Jedlik dinamójának általa elkészítettett mását a következő felirással: „Unipolar Induktor von Ányos Jedlik, Budapest 1861”. Nincs adatunk, hogy a háború pusztítása megkímélte-e ezt az emléket. Említettük, hogy az unipoláris dinamó kis feszültségű áramot adott, ezért Jedlik korában még nem volt gyakorlati alkalmazása. A technika fejlődése meghozta ezt is. Rájöttek, ha ily módon nem is kapunk nagy feszültséget, de annál alkalmasabb a gép nagy erősségű egyenáram előállítására, aminek ma már többféle alkalmazása van. Ezért például 1905-ben az amerikai *General Electric Co* gőzturbinával meghajtott unipoláris dinamót épített, amely percnként 3000 fordulatával 600 ampéres áramot adott. 1934-ben, csövek tompahegesztésére a *Westinghouse* cég épített hatalmas, ilyen szerkezetű gépet, amelyet 150 000 ampérre terveztek, de már hosszú évek óta 270 000 ampéres terheléssel jár. Legújabbban az a terv, hogy az így kapható erős egyenáramot annak a nátrium-fémnek megolvasztására használják, amely mint áramló folyadék némelyik atommáglyánál a termelt hő kivezetésére szolgál. Így megint az atom-technika adott alkalmat Jedlik gondolatának kiaknázására.

A Magyar Elektrotechnikai Egyesület Jedlik emlékünnepevényén 1928. május 3-án *Verebély László* műegyetemi tanár tartott előadást. Ebben idézte *Ramon Y Cajal* szavait, aki öt olyan tulajdonságot jelöl meg, amelyekkel a tudomány művelőinek okvetlenül rendelkezniök kell, hogy munkásságukat siker koronázhassa. Ezek: szellemi önállóság, intellektuális kíváncsiság, kitartás a munkában, hazaszeretet és dicsőségsszomj. Verebély szerint Jedlikben mindezt megtaláljuk, kivéve az utolsót, amelytől távol tartotta őt nemcsak veleszületett szerénysége, hanem szerzetesi mivoltá-

nak szelleme is, amely egész lényét betöltötte. Nemcsak a dicsőségvágy hiányzott a szerzetes Jedlikben, hanem szerzetessége még más jellemvonásokat is rávésett lelkiségére. *Eötvös* Lóránd mondotta akadémiai emlékezésében: „Jellemének azon lényeges tulajdonságai, amelyek őt az utódok megemlékezésére méltóvá tették, az általa önelhatározással választott családnak, a magyar bencés rendnek családi vonásait mutatják. A rendíthetetlen hit Istenben, a tudomány szeretete, a tanítónak soha nem lankadó szorgalma, az embertársainak bajai iránt fogékony szív, az önzetlen hazaszeretet, mind olyan vonások, amelyek Jedlik szellemében rendjének hagyományos szokásai nyomán indultak fejlődésnek és erősödtek meg.”

Ezek a jellemvonások tették, hogy Jedlik nemcsak a magyar névnek becsületet szerző tudós, hanem több ennél: ember, igaz ember, akinek alakját a lélek nemessége teszi rokonszenvessé. Ilyen szempontból is megérdemelten tesszük nevét az elektromosság legnagyobb kutatóinak, *Voltának*, *Ampérenek*, *Faradaynak* neve mellé.

Méltán viseli több magyar középiskola most is nevét, és méltán adott Győr városa díszsírhelyet földi porhüvelye számára. Sírköve is megörökíti három legnagyobb találmányának, a motornak, a dinamónak és csöves villanyszedőinek emlékét.

ISTENTISZTELET

*Orgona bűgött fönn a kóruson,
lenn áhitattal énekelt a nép,
kívülről, hisz ezerszer zengte már;
— így dicsérte egyetlen Istenét.*

*Az oltáron a pap felénk fordult,
csengettyű csengett; s fénylett, mint a Menny
hajnali Napja, az arany kehely,
mit fölmutatott a pap csendesen.*

*Magamba szálltam — A szent gyógyulás
át- meg átjárta béna lelkemet.
S elindultam az oltár felé, hogy
az áldozatnál én is ott legyek.*

*S mint fa, mely a súlyát elvesztette,
úsztam könnyen a tisztulásban én;
mint madár, mely hazájába tér meg,
szálltam, boldog, a szeretet egén...*

*S — orgona bűgött fönn a kóruson,
lenn áhitattal énekelt a nép:
„Szent vagy, Uram...” — ezerszer zengte már —,
így dicsérte egyetlen Istenét...*

Fazekas Lajos

HÁROM KRAJCÁR

Írta Jaroslav Durych

Jaroslav Durych a cseh katolikus prózaírási legnagobb s általában a cseh prózaírási egyik ki-magasló egyénisége. Az idén tölti be 75-ik élet-évét. Történelmi regényeket, szociális tárgyú kis-regényeket és színműveket írt. Legismertebb a harmincéves háborúról szóló *Bloudeni — Tévely-gés* című hatalmas történelmi regénye. A *Vigília* ebből részletet közölt régebben. Mostani elbeszé-lése művészetének szociális arculatát mutatja be. Tárgyát a két világháború közötti cseh kis-polgári életből meríti. Az elbeszélést az 1957-ben megjelent *Tri dukati — Három dukát* című no-vellás-kötetéből vettük, mely a csehszlovák nép-párt lapjának, a *Lidova Demokraciá*-nak kiadá-sában jelent meg.

A nap már rég felkelt. A kislányok nem értették, miért csak a konyhában szabad játszaniuk. Az égbolt szürke volt, az ablakból az átellenes házak udva-rára lehetett látni, cseléd lányok rázták a porrongyot a lépcsőházban az erkély-ről. Valahol tyúkok kodácsolnak. Az alma- és a körtefák ágai lassan hintáztak a nyirkos szélben. A két kisebb lányka be akart osonni a szobába, hogy ott fogócskázzon, s ugyancsak elcsodálkozott, hogy anyjuk olyan szigorúan szól rájuk. A legidősebb, a kilenc éves, az ablakban állt és mozdulatlanul, szomo-rúan bámulta a kertet. Anya ma különösen alaposan takarított. Máskor se szerették ezt az időt a lányok, de ma különösen sokáig tartott. Aztán tiszta ruhába bújt, felöltöztette a kislányokat is, kikefélté szoknyácskájukat, kötényü-ket is összevarrta, komolyan sietve, ha valami hasadást talált rajta. Utána le-ült a konyhai díványra, mint aki vár valakit. A lányok fürkészve vizsgálták és minél tovább lesték szemét, annál szorongatóbb aggodalom nehezedett rá-juk, lassan hozzahúzódtak és vállához törleszkedtek. Csak a legidősebb ma-radt az ablaknál, nézte az elfonnyadt burgonyaszárat, a rég nyírott pázsit fe-hérre égett foltjait, az elvadult bokrokat, amelyeket valaha ugyancsak szerez-tettel gondoztak s amelyek akkor virágot is hoztak.

— Mi bajod, édesanya? — unszolta a középső, az aranyhajú négyéves kislány. Tiszta szeméből sugárzott a részvét. A legöregebb lopva anyjára pil-lantott, mohón várta, mit felel. Az továbbra is tompán bámult a semmibe, nem válaszolt. A legidősebb visszahúzódtott és újból a kertet nézte. Szeme ki-tágult a tehetetlen kín háborgásában. A négyéves kislány is nagyon elson-tyolodott, hogy anyja olyan érzéketlen maradt. Úgy érezte, anyja megbán-totta őt.

— Rosszat tettem? — kérdezte. A könnye a torkában remegett és várta, hogy anyja megsímogatja és magához húzza.

De az hozzá se nyúlt. A két kicsi nyugtalanul pillantott egymásra. Miért olyan igazságtalan anyjuk? Legjobb lesz, ha otthagyják, játszanak tovább. De mikor nem tartotta őket vissza, úgy érezték, eltasztítja őket magától. A négy-éves dacosan felhúzta a száját és odébb lépett. Ekkor szólalt meg a csengő. Az anya gyorsan felugrott, a gyerekek összerázkódtak, jeges félelem vágott végig rajtuk, legszívesebben görcsösen belekapaszkoztak volna szoknyájába. De ő az ajtóhoz sietett. A kilencszáz éves és visszanézett. A három lány meg-babonázva bámulta arcát: abban a pillanatban rémült, majdnem rémítő volt az és mikor egészen feléjük fordította szemét, furcsán, riasztóan parázlott. Úgy érezték: most nyomban elrohan és soha nem jön többé vissza. De vissza-tért a vér az arcába, rájuk mosolygott és eltűnt az előszobában... Ajtót nyi-tott. Több ember nyomult be az előszobába. Nem úgy jöttek, ahogyan vendé-gektől látták, finomkodva, hanem nehéz léptekkel, ahogy a napszámosok, vagy a rendőrök szoktak. A lánykákat ez még jobban felzaklatta, mind a hárman a konyha küszöbön szorongtak. Arany hajuk és fehér kis kötényük ragyogott, a félig nyitott ajtón át látni lehetett a tisztára síkált konyhát és a fényesre dör-zsölt edényeket. Elsőnek egy alacsony termetű bajszos, morcos figura vonult

be, fején egyensapka díszelgett, orrán barátságatlan csíptető lógott, mely többet volt a kezében, mint szaglószervény, annyira megjátszotta a hóhért, hogy már-már mulatságos volt. Mögötte másik két komolyabb és tartózkodóbb személy haladt, fejükön kalap, karjukon köpenyeg és ernyő lógott, mert esőre állt az idő. A fiatalabb, egy testes, körülbelül negyven esztendő, dölyfösen merev férfi belépett a konyhába, körülnézett, hová támaszthatná esernyőjét. A kislányok visszahőköltek tőle és félve hátráltak, nehogy rátaposson kis lábukra. Mikor észrevette őket, utálkozva pillantott végig rajtuk, mintha pincebogarát látna, nehéz, vörös bika nyakát hátra húzta, odafordult az anyjukhoz, fölülesen végigmérte, ahogy a szélhámosnőket szokták a tisztességes polgárok és megkérdezte:

— Nem lopja el ezt itt senki ?

Anyjuk elvörösödött és zavartan dadogott. A két nagyobb lánya is elpirolt. Nem tudták pontosan miről van szó, de érezték, életükben először, hogy egy rettentő ököl zúdul le otthonukra, rájuk is, anyjukra is, és senki se tudja elhárítani a csapást róluk, mert apjuk nincs otthon, ha otthon is volna, talán akkor se tehetne semmit. Valami iszonyatos földrengés készülődik a ház alapjaiban és mindent halomra dönt.

A másik férfi öregebb volt, hatvan felé járhatott, torz mosoly ült az arcán, ahogy azok az emberek szoktak mosolyogni, akiknek lelkéből a hivatal csak a csonthéjat hagyta meg a belső mag nélkül, de akinek mégis volt valaha lelke. Arca rozsdaszínben játszó vörös és eres volt, göthös mellény és hosszú szárnyú kabát lógott rajta, az egész figuráról leritt, hogy csak egy dolog érdekli igazán: a nyugdíj. Finomkodó leereszkedéssel ingatta a fejét és hörgő, sípító hangon mondogatta: „Igen, igen, kicsikéim !” A kislányok legszívesebben kikacagták volna. Azonban féltek. Aztán pedig más újabb zajok kötötték le figyelmüket. Könnyű színpadias léptek, házi papucsban, restelkedő lépések cipőben, kíváncsi és rosszindulatú vénasszonyi fecsegés, asszonyi fúria lihegése, aki eszelősen örül valaminek, majd ismét újabb léptek, amint letről fölfelé közelednek a lépcsőn. Egyik se hozott semmi jót számukra az érkezők közül. A kislányok érezték, bántani jöttek őket, anyjukat, nem tudták, melyik mivel támad rájuk, úgy képzelték, hogy széles tenyerükkel, dagadt ujjakkal arcul csapdossák őket is, anyjukat is.

A hivatalos személyek a szoba ajtajához léptek, ahová ők néhány nap óta nem tehették be lábukat, megvizsgálták rajta a pecsétet és kinyitották. Az ajtó komoran nyikorgott, kinyílt és a borús idő gyér világosságában feltárult a szoba, amelyre az utóbbi időkben ráborult a szomorúság és a szorongás. Nyirkos síri borzongás áradt belőle. A kislányok félve bekukkantottak, de az állam szolgáinak komor, gyanakvó pillantása visszaparancsolta őket. Ekkor egy sovány, himlőhelyes asszony viharzott be, mögötte egy apró elnyűtt és rosszindulatú nő az átelleses házból, majd egy rossz szagú puffadt alkalmazott, akinek olyan volt az arca, mint a kemény tömlő, keze pedig, mint egy vasvilla, aztán a kalapos dáma, akinek bunkós özvegyi orra mindig résztvevő sírásra állt, de akiből szikrázva áradt a kapzsiság és a vágy, hogy valamit ellophasson vagy kicsaljon, aztán ócskások és mindenféle más népség, csoda volt, hogy mind belefért a szobába és nem dőlt ki az oldala. Testes, pocakos és cingár alakok jöttek-mentek, vigyorgtak, megszállottan jártak-keltek a szőnyegek között, tapogatták a bútorokat meg a többi holmit, számígtatták értékét, latolgatták súlyát, vigyorgtak és fújtattak. A kislányok is behúzódtak velük a szobába és álltak a barna cserépkandalló előtt. A három szösze fej úgy sorakozott egymás fölött, mint három dália virág. Csodálkozva és kíváncsian bámultak.

Az árverést egy lista szerint végezték. Az asszonyok gondosan megvizsgálták a ruhákat, a fehérneműt, a csipkéket, a varrottasokat. A legnagyobb kis-

lány, aki már maga is horgolt és forgatta a tűt, odahúzódott a varróasztalhoz és még egyszer, utoljára, gyötrődve figyelte a holmit, amit úgy szeretett. A két kisebb a hivatalnokok sarkába szegődött és tolakodó szorgoskodásukat leste. Szemükből sugárzott a félelem és a harag:

— Ne lábatlankodjatok itt, gyerekek — rikácsolta az egyensapkás ember.

A lányok egy másik sarokba húzódtak. Továbbra se tudták egészen felfogni, mi történik, csak akkor döbbenek rá, amikor az árverezők cipekedni kezdtek, jóllakottan, a hivalkodó zsivány mosolyával, akit a törvény juttatott zsákmányhoz. — A legöregebb kislány egyre csak azt bámulta, hogyan kótyavetyélik kézimunkáikat, hogyan lesz belőle egyre kevesebb halom. Végül előbukkant a terítő is, amit ő varrt anyjának az iskolában karácsonyra. Mennyit dolgozott rajta, mennyi fáradságba került! Akkoriban sokat évdődött magában: a mama talán el se hiszi, hogy az ő keze munkája. Most egy kiállhatatlan, zöld gyapjú-zsákba bújtt asszonyság ragadta fel és hajította a maga zsákmánya közé nyirkos karmaival azt, amit ő gyermeki ujjával és a szeme fáradtságával, annyi szeretettel készített. Összerázkódott, mintha a szíve akart volna kiszakadni, szemrehányó pillantást vetett anyjára, aki éppen akkor tekintett be a nyitott ajtón, hogy megnézzé, mivel foglalkoznak a gyerekek. Az anyja kipurancsolta a konyhába, s ő ment szóltanul, sápadtan, olyan volt, mint egy letört árvácska. Persze nem gondolt rá, hogy az anyai parancsot a szeretet sugalta; hogy maradjon mellette, ne zúzza össze a kegyetlen színjáték, az árverés. Megint az ablakhoz húzódott és tovább szemlélte a haldokló kertet, bús, elmélázó nézéssel, amelytől anyjának majd meghasadt a szíve.

Ő is odaült az ablakhoz, úgy se főzhetett, amíg az árverés le nem zajlott. A nyurga alma- és körtegalnyak tétován ingadoztak a halottas szélben. A burgonya szára rozsdásan hervadozott, a letört rózsabokor úgy kuporgott a karó tövében, mint az öljához láncolt, megvert kutya. A hatalmasra nőtt gyom, mint valami különös zöld pókháló elborította az egész talajt. Az üszkös ágak fenyegetően integettek, a padok és a kerti ágyak romladoztak, szemétdombbá változott lent minden. Az egész kert csupa panasz volt, minden sarokból néma segélykiáltás szállt felfelé, az ablakok felé. Csak a kislány látta olyannak a kertet az ablakból, amilyen akkor volt, amikor még ő járni tanult. Mennyit futkosott ide-oda piros főkötőjében és fehér kis ingében a zsályák és a dáliaik között, nem is látszott ki közülük. Csodálkozva bámulta a kövér, zümmögő dongót, amikor belefúrta magát az agyagba és a lepkét, mikor a magasba szökött előle. Akkor még tömegével nyílt a kertben a százszorszép és a harangvirág, anyja vidám és boldog volt, a fűben üldögélt és koszorút kötött a fejére. Igen, még mindig a régi szépségében látta a kertet, pedig az már nem az övék; korábban el kellett adniuk. Kezdetben még bejárhattak, de csakhamar megtiltották. Bezárták a kertajtót, ők csak az udvaron játszhattak és csak az ablakból nézhették a kertet. Legalább apa volna itthon. De eltávozott, egy éve is van már, most meg jöttek ezek az emberek, egészen betolakodtak a szobába és elviszik onnan azt is, ami még megmaradt.

Így panaszkodott magában. Anyja észrevétlenül rá-rápillantott és szívében két ellentmondó érzés váltogatta egymást. A kislány néma és büszke fájdalommal fel is emelte, de szorongással is töltötte el.

A lányka egy kis idő múlva anyjához fordult. Néhányszor visszanyelte fojtó keserűségét, amíg kiszakadt belőle a gyötrődő panaszos szó:

— Anyácskám, mindent elvisznek tőlünk ?

— Csak azt, ami a szobában van — felelte az anyja.

— És nekünk mi marad ? — kérdezte a kislány csendes daccal.

— Ne törd a kis fejed. Ha apánál leszünk, újból meglesz mindenünk. Mindenünk új lesz.

— Miért akarsz újat? Minden szép volt nálunk! Amikor eladták a házat és a kertet, akkor is azt mondtad, hogy másikat veszünk. Hol van apa? Miért nincs velünk?

Ebben a pillanatban szaladt be a konyhába a középső kislány. Homlokát valami nagy gond ráncolta össze, hallotta az utolsó szavakat és komolyan megismételte:

— Miért nincs velünk apa?

— Keveset imádkozol érte — válaszolta anyja és pillantása végig suhant a kislány arany hajján.

— Mindennap imádkozom apáért és nem jön haza — vitatkozott a kicsi.

— Nem is imádkozom többet!

Nénje letorkolta.

— Hallgass! Buta! Ha apa nem ment volna el, nem tudna anyának pénzt küldeni és te nem kapnál ebédet.

Erre megnyugodott a kislány. Hozzátörleszkedett anyjához:

— Anyácska! Szeret téged apa?

— Tudod, hogy szeret.

— És haza jön?

— Tudod, hogy haza jön.

A kicsi boldogan nevetett és tapsolt:

— Haza jön! Haza jön!

Anyja megfogta a kezét.

— Láttam, hogy mérgesen jöttél ki a szobából. Biztosan kidobtak, ugy-e?

— Kikergettek!

— Miért? Mit mondtak?

— Nehogy valamit ellopjak tőlük — mondta a kicsi haragosan.

Az anya fájdalmasan elmosolyodott.

Új érdeklődők érkeztek a faluból, akiknek a szatócsok megsúgták, hogy árverés folyik a házban. Jöttek megrakva esernyővel, batyuval, sárral és mint ha az magától értetődő joguk volna, pimasz tolakodással követelték a háziasszonytól, hadd rakhassák le holmijukat a konyhában és vigyázzon rá jól. A középső kislány elűnta magát a konyhában és a falusi szaglászók magas csizmái mögött újból beszökött a tiltott szobába, fűgén és gondosan kikerülve azokat, akik kikergették. Az árverés egyre nagyobb zajjal folyt tovább. Elkötyvetélték a szalonbútort, a szőnyeget, az ezüstöt, a vásárlók jöttek-mentek, hordárok, segítők után szaladgáltak. Súlyos csizmájuk visszhangosan döngött az előszobában. A temetés órájának hangulata borult a házra. A gyászhuszárok egyre szorgoskodtak. A szoba, mintha koszorúk ájult illatát, a gyertyák fojtó párolgását, a ravatal festék- és hullaszagát lehelte volna. Temetés volt pap és imádság nélkül, mint az öngyilkos temetése. Néhány pillanat múlva az idegek sarkig kitárták a kijáratí ajtó szárnyait, patkolt bakancsok csikorgó csoszogását, hordárok szélütött zihálását lehetett hallani, érezni lehetett, hogy nagyon súlyosat cipelnek, megállapodnak a lépcsőn, valamit leengednek, majd újból tovább mennek, mennek, hogy a lépcső is döng alattuk és az a nehéz tárgy a vállukon vagy a hátukon a szegény és gyalázat tüzeiben izzik.

Az anya eltakarta szemét. S közben végigvillant agyán a gondolat: hogy a szomszédasszonyok és ismerősök még nem jelentkeztek?! Mert biztosan eljönnek, ácsorogni, kiönteni örömeiket, elégtételségüket, hogy végre nyomorba taszítva, kifosztva, mezítelen láthatják őt. Most mindenki mezítelenül láthatja őt: aki akarja, eljöhet, megnézheti őt nemcsak, hogy ingyen, de a törvény védelme alatt.

A négyesztendős bedugta szőszke fejét a konyhaajtón. Óvatosan és csendesen lépkedett, mint egy kis eger. Mikor látta, hogy nincs bent idegen, be-

surrant, bezárta az ajtót és elnevette magát. Egy betörött papírdobozt szorongatott a hóna alatt. Odafutott anyjához. Ahogy szaladt, csöpp papucsai úgy csattogtak, mint az örvendő kismadarak. A dobozt anyja ölébe nyomta. A bábuja volt benne, néhány rongyocska, egy labda, egy gumi kiskutya és egy szájharmonika. Amikor a leltározás folyt, bent felejtették a dobozt a szobában. A kicsi egész idő alatt, amíg pecsét volt az ajtón, naphosszat kedves játékaikat kutatta, tűnődött, hová tűntek el, kereste, még éjszaka álmából is felsírt utánuk.

— Hol találd? — kérdezte az anya, csak hogy a lányka hangjának aranycsengettyűjét hallhassa.

— A szobában — kiáltotta a kislány és kacagott örömeiben. — Elloptam tőlük!

Aztán titkolódzva és ártatlanul hozzátette:

— De nem látott meg senki.

Az anya szívében fellobbant a keserűség. Mégis csak illenék holmijától búcsúzni! Ennyi éven át szolgálták őt tisztességben és hűségben és most ne legyen ott temetésükön? Ki kell bírnia, ott kell állnia mellettük!

Akkor az előszobába lépett, éppen akkor érkezett két újabb vásárló. Egy magas, piros és kopaszodó úr és egy hordár. Az úr egy pillanatra megtorpant, egy fölényes pillantást vetett a ház asszonyára, a hordár azonban kedélyes hangoskodással rögtön rákezdte:

— Itt hozom a doktor urat, hogy megvegye a zongorát a kislányának.

A jó módú doktor belépett a szobába és nagy bizalmasan jónapot kívánt a hivatalos személyeknek.

A szoba már félig üres volt, a bútor nagy része eltűnt. Az anya is belépett. Alázatosan az árverést vezető két hivatalnokhoz fordult, mondják meg, nem tudták-e kielégíteni a hitelezőket az eddigi tételekből s ha nem, mennyi még az adósság? A fiatalabb felkacagott, hogy a hasa is táncolt tőle.

— Nem, nem tudom, hogy alakul a dolog, nem kell-e még majd valamit hozzácsapnunk!... És mit akarna megtartani?

— Legalább ezt a zongorát. A kislányoknak.

A doktor, aki addig gögből tüntetően hátat fordított neki, most feléje vetette piros arcát magas vállán keresztül. Úgy tekingélt, mintha nem látná az asszonyt és nagy magasról megjegyezte:

— Zongorát? Az effajta gyerekeknek olyan zongora való, amit két koronáért vesznek a vásárban.

— Doktor úr, a maga gyerekei se nem jobbak, se nem nagyobbak, mint az enyémek — vágott vissza a megsértett anya.

— Akkor másképp kellett volna gazdálkodniuk!

A végrehajtó közbevágott:

— Asszonyom! Itt hivatali munka folyik, ne zavarjon bennünket.

Az asszony körülpillantott. Végignézett az idegen vásárlókon, a legnagyobb rendtelenségbe merült, félig üres, meggyalázott szobán. Úgy érezte, hogy az emberek arca sokkal üresebb, sokkal kiraboltabb, mint a szoba, szívük egyetlen bútorra a hitvány, rongyos káröröm. Azt is látta, hogy e társadalom tagjai jól megértik egymást és tökéletesen tudnak összejátszani. Földre teperték és kirabolták, nincs itt semmi, amit megvásároltak, mindent elraboltak, a nevetnivalóan kis összegeket csak a látszat kedvéért rakták le. Mindent elkótyavetyéltek és könnyen lehet, hogy még a többi se lesz elég nekik.

— Majd aszerint döntünk, milyen áron kél el a zongora, — mondotta valaki a többiek mögül — nem nyújtunk-e be még a többi holmira is igényt.

Felnyitották a billentyűk fedelét. A legkisebb, a kétéves kislány a zongora alatt üldögélt, mint egy kis fészekben s valamivel játszott. Ahogy a húrok

megzendültek a feje fölött, megijedt és kimászott. A doktor éppen a zongorához lépett. Lakkecipőjével már-már rátaposott a feltápászkodó lányka fehér kezére. Az anya utolsó pillanatban észrevette, odaugrott és felrántotta a kislányt.

— Fel ne döntsön, asszonyom! — szólt a doktor. Kétértelmű fintort vágott és a lánykát nézte. Az megrettenve bámult rá nagy szemével. — Tűnj el gyorsan, ne ténferegj a lábam alatt!

Az anya felkapta a kicsit, hogy elvigye.

Amint körül pillantott, észrevette, hogy szomszédai közül már többen megérkeztek a színházra. Elsősorban a férfiak voltak ott. Tudta, nemsokára az asszonyok is eljönnek, bizonyos, nem tudják megállni, hogy ne vegyék ki részüket ők is a csúnya szórakozásból. Talán még ebédet is ajánlanak föl a kicsiknek, alamizsnaképpen. A férfiak kikerekedett szemmel bámulták őt. Legyőzte szégyene iszonyodását, de gyötrelmes vesszőfutás volt végigpillantani rajtuk. Megértette, mit mond tekintetük. Olvasott gondolataikban:

— Látod, megkaptad a magadét! Most már nem játszhatod a nagyságos asszonyt, ezek után, ahogy mi most ide léphettünk és ahogy láthattunk, nem játszhatod a megközelíthetetlen. Örülni fogsz, ha szolgáló lehetsz nálunk és mi eljátszadozunk veled. Nyugodt lehetsz, asszonyainknak nem lesz kifogása ellene. Csak örülnek majd, hogy egy-két napig nyugton hagyjuk őket!

Nyálkás pillantásuk, amelyből áradt a gyalázat és a becstelenség, rátapadt gyermekeire, aranyhajú lánykáira is.

— No, most már nevelheti őket — suttogetta valamelyik.

Vállához szorította a kislány fejét és remegve, lassan, szomorúan húzódott vissza. Az ajtóból mégegyszer visszapillantott, elbűcsűzött holmijától.

Ebben a pillanatban vérbe borult szeme megakadt valamin az egyik szögletben. Összerázkódott és elsápadt.

— Legalább ezt a képet! — kiáltotta.

A doktor odapillantott és mogorván tagadólag intett.

— Nem! ... Ezt is megvásárolom. Minek ez már magának, asszonyom. A fiú meghalt. Én meg gyűjtöm az ilyesmit.

Az anya magasba kapta a kislányt, eltakarta vele arcát és szemét, elfutott. Bezárta maga mögött az ajtót és odabent a konyhában rároskadt a díványra. Úgy érezte megfullad. Elárulta halott gyermekét. Ki kellett volna menteni a képet. Az is kiment a fejéből. — Most már késő!

Roppant könnyek szikráztak szemében. A kislányok szorongva figyelték. Anyjuk kábulata szent homályában csak a fára festett képet látta maga előtt csillogó fekete rámjában.

Első gyermeke volt, fiú, már az elemi iskolába járt, s egyszer csak, az egyik szünidőben, elment a másik, az égi iskolába. Azon a képen rajta ragyogott minden testi és minden lelki szépsége. A festő előre megírta rajta, mi lesz a sorsa. Az előre meglátott szegénység szent opálfénye tündökölt a gyermek mennyei boldogságának rózsapiros lobogása fölött, büszkeség és báj, vágy és lemondás világított arcából, mint rejtett szívárvány. A művész jól látta meg a fiút, nem hiába, hogy ura barátja volt. És a csendes, védtelen pillantásban, ahogy a képről a fiú nézett, benne volt a művész eltitkolt szerelmének drága fájdalma is, amelyet iránta, az anya iránt érzett. Azóta meghalt a festő is és ő tisztelettel őrizte emlékei között. Most alkotását, gyermeke képmását, egyetlen emléket fia után, elragadták tőle. Még hozzá, hogyan?! Az a kövér férfi potom pénzért megvásárolja és mutogatja majd a jobb társaságok kikapós asszonyainak és züllött fickóinak. Ez az ember! Aki valaha megalázottan, a társadalomból kitaszítottan kopogtatott be hozzájuk, férje pedig befogadta, vendégül látta, vigasztalta. Hogy hazudott, hazudott! Néhány napig náluk aludt, épp ebben a szobában, ahol most az árverés folyik, rajongva gügyögött

a gyerekek fölött, a legöregebb kislánynak babát vásárolt. És most sajnálja, hogy nem lépett rá a legkisebb lányka kezére, szemében ott nyáladzik a párálló mohóság, hogy talán egyszer ő is odaadja magát neki, ahogy eddig száz más asszony tette. Idejön rabolni, zsákmányolni. És ha csak azért jött volna, hogy őt bántsa! De gyerekeit rabolja ki, ráadásul hetvenkedik, kioktatja áldozatait, mert a plebános azt hiszi róla, hogy jámbor és becsületes...

Minek is győtri magát?! Minden elmúlik. Vissza kell húzódnia lelke titkos zugába, el kell üznie magától minden gondolatot, mindazt, ami most körülveszi. Imádkoznia kell! Minek bajlódni az egésszel? Inkább köszönetet kell mondani a megpróbáltatásért Istennek.

Lezárta könnyes szemét, nekifogott, hogy összeszedje erejét, ahogyan a zarándok rakja batyuba holmiját. A szobából gyötrelmes vinnyogás, klímipirozás hangzott fel. A vásárlók a zongorát próbálgatták. Játsoztak. A billentyűkön, ahol máskor álmok és látomások andalogtak, ahol a legnagyobb kislány apró ujjai lépegettek, mikor tanulni kezdett, most szemtelen állatok szemérmetlen és bűzös patája ugrándozott és a szoba csendjében, ahol a gyerekek lámpagyújtás előtt tündérmeséket és családi történeteket szoktak hallgatni, ahol a csend és a gyermeki öröm lakott, most a legdurvább kocsmai nóta recsegett.

Aztán lezárták a zongorát, valaki kinyitotta az ajtót, három vagy négy hordár csoszogott ki-be és mintha kööltárt zúznának szét, remegett körülöttük minden. A levegőt komor rémület ülte meg. A legöregebb kislány, aki eddig büszkén és némán állt az ablakban, anyjához ugrott, ölébe fúrta a fejét és némán, de keservesen sírni kezdett.

Négyesztendős huga hozzámént, simogatta és vigasztalta. A legkisebb a sarokba húzódott.

— És az apa, hol van az apa?

Jó, hogy nincs itt, gondolta az asszony. Hadd viseljem el egyedül az egészet. A férfiak gyöngébbek, gyávábbak, ha kifelé derekabbnak is látszanak, Az asszony többet elbír, nem követ el olyan hamar butaságot, nem adja meg magát oly könnyen. Az asszony arra való, hogy túrjon.

Persze, azért ő is alig-alig bírja. Hiszen úgy szerették egymást, a kicsiket is. Nem tudja férjét hibáztatni, hogy ide jutottak. Nem volt meg benne az a ravaszság, amely piszkos üzletté zülleszti az életet. Ezért csak tisztelni tudja őt. Nem irigyelte a kövér doktort sem. Mit törődik vele!? Mit a többivel!? A szégyen fájdalma egyszer megszűnik, a nyomorúságot elviseli. A gyerekek?! Varázslatos szökeségük nyilván nehezen szokik virágba a száraz kenyéren, de talán arra születtek. Csak már eltávozhathatna innen, mehetne a kicsikkel férje után, akihez tartozik. Inkább kis kocsiiban húzná őket a sáros országúton. A kutya nappal segítene a kocsit húzni, éjszaka a kicsinyek lábát melegítené. Nem az éhség miatt menne ura után, hanem hűségéből. Tied vagyunk, te a mienk vagy. De miért nem ír?... Éppen ilyenkor szokott járni a postás!...

Figyelt. Csak ide ne tolakodnának már be! Imádkozni kellene, élőkért és holtakért. Holtakért, akik majd mindnyájan lesznek. Azért a gyönyörű és büszke kisfiúért is, akinek a képe a szobában a falon függ, aki meghalt és a mennyország kertjében jár-kei, ahonnan már senki se űzi el. Az élő kicsinyeiért is. Mindenből kifosztották őket az emberek. De legalább azokat a javakat őrizze meg számukra Isten, amit halandók el nem rabolhatnak. Szíve csordultig megtelt gyöttrő fájdalommal...

A négyesztendős állt elébe. Szoknyácskája szétterült, szeméből okosság ragyogott:

— Ne légy szomorú, édesanya, én most már jó leszek!

Az anya gyötrelmében is elmosolyodott.

- Miért vagy szomorú édesanya ?
- Mert elviszik a képet is tőlünk. A testvérkédét.
- Ne add oda nekik. Vásárolj meg !
- Nincs pénzünk.
- Nincs pénzünk ? — csodálkozott a kislány.

Megfordult, kis kuckójába lopakodott, ahol összetörött játéakai hevertek egy halomban és matatni kezdett közöttük. Egy pillanat múlva megfordult és újból anyja elé állt. Egy kis cserépmalacot tartott a kezében, a perselyét, nagy komolyan kirázta tartalmát apró tenyerébe. Anyja figyelte, lassan érteni kezdte, mit akar, de nem szól semmit, hogy ne rontsa el az örömét. A kislány addig ügyeskedett, addig próbálkozott, amíg a cserép tartalmát ki nem szedte egészen. Boldogan odaadta anyjának:

Három krajcár volt benne, elfelejtett krajcárok, amelyeket valamikor a jobb napokban apja zsebéből kotort elő a kislány. Apja szerencse krajcárnak hordta a zsebében.

— Itt van, édesanya, vedd meg a képet.

Az anya átölelte a kislányt három krajcárjával, szívéhez szorította, nem tudta eldönteni, mi markolja jobban, a bánat-e, vagy valami mennyei vigasztalás. Odakint, a lépcsőn megint lépések koppantak. Talán a postás hozza a levelet apjuktól ! Vagy talán valamelyik mohó szomszédasszony jött, hogy feltörje szívük meghitt bizalmas azilumát. Gyorsan magához ölelte mind a három kislányt és összecsókolta őket:

— Kicsikéim, drága kicsikéim — suttogta. — Ti vagytok az én három krajcárom, a világ nem adna most hármatokért együtt egy krajcárt se. Én szegénykéim !

A két nagyobb hallgatott. A legkisebb, amelyik még nem is tudott jól beszélni, az mondta ki helyettük az igazságot:

— Én nem vagyok szegényke, én százsorszép vagyok...

Valaki kopogott. Az anya odalépett, hogy ajtót nyisson.

Egy koldús állt a küszöbön.

Sinkó Ferenc fordítása

VONATFÜTTY AZ ÉJSZAKÁBAN

*Vonatfűtty az éjszakában.
Borzongató vészjel ez,
Hol sűrűbben, hol ritkábban
Egy hang most segélyt keres.*

*A földön most csak magány van,
Felhők mögé bújt a hold.
Lehet, hogy az éjszakában
Egy kisiklott szív sikolt.*

Ő AZ

*Ő az, aki asztalhoz nem ül,
Ki nem iszik és nem eszik,
Ő az, ki nem fekszik le már,
Kinek ágját meg sem vetik.*

*Ő az, ki nem kap levelet,
Csengetésre sem jó elő,
Ki óráját nem húzza fel,
Kinek nem múlik az idő.*

*Ő az, kinek léte közöny,
Ki nem örül és nem zokog,
Ő az, ki nem néz messzibe,
S nem keres sem célt, sem okot,*

*Ő az, kinek tűnő útját
Nem szegélyezi száz szabály,
Aki már nem fáj senkinek,
S akinek most már ez se fáj.*

F a l u T a m á s

A darazsak egy öreg pince padlásán laktak és tolvajok voltak, de ezt nem tudták. Az ember nevezte így őket, mert a darazsak mindenféle gyümölcsöt ettek. Elsősorban szőlőt, hiszen ezért laktak a pince padlásán. A pince a szőlőben volt, szép kis szobával, hiszen enélkül padlása sem lehetett volna. A szoba előtti térségben üres hordók voltak, kádak, kármentők, tőtikék és egyéb szüretelési szerszámok, amelyeknek olyan szaguk volt, mintha örökké szüret lenne a világon, bár ez — sajnos! — nincs így. Végül a pincéhez pince is tartozott; egyszóval: tökéletes pince volt.

De a darazsak ezt sem tudták.

Szúrni azonban remekül tudtak, építkezésük pedig tökéletes volt. A méhekkal nem tartottak rokonságot — pedig rokonok voltak, — de ez az emberek között is előfordul.

Éltek tehát nagy csendben a padlásán, ahol nem zavarta őket senki — ez nem is lett volna tanácsos — és akkora fészket építettek maguknak, mint egy óriás sonka, amelyben tízezer kis szoba van. A padlásán mindig homály volt, enyhe, édes viaszszag, s a darazsak állandó zsongása úgy hallatszott, mintha a halk muzsikát ez az illat szülte volna, nem tudni mikor és most már nem is hallgat el soha. Melegben melegebb volt a lágy viasz lélegzése, és ilyenkor szinte zúgott a darazsak ezer gondonkája, míg, ha megdermedtek kint a fák, s a tőkék úgy lapultak a hó alatt, mint a nyulak, a meleg muzsika is bezárkózott a meleg fészekbe és szinte nem is lehetett hallani. A hideg azonban sohasem ártott meg nekik, mert a fészek tízezer sejtje megőrizte a meleget. De a padlásán nem is volt soha nagyon meleg vagy nagyon hideg, mert nádteteje volt, melyet hiába süt a nap vagy szorongat a fagy, nem eresztí át egyiket sem.

Így élt a darázsderekű, sárgacsíkos nép látszólag muzsikáló semmitemésben, valóságban azonban szorgalmas munkában a maguk hasznára. Az embernek azonban semmi hasznát nem tették, de nem is akartak. Meglopták a cseresznyét, az édes körtét, a ringlót, a kint felejtett húst is, de mindez csak várakozás volt a szőlőre, amelynek érését gondosan figyelték, hogy lecsaphassanak rá, mint a kirakott cukorra vagy a bábosok mézes süteményére. Közben megrabolták a méheket és néha meg is ölték őket. Nagy hozzáértéssel vadásztak a legyekre, amelyeket úgy kaptak el a levegőben, mint a sólyom a verebet.

Ebben az időben azonban még nem lehetett látni nagyobb darázsgyülekezetet, csak a fészek körül, amelyet egyre építettek, szaporítván a fiatalságot. Egyszer azután megváltozott a dolog rendje, megváltozott kint minden, de bent a nádtető alatt ekkor sem változott semmi.

Szokatlanul elcsendesedett a határ.

A szőlőbogyók savanyú zöldje sárgásra enyhült, a diók burka meghasadt, a telthasú szilvák a földet nézték és csend lett a tőkék között, mintha a nagy levelek valami titokról hallgattak volna.

Az öreg diófák elengedtek egy-egy levelet, éjszakánként ködöt ásitott a világ és nappal ezüst pókhálók utaztak delfelé, mint a vándormadarak, akiknek útjelző szolongatása olyan fájdalmas volt, mint maga a búcsúzás.

A virágok megfakultak az út mellett, a kukorica sásos levele úgy sutogott egész éjjel, mintha tolvajok jártak volna benne, a pásztortüzek füstje tétován lengett és keserű volt, mint a tegnapi mámor; a lapályokon lila virágát hintette el a kikerics és a patakmenti nyárfán varjú károgtott, de hogy mit, azt csak egy másik varjú tudta volna megmondani.

A károgás elszállt a tájon s a nyárfáról peregni kezdtek a levelek, pedig nem volt szél.

A szőlőhegyen néha emberek jártak, hordók kongtak, kinyíltak az öreg

pinceajtók s a délutáni nap aranyos ragyogása megsímogatta a vén falakat s emlékeket keltett szárnyra, amelyeknek mustszaga volt, mint a régi szüreteknek.

A darazsak megrezegtették szárnyaikat:

— Készül valami... készül valami — zengték a kis hegedűk — érik a cukor és édesszaga van a világnak...

— Most már csak eső ne legyen — mondta egy kis öregember, akinek zsebében most is metszőolló volt, a másikon pedig kötözőhátcsap, pedig ezekre most már nem volt semmi szükség. — Most már csak eső ne legyen...

Nem is lett!

De az éjszakák hűvösek lettek s a palacsintaképző hold úgy járt az égen, mintha az egész világ az ő szőlőskertje lenne s éppen most nézné, hogy milyen lesz a termés.

A csillagok szeme szigorúbb lett, mintha feleslegesnek tartaná a földi csillagokat: a pásztortűzeket; a patakok némán siettek, mintha valami sürgős üzenetet vittek volna s az egész égen áthajolt a tejút csodálatos, fénylő se-lyempántlikája.

Eső azonban nem lett s a nappalok olyan melegek voltak, mintha a nagy buboskemencében még élő lenne a nyári parázs és megérkeztek a seregélyek is, mert szüretszaga volt a világnak s a seregélyek naptárjában (amelyet a begyükből őriznek) pontosan fel volt jegyezve a szőlőérés ideje.

De ekkor már idei rókaölyvek ugatták meg a holdat, amíg csak eszükbe nem jutott, hogy éhesek, s hogy ilyenkor az éhség ellen legjobb a kiadós szőlőkúra.

És másnap mérgesebben szóltak a darázshegedűk:

— Lopják a szőlőt, lopják az édességet... — és körülzúgták a megrágott fűrtöket, amelyeknek édes illata úgy lengett a tőkék között, mint az ígért ideje.

A kis öregember figyelmesen nézte meg a fűrtök körül rajzó darázsakat s a rókaölyveket.

— Fene ezt a bitang rókát, hát itt mindenki szüretel? A seregélyek is, rókák is, darazsak is. Nem várok!

És leszüretelt.

A darazsak minden puttonyt bekísértek, minden kosarat, minden fűrtöt. Megkóstolták a mustot és amikor a csósz odacsapott a kalapjával, megcsípték a csósz fülét. A nevezetes fül estére emlékezetes nagyra nőtt, de ez már nem segített, mert reggelre, mire a darazsak kialudták a mámort, üres volt a szőlő. Tegnap még éjszaka is szóltak a hegedűk s a darazsak kissé későn ébredtek, de azonnal kirepültek egy kis utómulatságra; de a tőkéken nem maradt egyetlen biling, a fákon egyetlen szilva. A pinceajtó zárva volt, a vén diófáról lekoppant egy-egy szem dió és a holt leveleket a hűvös szél olyan csendesen ringatta le a földre, mint a koporsót a sírba, az elmúlás kopott kötele.

A darazsak már nem voltak mámorosak és nem voltak mérgesek sem.

— Mi ez? — kérdezték szomorúan — mi ez?

A szél fellendült a fa koronájába és szelíden megpendítette az ágakat.

— Ősz... — zendültek meg az ágak — ősz!, susogták a levelek és a darazsak hegedűi búcsúzóan zsongtak fel, egyhangúan, mintha semmit sem mondtak volna, pedig mindent megmondtak:

— Ősz... ősz... ősz...

Legutóbb megint rendkívül érdekes tanulmány-sorozattal köszöntött be a fribourgi katolikus egyetem teológiai karának évnegyedes folyóirata, az *Anima*. Elmélkedésre készítő, adatokban és megfigyelésekben gazdag tanulmányok ezek, amelyek egytől-egyig korunk izzó világnézeti problémáját, a hit és hitetlenség kérdését taglalják, magától értetődően katolikus látószögből, de olyan oldalakról és olyan vonatkozásokban is, amelyek eddig aligha fordultak meg tudatunkban. Különösen áll ez *Alfons Auer* würzburgi professzor dolgozatára, aki a modern ateizmus helyes szemléletét kívánja nyújtani. Megítélesem szerint már a kiinduló tétele számunkra különösen hasznos és eligazító módon ragadja meg a lényegét: „A modern ateizmust csak úgy értjük meg, ha felismerjük benne a szabadságmozgalmat. Egyes motívumai nem is annyira tudatos megfogalmazásukban, hanem mint tudattalan érzelmi reakciók hatnak. Másként nem magyarázhatnók meg a modern ateisztikus áramlat dinamikus életelevenségét.”

*

A modern ateizmus alapelemeit vizsgálva első helyen szól a szerző a *vallási felszabadulásról*. Az ateista ember napjainkban — szögezi le *Auer* — felszabadulásnak érzi a maga világnézetét, felszabadulásnak a kötelezettség alól egy olyan Isten irányában, aki nincsen, vagy akinek létezése legalábbis nem igazolható, s egy olyan egyház irányában, amely nemcsak állítja, hogy Isten uralmi igényét hirdeti, hanem ezt az igényt tőle telően érvényesíteni is igyekszik. Amitől az ateista felszabadultnak érzi magát — emeli ki *Auer*, minden bizonnyal főleg a Nyugatra tekintve —, valójában nem is annyira Isten, mint sokkal inkább az egyház, amelyet integráló törekvése szükségszerűen arra kényszerít, hogy hierokratikusan rendezkedjék be és mint aktív tényező álljon be a történetbe. Ahogyan a nem-hívók látják — folytatja *Auer* —, a papság a vallási tartalmat merev formákba öltözteti, dogmákká, szentségekké, törvényekbe és intézményekbe tárgyasítja, s alig vet ügyet arra, hogy csak látszólag is fölébe kerekedjék a mi-

tosznak és mágiának. A keresztények ormóttan bizalmaskodása Istennel, a pajtáskodó ráhagyatkozás, valamint az egyházi jámborság sok más primitív-sége szerintük még sejtetni sem engedti Isten nagyságát. Még ha volna is Isten — hangoztatják ezek az ateisták —, akkor is el kellene utasítani az egyházat, mint az Istenség földi megjelenési formáját.

Egy másik felszabadulási törekvés a *racionális felszabadulás*. Az emberi értelemnek, úgymond, el kell háritania minden kinyilatkoztatást, amely abszolút igénygel lép fel, s amelyet az egyház és a teológia dogmatikus rendszerré épít ki, hogy azt mindenkre rákényszerítse. El kell háritani, mert sértené a tudományos gondolkodás tisztességét, ha egy olyan „igazságnak” hódolna be, amely nem fogható meg a tudomány kategóriáival és módszereivel. Tehát a „valódi igazság” szeretetből kell szerintük elvetni a „keresztény igazságot”. Kezdetleges műveltségi fokon állókkal, gyermekekkel és nőkkel szemben mindenestre bizonyos elnézés gyakorolható.

A racionalist követi az *etikai felszabadulás*. Ez — mint *Auer* kifejti — nem csupán tiltakozás a „jutalmazó és büntető” keresztény morál, vagy a tekintélynek keresztény túlfeszítése ellen, és semmiképpen sem csupán viszatérés a libertinizmusához és a hedonizmusához. Amit az ateisták kidomborítanak, sokkal inkább az, hogy a modern világban való élés öröme, a haladás eszménye, s azoknak a hatalmas dimenzióknak tapasztalása, amelyek megnyíltak az ember előtt — mindezek szárnyat adtak az etikai szabadság akarásának. Ezzel kapcsolatban utalnak arra, hogy az egyház a világon belüli önbevetést túl gyakran lényegtelennek és fölöslegesnek tűntette fel, s a tudomány eredményeit is csak akkor vette számításba, ha azokat — mint például „a kauzalitás átöröcsét” — a maga céljaira vélte hasznosíthatni. Ahol az ateista mozgalomban kialakult egy pozitív erkölcsi szabadság-felfogás — írja *Auer* —, ott mindenütt az erkölcsösségben látják az ember legeslegszemélyesebb cselekedetét. Ahogyan már *Max Scheler* hangot adott ennek: „Istennek nem szabad és nem is kell léteznie, mert

csak így kaphat értelmet a felelősség, a szabadság, a feladat — az egész emberi lét.”

Nem kétséges azonban, hogy a modern ateizmus igen nagy mértékben *politikai felszabadulási mozgalom* is — állapítja meg Auer. A XVIII. század Franciaországában, ahol a polgárság felemelkedése már történeti valóság volt, de politikailag még nem realizálódott, a feltörekvő polgári réteg szemében a nemességgel összefonódott egyház úgy szerepelt, mint egy történetileg elavult rend őrzője és haszonélvezője. Amikor azután a XIX. században az egyház összetalálkozott a polgársággal és kapcsolatuk szilárd politikai alátámasztást nyert, a folyamat előlről kezdődött, amint a proletariátus belépett a történetbe. A polgárság ugyanis — írja Auer — most már az egyházzal szövetségben kelt védelmére a maga fáradságosan szerzett pozícióinak. A politikumnak ez az áldatlan keveredése a vallással hozta azután magával, hogy az ateizmus minden eddiginél nagyobb stílusú ideológiai tömegmozgalommá válhatott.

*

A modern ateizmust különböző formákban észlelhetjük — mutat rá Auer —, amelyeket, ha a konkrét valóságban mégannyira egymásba is folynak, gondosan meg kell különböztetnünk. Itt van mindenekelőtt a *gyakorlati ateizmus*. Az az „élet-magartartás” ez, amelyben az Isten-hitnek nincs semmiféle reális jelentősége. Még ha marad is a hitnek valami külsőleges megnyilatkozása, egészen „steril”, üres hit ez. Megtaláljuk minden időben, még olyanok körében is, akik egyébként az egyház tagjainak vallják magukat. Vele szemben az *elméleti ateizmus* már „ismereti magartartás”. Ez már mint agnosztikus, vagy szkeptikus ateizmus tagadja Isten megismerhetését, vagy kétségbe is vonja létezését. Egyik megnyilatkozási formájában mint „oppozicionális ateizmus” mond „nemet” Istenre, minthogy mások „igent” mondanak, illetve úgy mondják ezt az „igent”, hogy — K. Leese szavaival élve — „elviselhetetlenné válik, miért is mint terhesen nyomasztó jármot le kell ráznia magáról az embernek”. Ez az ateizmus — jegyzi meg Auer — annyiban „nem valódi”, vagy „nem tulajdonképeni”, mert elsődlegesen nem Isten tagadására irányul, hanem

kritikát gyakorol a hagyományos dogmatikus Isten-fogalom és a hásvománnyos vallási elképzelések fölött. Auer hozzáteszi, hogy ebben az értelemben vádolta meg „istentelenséggel” a keresztényeket is annakidején a görög és a római politeizmus.

Az elméleti ateizmus tisztá formája a *pozitív, dogmatikus, kategórikus ateizmus*, amelyre Auer az „Atheismus in Reinkultur” megjelölést alkalmazza. Ennek képviselői komoly érvekre hivatkoznak, mint amelyek kötelességükké teszik, hogy Isten nem-létét állítsák. Auer azonban úgy véli, hogy mellesleg itt is többnyire közrejátszának tudattalan érzelmi reakciók, mint például tiltakozás a farizeusi törvénykereszténység és az egyházi hatalom visszaélései ellen, elutasítása a vallás-erkölcsi életvitelnek és az ember autonómiájának eszméje. Ez a pozitív ateizmus már mindenképpen *harcos* magartartás is — szögezi le Auer —, mert semmit sem hagy figyelmen kívül, ami alkalmasnak látszik a vallás megdöntésére. Az ő interpretálásukban az oknyomozó vallástörténelem azzal oldja szét a kereszténységet, hogy lényeges tételeit olyan vallástörténeti adottságokra redukálja, amelyek már megvoltak a kereszténység előtt. A modern pszichológia útján azt igyeksenek kimutatni, hogy a vallás, és pedig mindenféle vallás, csupán belső hiányérzetek és vágyak kivételése, végeredményben tehát az ember ön-igenlésének egyik változata. A történelmi és dialektikus materializmus pedig, mint tudjuk, a termelési viszonyok megszabta társadalmi alap felépítményének, következésképpen minden eredeti és saját értelmet nélkülöző másodlagos jelenségnek fogja fel a vallást.

A modern ateizmusnak ez a magas formája — állapítja meg Auer — különös erővel hat a mai emberre, mert az érzelmi reakciókon túlmenően az értelemre, a gondolkodásra s a gondolkodás tisztességére apellál. Egyben megfelelni látszik annak a híres „három stádium-törvénynek”, amelyet Auguste Comte, a pozitivizmus meg-alapítója, 1822-ben formulázott meg. Comte, mint ismeretes, azt tanította, hogy az emberiség három stádiumot fut meg a történetben: egy teológiai vagy fiktív stádiumot, amikor az ember tévesen hisz istenekben; egy metafizikai vagy absztrakt stádiumot,

amikor az ember az Istenre vonatkozó hamis elképzeléseit épp olyan téves elvontságokkal — eszme, szubstancia, monádok, energia, szellem — váltja fel; majd végül egy pozitív-tudományos stádiumot, amikor az ember már sem nem imádkozik, sem nem spekulál, hanem a tényeket kutatja és felfedezi azokat az összefüggéseket, amelyeknek segítségével előre kiszámítja a természeti folyamatok menetét és úrrá lesz fölöttük. Ebben a harmadik stádiumban — a pozitívizmus szerint — elnémul a kérdés a dolgok eredete, a lét értelme és az ember célja után, de ha valaki mégis felvetné, csakis olyan választ kaphat rá, mint ami szigorúan a tudomány alapján állva észszerűnek mondható.

Tanulmányának ehhez a fejezetéhez Auer hozzáfűzi, hogy figyelembe véve a logika törvényeit, az ő meggyőződése szerint Istent az emberi gondolkodásból „megnyugtató teljességgel” csak olyan világnézet küszöbölheti ki, amely legalább is morális bizonyosságot nyújt arra, hogy az ember elméletben és gyakorlatban is abszolút módon tud majd rendelkezni a mindenséggel. Ezzel magyarázza Auer azt a jelenséget, hogy a modern ateizmus a világ fölötti uralom igényét és ígérét is szükségszerűen magával hozza.

*

Micsoda tanulságokat vonhatunk le mi, hívó katolikusok, az imént előadottakból? *Auer* megismétli és bővebben is kifejti, hogy az ateizmust akkor kezdjük általánosságban megérteni, ha felismerjük benne a tudatos vagy tudattalan reakció-mozzanatot is, vagyis annak a botránkozásnak következményét, amelyet az egyház kelt az embereknel. Ezt a botránkoztatást részben elkerülheti, részben nem kerülheti el az egyház. Amennyiben elkerülhető lett volna, annyiban az egyház is közreműködött a modern ateizmus fellépésében és szélesedésében. A sarkalatos kérdés tehát ekként hangzik: mit tehetünk mi és mit kell nekünk tennünk, hogy az elkövetett hibákat orvosoljuk s az újabb hibákat megelőzzük?

Auer öt pontban foglalja össze válaszát.

Az első feladatunk, hogy *illúziók nélkül ismerjük fel a valóságos helyzetet*. Vegyük tudomásul, hogy az emberiség egy egyetemes közösség irá-

nyában fejlődik, amelybe mind gyorsabban kapcsolódnak bele a régebben tőlünk oly messzeeső nem-keresztény népek is. Ugyanakkor azonban azt se titkoljuk el magunk előtt, hogy az úgynevezett „keresztény” országokban is épp olyan egyértelműséggel nyomja rá bélyegét az életre a laicizmus, a „profán”, mint amilyen egyértelműséggel nyomta rá bélyegét a vallási, a „szakrális” a középkor viszonylag homogén világára. S nem is számolhatunk azzal, hogy az elkereszténytelenedés folyamata belátható időn belül megáll. Mi több, éppen az a valószerű, hogy a ma még látszólag egészen keresztény területekre és körökre is ki fog terjedni. „Az egyház helyesen cselekszi — emeli ki hangsúlyosan Auer —, ha esetleges katasztrófáktól sem vár tömeges megtéréseket, s nem tulajdonít különösebb súlyt az egyéni megtéréseknek sem a halálos ágyon.” Utóbbi annál megtévesztőbb lenne — jegyzi meg Auer —, mert nem mindig a legjobbak és a legértékesebbek azok, akik a halál közeledtével „megpuhulnak”. Összegezve tehát az eddigieket, az egyháznak is, meg a keresztény hívőknek is készen kell lenniük arra, hogy hosszú-hosszú távra nem-hívók között fognak élni.

A második követelmény, hogy *helyesen értékeljük a modern ateizmust*. Amit világosan látó katolikus gondolkodók, köztük teológusok is már a huszas években sürgettek, Auer most nyomatékosan megismétli: mi sem szükségesebb, mint egyfelől annak a miliónék szociológiai és kulturális elemzése, amelyben a modern ateizmus kibontakozott, másfelől pedig az individuál- és szociálpszichológiai feltárása annak, hogy miként megy végbe a hit-aktus a modern élet konkrét adottságai között. „Azt a morálteológiai kérdést — írja Auer —, hogy egy katolikus ember bűn nélkül elszakadhat-e hitétől, a vatikáni zsinat eldöntötte ugyan, a döntés miként való értelmezése azonban máig változatlanul vitatott. Az egyház álláspontja szerint tárgyi okok a hittől való elszakadásra nem adódhatnak. Azt azonban, hogy a konkrét esetek mindegyikében alányilag súlyos bűn forogna fenn, aligha fogadhatjuk el. Sokak lelkében, akik elszakadtak egyházuktól és vallásuktól, soha nem volt meg az az igazi élő hit, amelyet a zsinati döntés bizonyítványal feltételez. Minden gyóntató tud-

ja, hogy sok keresztény ember soha nem bírt túljutni egy millió tételezte hiten, nem bírt tehát felemelkedni a vallási élet személyes formájához. Minden pap tapasztalhatta, hogy a hit személyes kibontakozásának sok igazi kezdő-mozzanatát gyakran már korán maguk alá gyűrték a gátló befo-lyások.”

A problémával kapcsolatban utal Auer a nagynevű dogmatikus, Karl *Rahner* egyik idevágó tanulmányára is. Rahner szerint a szabad döntés megteremti a maga objektivációit: gondolkodási módokat, asszociációs pályákat, szokásokat, érzelmi komplexusokat, emlékezési hézagokat — s ezek akkor is fennmaradhatnak, ha magát a döntést, amely létrehozta őket, egy újabb s vele ellentétes döntés váltja fel. Ha pedig ez így van — fűzi tovább Auer —, akkor a minden látszat szerint hitüket vesztett keresztény testvéreinknél egy nem felismerhető, nem kifejezett, egy „anonim” kereszténység meglétét is nagyobb mértékben tételezhetjük fel, mint ahogy azt egyéni magatartásukból ki-vülről észlelhetjük.

Az ateizmus helyes értékeléséhez tartozik az is — folytatja Auer —, hogy felismerjük pozitív vallási funk-cióját a hívek és az egyház életében. Az ateizmus ugyanis folyton újabb és újabb fáradozásra ösztönöz minket ab-ban az irányban, hogy önmagunk szá-mára is tisztázzuk és értelmessé te-gyük hitünket és Istent valóban „lé-lekben és igazságban” tiszteljük. Mint Hans *Urs von Balthasar* is figyelmeztet rá *A mai ember Isten-problémája* című könyvében, „a modern ateizmus ijesztő jelenségében megláthatjuk a gondviselés beavatkozását is, amely-lyel az emberiséget s különösen a ke-reszténységet több és mélyebb gondol-kodásra kényszeríti Isten felől”. Az egyháztörténelem eddig is számtalan példát szolgáltatott arra, hogy az egy-ház lelki és szellemi elevenségét és termékenységét a tan súlyos veszé-lyezettései különösképpen előmozdí-tották.

Auer harmadik tézise alighanem so-kak számára meglepően hangzik: *fel kell ismerni és el kell ismerni a mo-dern ateizmusban a pozitív indítá-sokat, amelyeket nekünk is jó lesz be-levivni gondolkodásunkba és maga-tartásunkba. Ahol a kereszténységet*

dogmatikus és intézményi megkérgesedése címén elutasították, ott az utol-só századokban kialakult egy termé-szeti és világi jámborság, amely sok-ban panteisztikus jellege miatt nem ok nélkül minősíthető ateizmusnak. Nincs ebben szó a keresztény üdv-misztériumról — mondja Auer —, ma-gát a „hitet” azonban egy mindig és mindenütt végbemenő „kinyilatkoztá-tásban” elvileg összeegyeztethetjük a keresztény teremtetési misztériummal, sőt a Krisztus-misztériummal is. Am ettől függetlenül is elismerés illeti részünkről azt az intellektuális tisztességet, amely a bölcselati világnézetet áthatja. Mindenképpen szabadulnunk kell attól a „végzetes tévedéstől” is, amely az ateizmust az erkölcs és er-kölcsiség megrontásával vagy éppen elejtésével azonosítja. Az igazság az — emeli ki Auer —, hogy az „ateista világban” a pozitív erkölcsi magatar-tás tömördek vonzó kellékével talál-kozunk, amilyen a tárgyiasság, segí-tőkészség, szolidaritás és testvériség, önállóság, becsületesség, józanság. A vallás oldaláról nézve mindezt „egy-szerű és természetes erkölcsiségnek” nyilváníthatjuk, de kétségtelen, hogy az egyéni lelkület és az emberközi vi-szonyok rendezett voltakán határozott akarata jut itt kifejezésre. Ezért van az — teszi hozzá Auer —, hogy „éppen a szigorú erkölcsű ateistákkal talál-hatjuk meg legelőbb és legkönnyebben a közös alapot az egyén és a társada-lom általános erkölcsi feladatainak együttes munkálására”. Amit többlet-nek tekinthetünk az ugyanolyan szigo-rú erkölcsű, de hívő embernél, talán csak a lelki fájdalom és a testi szen-vedés keresztény értelmezése, az a hit-beli meggyőződésünk, hogy az elkerül-hetetlen fájdalmakon és szenvedése-ken egyedül Krisztusban kerekedhe-tünk fölül.

Negyedik pontként szól Auer a ke-resztény tanítás tetteiben és magatar-tásban való meghiteltetésének szüksé-géről. Bizonyos — úgymond —, hogy a mai embert a tekintélyi elv előtérbe helyezése, bármilyen tekintélyre hi-vatkozunk, inkább taszítja, mint vonzza. Fontoljuk meg tehát, hogy ah-hoz, amit mi, hívő keresztények, „böl-cssességnek” nevezünk, különböző utak vezetnek, korántsem mindig azok, amelyek a mi elképzeléseinket fedik. Nem okos dolog az, ha ateista ember-társaink előtt sűrűn emlegetjük Is-

tent, az sem baj, ha egyáltalán nem beszélünk róla, mert ne feledjük: az ő általuk is értékelt emberségesség és humanista cselekvő készség lehető legmagasabb foka részünkről az, amivel Isten jelenvalóságát szavak nélkül is tanúsíthatjuk.

Végül az ötödik követelmény: *egyházunk és vallásosságunk úgy mutassa meg magát teológiában, igehirdetésben és kultuszban, hogy a „megbotránkoztatást” a minimumra csökkentse s lehető sokat érzékeltessen a keresztény világnézet magasrendűségéből.* Ahol szellemi vagy éppen isteni dolog testi formákat ölt — írja Auer —, nem mehet az végbe fájdalmas veszteségek nélkül. Másként nem is folyhat át a végesbe a végtelen. A botrányköveknek azonban nem szabad olyan számban és nagyságban körülfeküdniök, hogy bárki könnyen állíthassa: az utat, ime, elzárták előtte a szent felé. Következik ebből, hogy a kételkedés és az ellenzék áramlatával szemben, amely a modern ateizmus kísérője, csakis a keresztény valóság kritikus és felvilágosult pozitív összképére és a hit, valamint az erkölcs ennek megfelelő hirdetésére támaszkodhatunk. Csak ha az egyes hitigazságokat átfogó szemléletben egybe-nézzük, az egyes parancsokat és normákat innen kiindulva megvilágítjuk, az igehirdetést és kultuszt a modern stílus-érzékeléssel számoló formákhoz szabjuk, csak akkor támadhat a szekularizált embernek egyáltalán az a gondolata, hogy az egyház talán az ő számára is hajlék lehet intellektuális, etikai és esztétikai értelemben. Éppen ezért az egyháznak is — mondja Auer

— „sokkal tágabb és nagyobb lakályosságot kell kifejlesztenie, mint amilyenre a múltban volt szüksége”. Mert ha mindez nem történik meg, akkor közel a veszély, hogy a modern hitetlen már nem is fordul a kereszténység ellen, hanem lemosolyogja, mint a palesztinai parasztok és pásztorok szintjéhez mért provincializmus megkövesedését, amely az ő számára teljesen jelentéktelen és érdektelen. Az ateista evilágiság pozitív elemeit csak a földi valóságok eleven és bátran továbbvitt teológiája hasznosíthatja és integrálhatja bele a kereszténységbe — ismétli meg újból és újból Auer. Többé már nem elég begyakorolni akarni a keresztényeket a lemondásba javakról, szerelemről és szabadságról, hanem sokkal inkább, mint valaha, rá kell vezetni őket arra, hogy miként lehetnek helyesen urai azoknak. Szakítsunk azzal, hogy „lógó nyelvvel” lihegve és köhécselve mindig csak a rohanó világ mögött loholjunk.

Ami végül a papokat illeti — zárja fejtegetéseit Auer —, nem szabad világi pozíciókra törniök, amelyek az egyházi és a világi rend kettős voltának törvénye szerint — amely törvény a történet végéig érvényes — nem jár nekik. De ott kell állniok mindenkor embertársaik mellett, készen a hívásra, akkor is, ha ezek még nagyobb hányadban lesznek hitetlenek, mint napjainkban. A mi papjaink nyugodtan s ugyanakkor nyugtalanul teljesíteni tartoznak üdv-közvetítési kötelességüket, akkor is, ha már nagyon sokan nem kíváncsiak utána. Mert ki látná előre, hogy kiket és hogyan emel még Isten magához?

A KIS ÚT

Tulajdonképpen nem is lenne semmilyen problémánk, családi életünkben különösebb baj nincs. Mégis elviselhetetlenül nehezen élünk; az ok: a meg nem szűnő civakodás. A legkisebb kavicsra is felforduló kocsi — ez a helyzet nálunk. Szó-szót követ és persze a végén mindenkinek minden eszébe jut; nem túlzok, de évtizedes sérelmek bukkannak fel és valóban nem keresztényi módon sértegetjük egymást. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nincs közöttünk szeretet, az élet megmutatta, hogy a bajban képesek vagyunk komoly áldozatra. Annyiszor megbántam és megfogadtam, hogy uralkodok magamon. Egy darabig sikerül, utána még rosszabb, minden elfojtott méreg egyszerre tör ki. Eszre vettem, hogy más családoknál is így van. Segítsenek!

Kívánsága szerint semmilyen elméleti fejtegetésbe nem bocsátkozunk. Nincs is értelme, hiszen se Önt, se mászt nem kell arról meggyőzni, hogy „aki a nyelven uralkodik, az töké-

letes”. Pontokba szedve néhány megfigyelést írunk le, remélve, hogy lesz közöttük olyan, aminek megfontolása és megvalósítása alkalmas lesz a családi békeesség ápolására. Tehát:

1. *Huxley* „Megáll az idő” c. regénye főhősének szájába adja a következő mondatot: „Ha az egész világot nem is tudod megváltani, ne feledd el, hogy a világ egy része uralmad alatt van. A saját lelked. Reformterveidet itt végrehajthatod.” Lehet, hogy az idézet szó szerint nem így hangzik, de az értelme ez és világos. A családi békesség állapotát magamon kell kezdenem. Még hozzá ott, hogy a közszájon forgó üres mentegetőzést és kényelmességet elutasítom magamtól. „Ideges vagyok, de a mai rohanó életben ez nem is csoda.” Ez az önfelmentés gyanúsán hízog megoldás. Pár évvel ezelőtt nagyszerű kis karcolatot olvastam valamelyik újságban arról az emberről, aki véletlenül egy órával hamarabb kelt fel és hamarabb indult el munkahelyére, s csodálkozva tapasztalta, hogy a világ teljesen megváltozott. A villamosok nem zsúfoltak, mindenki barátságos, a levegő friss, az emberek békések és mosolygósak... *Si non e vero, e ben trovato!* Nem az élet rohanó, a fegyelmezetlen emberek rohannak, mert a lehető legutolsó percig halogatják indulásukat. Ha komolyan segíteni akar a „meg nem szűnő civakodáson”, keljen fel legalább negyedórával korábban, mint eddig. Meglepő változásokat tapasztal majd.

2. Minden embernek van valami — sajátos — fogalma arról az emberi viselkedésről, amit „normálisnak” tart. Rendszerint ez a „norma” — vagyis mérték — többé-kevésbé önönmaga. Szép az, amit ő szépnak lát; igaz az, amit elfogad, s így tovább. Bár ez az emberi természethez tartozik, nem kis alázat kell hozzá, hogy a saját ízlésüktől eltérően viselkedő embert — még ha legközvetlenebb hozzátartozónk is — ne tartsuk és ne nevezzük bolondnak. (Veszekedő természetünkre mi sem jellemzőbb, hogy egy oldal is kevés lenne a hasonkifejezések felsorolására.) Krisztus Urunk ritkán használt szigorú szavakat a bűnösök észhezterítésére, de arra, aki felebarátját bolondnak nevezi, megfellebbezhetetlen isteni igazsággal kijelentette, hogy „méltó a gyehenna tüzére”. Tudjuk, hogy ennek a szónak eredeti értelme sokkal sántább, mint a mai magyar kifejezés, de ez a lényegen mit sem változtat: méltó a gyehenna tüzére az ember, aki csak egy mértéket ismer: a saját ítélletét. Soha a fiatal az öreget, a férfit a nőt, a szülő

a gyermeket meg nem értheti, ha csak önmagából indul ki és oda is tér vissza. Kevesebb hamis önbiztonsággal és több megértéssel kellene viselkednünk környezetünk iránt.

3. A nézeteltérések elmérgesedésében nagy szerepe van a túlzásoknak. Hajlamosak vagyunk erre, minden szempontból. Túlozunk abban, hogy a másiktól sokkal több szándékosságot tetelezzünk fel, mint amennyi a valóság. Lényegtelen ügytelenségek, figyelmetlenségek, egy kis szórakozottság — mindezek különleges gonosz színt nyerne, ha szándékosságot magyarázunk belé. Általában is vigyázzunk a szuperlatívuszokra! Valamikor éppen a keresztény komolysággal és általában emberi méltóságunkkal ellenkezik az irreális jelzők használata.

Különösen családi körben olyan könnyen „repül a nehéz kő”, a „borzalmas”, „rettenetes”, „kibíráhatatlan”, „kétségbeejtő”... és még sok társa. „Repül a nehéz kő, ki tudja hol áll meg?” S ki tudja, hogy kit hogyan talál meg? Emberi méltóságunkkal ellenkezik a túlzó jelzők használata. Minden élőlény között csak az ember tud beszélni, hogy szellemét közölhesse, értsen és megértsen. Egymás terhet kell viselnünk, nem minden kellemes mindég. De ha a nagymama horkol, az azért még nem borzalmas, se nem rettenetes, se nem kibíráhatatlan és ha a kisfiú nem törli meg a lábát — ezerszer megmondtam! — attól a lakás még nem „disznóól”. Vigyázzunk a jelzőkre! „Aki a nyelven uralkodik, tökéletes” — beszéljünk fegyelmezettebben, ha valóban komolyan akarjuk a családi békét.

4. A „szeretet mindent megért”. A családi békességnek alfája is a megértés. Nem ismétlés, hogy most erről külön pontban írunk. Nemcsak tudatos lelkünk és szellemünk van, de testünk is, s testi funkcióknak nem vagyunk feltétlen urai, sőt nagyon sokszor vegetatív idegrendszerünk kormányozhatatlan törvényei jelentik az adott perc legnagyobb keresztjét. Mi magunk megértést várunk, de ezt kell adnunk is. Az anyag és a test megvetése manikeus eretnecség, de többé-kevésbé valamennyien hajlamosak vagyunk ilyesfélékre. Ma már összehasonlíthatatlanul többet tud a fiatalos a saját testéről, mint ahogy a régebbi generációt nevelték, s a nem mindég bölcs prűdség még ma is sok

csalásban uralkodik és szeretetlenségek, veszekedések oka lehet. Értsük meg egymást és viseljük egymást az élet minden területén. Ritmusaink nem egyeznek meg, vegyük tudomásul és szenvedélyes haragkitörések helyett próbáljuk meg összeegyeztetni fizikai szervezetünk „szeszélyeit”. Más a ritmusa a nő szervezetnek, más a férfiénak, más a gyereké és más az öregé. Önfegyelmén és helyes szoktatáson sok múlik, de nem minden. Idegenek előtt eltitkolhatjuk emberi tulajdonságainkat, a legszűkebb családi körön belül nem. A békesség sokkal nagyobb lenne, hogy ha elkerülhetetlen és önkéntelen észrevételeinket nem használnánk fel a harag percében fegyverül. Szomorú tapasztalat alapján írhatjuk, hogy egy-egy tapintatlan, sőt szándékosan kiélezett szó egész életre ellenségé tett szülőt és gyermeket. Minden emberi együttélésnél nehezebb a bizalmas családi kör abból a szempontból, hogy ha nincs meg a kellő megértés és tapintat, akkor óhatatlanul feltámad a kiszolgáltatottság érzése és a támadó védekezés.

5. Ne nyugodjék le a nap a te haragodon! — a szentírás gyakorlati bölcs tanítása között nem utolsó helyen szerepel ez. A családi békesség megőrzésének is ez a kulcsa tulajdonképpen. „Haragudjatok, de ne vétkezzetek...” — írja Szent Pál. A surlódás elkerülhetetlen, de ha őszinte szívvel és jóakarattal törekszünk a kiengesztelésre, s a nap nem nyugszik le haragunkon, akkor a másnapot tiszta lappal kezdhethetjük. Kivétel nélkül valamennyien tudjuk és tapasztaljuk, hogy az elkeseredett civakodásokban milyen nagy szerepe van a múltbeli hibák újra és újra való felhánytorgatásának. A melankólia felé hajló lelkek különösen vigyázzanak magukra. „Elfojtani” — mint a levélíró mondja — sohasem szabad a haragunkat. Az elfojtott harag — *méreg*, nagy-szerű plaszticitással tudja ezt a magyar nyelv kifejezni. Méreg; mérgezi

a lelket, a környezetet, s előbb-utóbb a sok kis méreg hatalmas kítőrésszel borítja fel a békességet. Elfojtás helyett törekedjünk a feloldásra, hiszen amit el kell szenvednünk embertársainktól, arra jórészt amúgy is rászolgáltunk hibáinkkal, ha pedig valóban ártatlanok vagyunk, legyen annyi krisztusi lelkelet bennünk, hogy fel tudjuk engesztelő áldozatnak ajánlani kisebb-nagyobb szenvedéseinket.

6. Kerüljük a sértődöttséget! Emberre válogatja, de kiki a maga módján nagymestere a sértődöttségnek és legközelebbi hozzátartozója válogatott kínzásának. Mert sértődöttségünkben ezt tesszük és nem árt, ha alázattal megismerjük, milyen módon szoktuk kínozni esetleg azt, akit a legjobban szeretünk. Ismét oldalakra rúgna a különböző típusok felsorolása a száját makacsul összeszorító „némától” kezdve az epés kis nyilakat lövöldöző brummogóig. Egyben azonosak vagyunk: a sértődött csak akkor engesztelődik ki, ha a másik végre rájön, hogy mi a baja. Mert megmondani... azt nem. Túl egyszerű lenne.

A levélíró azt kérte, hogy segítsünk és a Kis Út szellemében mutassuk meg, praktikusán mit lehet tenni az otthon nagyobb békessége érdekében. A válasz persze nem kimerítő, nem is módszeres feltárása a kérdésnek, mindössze néhány szerény észrevétel. De talán alkalmas arra, hogy további gondolatokat adjon. Befejezésül olvasunk el néhány szót a galatákhöz írt levélből és tegyük valóban életelvünké Szent Pál szavait: „Ha lélekben élünk, a lélek szerint járjunk is. Ne vágyódjunk hiú dicsőségre, egymásra támadva, egymás ellen irigykedve. Ha valaki valamely bűnre vetemedett is, ti, akik szellemiek vagytok, oktassátok az ilyent a szelídség szellemében, magadra ügyelve, nehogy te is kísértésbe essél. Viseljétek egymás terhet és úgy teljesítitek Krisztus törvényét.” (Gal. 2, 25.)

Egls István

GRÖSZ JÓZSEF kalocsai érsek

1887—1961

A Vigilia októberi számának első két íve már ki volt nyomva, másik két íve be volt tördelve, amikor a megdöbbenő hírt kaptuk, hogy Grösz József kalocsai érsek, a püspökkari konferenciák elnöke október 3-án, kedden reggel némsokkal utána, hogy szentmiséjét elmondta, 7 óra 45 perckor szívgyöngeség következtében hirtelen elhunyt.

Nem is egészen negyedéve annak, hogy lapunk júliusi számában a tisztelet, a nagyrabecsülés és a szeretet hangján emlékeztünk meg az akkor aranymiséjét bemutató Grösz Józsefről, méltatva kimagasló emberi és papi egyéniségét, eredményekben gazdag főpásztori működését, és a realitásokat mindenkor mérlegelő egyházpólitikai tevékenységét, mint szilárd tényezőt annak a viszonyoknak kedvező alakulásában, amely állam és egyház között hazánkban megfigyelhető. Megköszöntük akkor a gondviselő Istennek, hogy őt adta nekünk, s kértük a Mindenhatót, hogy még sokáig tartsa is meg nekünk. Mi, hívő katolikusok, nem szállhatunk perbe a Mindenhatóval, amiért másként rendelkezett. Mi csak belenyugodhatunk szent akarátába. Megmarad azonban továbbra is a köszönet és a hála Isten iránt, aki ilyen bölcs vezetővel és a jövőre is szóló útmutatóval ajándékozott meg minket, mind pedig a körünkből távozott iránt, aki vállalta és végezni tudta feladatait, híven érseki programjához: „Odaadó hűség egyházunkhoz és annak fejéhez, a Szentatyához, és alázatos szolgálata magyar népünknek, a hazának.”

Hogy közelebbről és konkrét módon mit jelentett nekünk Grösz József ebben a magyar katolikus életben, s hogy mik az ő magatartásának és tanításának maradandó értékei, arra rövidesen vissza fogunk térni.

N A P L Ó

BERLIN ÉS A BÉKE. A politika, amint azt *Kossuth* Lajos is mondotta, az egzigenciák tudománya, az a tudomány, amelyben a valóságos helyzetekből, az adott tényekből kell kiindulnunk, ha nem akarunk légvárakat építeni és nem kívánunk az elképzelések birodalmába tévelyegni. A politikában, a külpolitikában pedig méginkább, a tények mindig erősebbek, mint akár a legszellemezebb fikciók. A történelem pedig arra tanítja az embert, hogy a fikciókkal szemben mindig a tények válnak a jövőndő alapzatává. A német kérdés rendezetlensége ugyancsak a politikai egzisztenciák birodalmába tartozik.

Természetes, hogy a feszültségeken keresztül evolváló emberi történes ebben a kérdésben is elérkezik egy olyan ponthoz, amikor a feszültség feloldása már elkerülhetetlenné válik. Talán erre gondolt már *Hérakleitosz*, a dialektika ósatya, amikor azt mondotta, hogy mindennek a háború az atyja. A görög bölcs óta is akadtak olyan történetbölcselők, akik az egész emberiség életét úgy fogták fel, mint rövid szünetekkel folytonosan folytatott háborút, magát az emberi létet, mint „bellum omnium contra omnes”-t és az embert az ember farkasának tekintették, mint *Hobbes*, az újkori angol gondolkodó. Ugyanakkor azonban vannak ősei annak a gondolatnak is, hogy egyszer abba kell hagyni a szervezett emberölést, meg kell teremteni egy olyan világot, amelyben a

háború lehetetlenné válik. *Kant*nak az örök békéről szóló műve előtt és azóta is nem egyszer és nem kevesen tüzték programjukká az emberhez méltatlan háború kiküszöbölését, de úgy látszik, hogy a gazdasági és történelmi helyzet azideig még nem érett meg arra, hogy a kitűzött nemes célokat el is tudjuk érni. Ma azonban már, amikor a nukleáris fegyverek egész civilizációnk pusztulásának árnyékát vetik előre, nem vitatható: a háború olyan rossz, amit minden erőnkkel el kell kerülnünk.

Éppen az a körülmény, hogy a háború eljutott ön maga lehetetlenüléséhez, kelti fel joggal mindannyiunkban azt a reményt, hogy a Berlin körül kialakuló feszültség tárgyalások útján való megoldása lehetségessé válik. Mi, akik hozzátartozunk a szocializmus és haladás táborához, amely az emberiség százmillióit képviseli, hisszük, hogy a népek békét akaró ereje, elszántsága a tárgyalóasztalhoz fogja ültetni a nagyhatalmaknak azokat a felelős vezetőit is, akik ma még húzódoznak a tárgyalásoktól. Lehet, hogy mire ezek a sorok megjelennek, már csak a legelvakultabb háborús uszítók gondolnak majd arra, hogy a második világháborúból visszamaradt megoldatlan kérdéseket, köztük a berlini-kérdést egy újabb és minden eddiginél borzalmasabb és pusztítóbb háború kirobantására használják fel.

Mindazok, akik a magyar katolicizmus élő lelkiismereteként a béke megerősítéséért, fenntartásáért és biztosításáért szállnak síkra és éppen ezért az ún. német-kérdés megoldását is a leghatározottabban követelik és sürgetik, törhetetlenül bíznak abban, hogy felülkerekedik a józanság, és a béke, amely ma oly veszélyeztetettnek látszhatik sokak szemében szerte a világon, tartósan biztosítható lesz. Megerősít minket ebben a reményünkben és meggyőződésünkben XXIII. János pápának szeptember 10-i nagyfontosságú beszéde, amelyben kijelentette, „nem fenyeget komolyan háború sem most, sem a belátható jövőben”. Megnyugodni persze csak akkor nyugodhatunk meg, ha a mostani feszültséget, amely elsősorban a német kérdés megoldatlanságában gyökerezik, a felelős államférfiak fel tudják oldani, és pedig tárgyalás és megegyezés útján. Amikor ezt kívánjuk és sürgetjük, akkor ugyanazt tesszük, amit a Szentatya tett Castelgandolfóban, ahol 15.000 hívő előtt és 12 bíboros jelenlétében intézett békeszótatot a világhoz s azt a rádiók és a televíziók a földkerekség messzei tájaira is közvetítették. Mélységes igazság csendül ki a Szentatyának abból a mondatából, hogy „háború esetén minden veszendőbe megy, a béke viszont semmit sem veszélyeztet. A világnak nem győzelmes háborúkra és legyőzött népekre van szüksége, hanem a béke áldásaira”. A népeket, amelyeknek élénk emlékezetében van az 1914 óta eltelt vértöntőze félszázad, valóban borzalommal tölti el a gondolat — amint ennek a Szentatya hangot adott —, hogy mit művelhetnének ma a rombolás szörnyű, új eszközei, amelyeket az emberi leleményesség mindannyiunk pusztulására kiagyalt. Vegyék hát fontolóra a nemzetek kormányzói azt a szörnyű felelősséget, amely a történelem vagy Isten ítélőszéke előtt nehezedik rájuk. „Lássák be — így XXIII. János pápa —, hogy az erőszak nem vezet célhoz, mert ami jog, igazság és igazságosság, azt csak szabad és őszinte tárgyalások révén lehet érvényre juttatni.”

A pápa emlékeztetett arra, hogy elődei a békeesség szellemétől áthatva és az emberiség iránti aggodalomtól fűtve emelték fel szavukat annak idején a béke érdekében s így most ő is azokhoz fordul, akik hisznek Istenben és Krisztusban, de a nem-hívókhöz is, mert hitünk szerint mindannyian Istenhez és Krisztushoz tartoznak a származás és a megváltás révén.

Világos, hogy mi katolikusok az igaz köszönet és a fiúi hála érzésével zártuk szívünkbe a Szentatyának a világ békéjeért bemutatott miséje után mondott szavait, amelyek nemcsak a hívők, hanem a nem-hívók körében is kedvező visszhangra találtak, amire legjellemzőbb magának Hruscsov szovjet miniszterelnöknek szeptember 20-án a pápai szózáttal kapcsolatban tett nyilatkozata. „A béke ügye iránti aggodalom, amely a pápa beszédéből kicsendül, — így szól Hruscsovnak a *Pravda* és az *Izvesztija* számára adott nyilatkozata — azt mutatja, hogy világszerte egyre inkább megértik: a világpolitikában folytatott kalandorság és meggondolatlanság nem vezethet jóra.” A mi korunkban, amikor megteremtették a minden eddiginél pusztítóbb fegyvereket, különösen megengedhetetlen a népek sorsával űzött játék — mondotta Hruscsov, aki ki-

jelentette, hogy bár mint kommunista és ateista nem hisz az „isteni ítéletben”, amire a pápa hivatkozott, de annál inkább szükségesnek tartja, hogy a kormányok a saját népeik és az emberiség iránt érzett felelősség előtt hajoljanak meg, küszöböljék ki a második világháborúból fennmaradt feszültség gócait és keressék meg a béke útját.

Akár az isteni ítélet iránt tanúsított jámbor félelemből, akár a történelem előtti felelősségből fakadnak is a népek vezetőiben a béke megőrzésére irányuló jószándékok, a lényeg az, hogy törekedjenek az emberiséget fenyegető borzalmas katasztrófa elhárítására. Mi hívők pedig, akik hiszünk Isten gondviselő működésében és szeretetében, ugyanakkor, amikor szembefordulunk a háború rémével, teljesítjük a Szentatyának azt a kérését is, hogy hozzá csatlakozva, vele együtt imádkozzunk a békéért. Azért, hogy „Isten világosítsa meg a világ vezetőinek értelmét” és ennek megfelelően „mozgassa meg akaratukat”. Világosítsa és mozgassa meg abban az irányban, hogy mielőbb együttesen igyekezzenek kiküszöbölni az összeütközéssel fenyegető német-kérdést, amelynek megoldása utat nyit egyéb vitatott ügyek rendezésére is. Istenben bízva, merjük remélni, hogy ha nagy nehézségek és súlyos feszültségek árán is, az emberiség fejlődése eljutott arra a pontra, ahol nemcsak a béke álombirodalmát, hanem a békés együttélés reális valóságát pillanthatjuk meg.

(Szigeti Endre)

A SZENTOLVASÓ HÓNAPJÁBAN. A bágyadt őszi meleg, a sejtelmes naplemente mintha egy pillanatra meghúzódná templomainkban és tovább élne az oltárok szelíd gyertyafényes ragyogásában az októberi ájtatosságokon. Valami különös varázsa van ezeknek az ájtatosságoknak. Az ember úgy érzi, hogy költészet és valóság, ég és föld valami módon találkozik a hívők imádságában és az ima „rózsafüzerein” keresztül az örökkévalóság üzenet a földre. Az ima hullámmó zsongásából valami természetfölötti megnyugvás és béke árad. Olyan ez, mint a természet ölen az erdő zúgása, patakcsobogás, madárdal, vagy méhek döngicsélése, mindenfelé édes, kedves zaj, aminek talán értelme nincsen, de jölesik, megnyugtatója az embert, felüdíti a fáradt idegeket. A lélektanban nem olyan világos minden, mint a matematika $2 \times 2 = 4$ -e, még kevésbé a kegyelem és a természetfölötti világában. Modern ideggyógyászok, nevelők, költők, zeneszerzők beszélnek a szavak ritmusáról, a rímek törvényének titkairól, a gondolatritmusok megnyugtató hatásáról, az ismétlődő sorok szuggeraló erejéről, a hangok misztikájáról, a zsongás bűvös hatásáról. Mindez érvényesül, mindez egyszerre működik, egyszerre hat az októberi ájtatosságokon, de ezen túl harmonikus Istennél levés, egy kis nála időzés. Erről tulajdonképpen írni nem is lehet, ezt tapasztalni kell úgy, hogy hívő lélekkel belekapcsolódunk a rózsafüzért mondó, imádkozó közösségbe. Hányszor tapasztaltam ezt a különös varázst, amikor családi körben az esti Őrangyala után elmondtunk egy-egy tizedet az olvasóból, és a gyerek titkokat közbeszövő vékony hangjára a szülők, testvérek, a család apraja-nagyjának zengő kórusa felelt; mennyi vigasztalás áradt belőle halotti virrasztásokkor, s megnyugtató erő a légó pincékben, amikor együtt morzsolunk a rózsafüzért, vagy egy község apraja-nagyja együtt imádkozott.

Egyszerű, primitív kis eszköz a rózsafüzér; néhány egybefűzött gyöngyszem, egyszerű primitív imamód, Üdvözlégyek, titkok, Miatyánkok váltakozása, mégis kifejezi a primitív ember lelki tartalmát éppúgy, mint a gondolkodó, elmélyülő emberét is, aki ennek az imának a segítségével eljuthat a legmagasabb imamódhoz, az elmélkedéshez és szemlélődéshez is. Hangulat és érzelem, értelem és akarat kapcsolódik egymáshoz ebben az imádságban és általa megújul vallási életünk. A vallás nem csak hangulat és érzelem; nem elég csak érezni, csak megsejteni az Istent, hanem szellemi képességeink végső határáig kell megismernünk őt, majd törvényei ismeretében törekednünk kell arra, hogy hozzá hasonló, igazi istengyermekek legyünk. A rózsafüzér mondasakor megváltásunk történetét szójuk mindennapi imáinkba titkok gyanánt, és amíg ezeket mondjuk, hittani tudásunk megelevenedik, az új színek, új meglátások, új összefüggések által megújul. A népnyelv olvasónak mondja ezt az imádságot, mert a Szent Szűz és Jézus életéből, lelki világából, magatartásából olva-

sunk a titkok tizenöt képén át, mint valami csodálatos képeskönyvből. Amíg „olvasunk”, az édesanya lelken és életén, szíven át nézzük az emberré lett Istent, a szenvedő Megváltót, a megdicsőült Üdvözítőt, aki végül is megdicsőíti édesanyját. Amíg így a Szent Szűzre tekintünk, megtanuljuk, hogy mit kell tudnunk Jézus Krisztusról és hogyan kell vele éreznünk. Nézzük a Szent Szűzet, miközben mondjuk az Üdvözlégyet, és ha betelt a tízes kör, a Szentháromság dicséretére és a Miatyánk kéréseire nyílik ajkunk, és ezalatt a különben fakó hittételek, titkok eleven, színes képekké válnak, amiket lefesteni nem, de a hit szemével látni lehet.

A legfontosabb dolgokat, a gondolkodást, a gondolatok kifejezését, a viselkedés módját édesanyánktól tanultuk; ő dadogott a kisded nyelvén, adta szánkba a szavakat, ébresztett bennünk nemes érzelmeket, és így könnyű volt a tanulás, egyszerű és természetes. A kereszténnyé, istengyermekké válás iskolájában is anya tanít, a Boldogságos Szűzanya a szentolvasó imádsággal. Az Üdvözlégyek koszorújába font tizenöt titok tizenöt képével tanít az istengyermekek anyanyelvére, növeli bennünk a hitet, ébreszteti és ápolja bennünk a nemes érzelmeket: a tiszteletet, hálát, szeretetet Isten és egyszülötte s főleg annak anyja iránt. Amint az édesanya neveli, formálja a gyermeket, és gondolatai, érzelmei átszállnak abba olyannyira, hogy elmondhatjuk, amilyenek az anyák, olyanok a gyermekek, éppúgy nevel minket a Szent Szűz istengyermekké. Bővül hittani tudásunk, tisztul és nemesedik erkölcsi érzékünk, kíváncsú lesz a jó, utálatos a rossz, felébred az Isten és emberek szeretete, aprópénzre váltódnak a nagy erkölcsi igazságok, életizűvé lesznek az erények, fölébred a nagylelkűség és áldozatkészség erős elhatározásra, jó feltételekre lendül az akarat. Mindez egyszerűen, természetesen, szinte észrevétlenül.

A Szent Szűz a kis Bernadettenek meghagyta Lourdesban: „Mondjuk el az olvasót; fogd a kezébe és nézz rám!” Az októberi ájtatosságokon hozzánk is így szól; „Mondjuk el az olvasót... nézz rám!”

A Szent Szűzre nézve próbáljuk elmondani! Hármas kérés száll az ég felé: „hitünket növelje, reményünket erősítse, szeretetünket tökéletesítse...” A keresztény élet legfontosabb kérései ezek. A hit kegymelmét a kereszttségben kaptuk, azóta növekednie, erősödnie kell bennünk. Megtörtént ez? Ezért az első kérés: Szűzanya, könyörögj értünk, hogy növekedjék, erősödjék hitünk, hogy a titkok, rejtélyek között eligazodhassunk és értelmessé váljék körülöttünk minden... Ezernyi veszély, baj, bizonytalanság rémít. Nehéz az élet, szükségünk van a remény kegymelmére. Minden könnyebb, ha tudjuk, hogy valakinek gondja van ránk, és ez a valaki jóságos Atyánk, akiben mindig bízhatunk, akire hagyatkozhatunk. Erős reményt eszközölj ki nekünk!... A szeretet összekötő hatalom Isten és ember, ember és ember között. Ez teszi széppé, olyanná az életet, hogy érdemes legyen élni. A szeretet úgy növekedik, azáltal lesz tökéletesebb, hogyha minél többet adunk másoknak belőle. Erre a keresztény szeretetre taníts meg Istenanya, Mária!...

Üdvösségünk első szakaszának történetét idézi, egyéni lelkiéletünk főadatait tudatosítja az örömdetes olvasó öt titka. „Kit te szent Szűz a Szentlélektől fogantál, — Erzsébetet látogatva hordoztál, — a világra szültél, — a templomban bemutatnál, — és megtaláltál.” Így kezdődik a kereszténység és az istengyermeki élet. A második isteni személy emberré lett, testet öltött Máriában. Azóta testet akar ölteni minden emberben. Olyanná kell lennünk, hogy be tudjuk fogadni. Krisztus elrejtve növekedik édesanyja szíve alatt. Titokban érik méhének áldott gyümölcse. Mária pedig a várakozás hosszú idejét a segítő szeretetre használja fel, Krisztust viszi Erzsébethez... így kell nekünk is a rejtett jót vinnünk az emberekhez. Az Ige nem csak testté lett, hanem világra is született. Hívatásunk az, hogy a befogadott Istent közvetíteni tudjuk a világnak. Ne sírja legyünk az Igének, mert Krisztus élni, hatni, működni akar általunk természetes egyszerűséggel. Mária a templomban bemutatta gyermekét, így ismerte el, hogy Istené. Isten a mi lelkünket is kívánja... A templomban találja meg Mária Jézust, az elvesztett, örömet és boldogságát. És mi hol keressük örömünket, boldogságunkat? Annál, aki az ember szívet képes megnyugtanni, vagy azoknál, akik nyugtalanságunkat csak fokozzák?

Az emberiség megváltásának áldozati részét, a szenvedés történetét az

egyház. titokzatos életének és saját üdvösségünk történetének második szakaszát mutatja be a titkokon keresztül a fájdalmas olvasó. Jézus vállalta bűneink, megváltásunk miatt a testi-lelki szenvedések borzalmas skáláját egészen a vért elemeire bontó, a testet a lélektől elszakító haláláig. A félelemtől, gyöt-rődéstől vérről verítékezett, az áruló csókja után kiszolgáltatta magát az os-torozásnak, majd a töviskoszorúzáson keresztül a tömeg gúnyjának és megve-tésének. Hordozta nehéz keresztjét, míg keresztre feszítve meghalt és minden beteljesedett. Miért kellett így történnie? Kí tudná megmondani! Titok, de igaz, hogy a boldogság útja a szenvedés. Titok, de a Megváltó szenvedése ad értelmet minden emberi szenvedésnek és teszi elviselhetőbbé, könnyebbé. Krisz-tus keresztalála ad értelmet minden szenvedésnek és célt, mert „ha Krisz-tussal szenvedünk, vele együtt dicsőülünk is meg”.

A szenvedés azonban nem öncél, hanem csak eszköz — tanítja a dicsőséges olvasó öt titka, és a földi realitásokból égi magasságokba vezet, új távlatokat nyit és a hazatérés boldog örömével kecsegtet. „Föltámadt halottaiból — a mennybe fölment, — elküldte a Szentlelket, — Szűz Máriát fölvette — és a mennyekben megkoronázta.” — Ez a mi földi életünk célja és folytatása is. Föld, mennyország, kiindulás és végállomás. A végállomáson a hazatérés boldog öröme vár ránk, az istengyermekek hazatérése a mennyei Atyához úgy, amint Jézus és Szűz Mária esetében történt. Akkor látjuk meg őt és ismerjük meg úgy, amint van, akkor majd benne, vele és általa élünk osztatlanul, benne a szépségben, harmóniában, és ezt nem zavarja meg senki és semmi, az igaz-ságban, akiben logikussá lesz minden, és a szeretetben, mely mindennél többet ér és maradandóbb.

Csodálatos átélmelkedése mindez isteni vallásunknak. De ezen túl is az olvasó eredményes, történelmileg igazolhatóan hathatós imádság. Vegyük hát kezünkbe a sejtelmes októberi estéken az olvasót, és amíg elmondjuk, idő-zünk egy kissé Istennél és Máriánál. Tapasztalni fogjuk, hogy anyai szere-tettel van irántunk, és megérdemli, hogy őt, mint a szentolvasó királynéját na-ponta köszöntsük. (*Buzás József*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Van Simone de Beauvoirnak, Sartre feleségének, az egzisztencialista filozófia egyik legjelentősebb regény- és esszéíró képviselőjének egy rövid tanulmánya, melyben a „metafizikai”, azaz filozófiai, pontosabban egzisztencialista regény és dráma létjogosultságát igyekszik igazolni, sorra véve az ellene hangoztatott érveket. „Első ellenvetésnek ezt hozhatná föl az ember az ellen, amit gyakran úgy emlegetnek, mint a filozófia betolakodását a regénybe: minden túl világos eszme, minden tézis, minden tan, mely valamilyen fikción keresztül igyekeznék kibontakozni, azonnal lerontaná a fikció hatását, mert elárulná szerzőjét s ezzel egycsapásra úgy tünetné elénk a dolgot, mint fikciót. Ám ez az érv távolról sem döntő; itt minden ügyesség, tapintat, művészet kérdése.”

Simone de Beauvoir könyve, az *Egy jóházból való úrilány emlékei* nem regény ugyan, hanem önéletrajz; olvastakor mégis óhatatlanul az író fönt idézett gondolatai jutnak az ember eszébe. Csak a „regény” szót kell kicserélnünk „emlékezésre”, „vallomásra”; egyébként nagyjában érvényes az aggály: a filozófia „betolakodása” az emlékezésnek sem kedvez, s lerontja — ezáltal nem a fikció hatását, hanem a vallomás hitelét. Vagy talán az íróban nem volt meg a kellő „ügyesség”, hogy elrejtse a rúgókat, melyekre egzisztencialista emlékezete jár; s kivált a kellő „tapintat” hiányzott belőle, amely megóvhatta volna attól, hogy a valóságot mindenestül vitatható elveinek sémájára vonja? Emlékezései kislánykorától, első eszméléseitől egyetemi éveigi és Sartre-ral való megismerkedéséig terjednek; a négyszázegynéhány lapon át hol többé, hol kevésbé, de mindig az az érzésünk, hogy valami alapvető baj van az el-mondottak hitelével; a dolgok „valahogy” így történhetek, de igazában még-sem így történtek: a beszámoló torzít. Nem annyira „valóság”, mint inkább „irodalom”; épp úgy „beállítja” a valóságot, mint az a „kövér és bajszos nagynéni”, aki a kis Simone egy gyerekkori rakoncátlanságából épületes történetet kerekített egy ifjúsági lap számára, melyet aztán a „tettes” fölöttébb gyanakodva hallgatott meg, mikor fölolvasták neki: „Ettől a naptól kezdve

gyanítottam, hogy az irodalom és az igazság között bizonytalan a kapcsolat.” Akár intő mottója is lehetne az *Egy jóházból való úrilány emlékeinek*.

Miből származik ez a bizonytalanság? Hadd idézzük Simone de Beauvoir egy másik tanulmányának néhány mondatát. Ez az esszé az egzisztencializmust a közkeletű bölcseletekkel, a „sagesse des nations”-nal állítja szembe, s az a célja, hogy ez utóbbival szemben amannak megalkuvás nélküli őszinteségét és következetességét igazolja. Az érdek-erkölcsöt és a naturalista szomorúságot azért fogadja el olyan készségesen a világ — mondja —, mert ez a pesszimizmus kényelmes, és determinizmusával leveszi az ember válláról szabadságának terhét. „Ha az ember képtelen rá, hogy lényegét módosítsa, s ha nincs hatalma sorsa fölött, nem marad hátra számára más, mint az, hogy elnézően elfogadja magát: ez megkíméli a küzdelem fáradságaitól.” Ezzel szemben az egzisztencializmus megzavarja nyugalját, amennyiben kezébe adja sorsát.

Az *Egy jóházból való úrilány emlékei* akkor sem lehetne csattanósabb cáfolata a föntieknek, ha a cáfolat szándékával készült volna. Kétségtelen, hogy a naturalista pesszimizmus arra készíti az embert, hogy „elnézően elfogadja magát”; de az az elnézés, amivel emlékirataiban Simone de Beauvoir fogadja el önmagát, még a naturalista példatár gazdag leletanyagában is párját ritkítaná. Kétségtelen, hogy ez a pesszimista önfogadás „megkíméli a küzdelem fáradságaitól”; de az az eleve lemondás az önmagával való küzdelemnek még a gondolatáról is, amiről a *Jóházból való úrilány emlékei* tanúskodnak, iskola-példája lehet a narcisztikus önigazolásnak, egzisztencialista érvekkel. Íme:

Ez a jóházból való kislány egyáltalán nem látszik angyali természetnek. Ellenkezőleg, mindenki, aki csak valamicskét is foglalkozott pedagógiával és gyermeklélektanral, könnyedén megállapíthatja, hogy rossz természetű. Váratlan dührohamai vannak; ideg-rövidzárkálataiban földhöz vágja magát, ahol éppen eszébe jut. Előfordul, hogy ha valami nem tetszik neki, elkékvülve üvölt. Ki ne találkozott volna már efajta toporzékoló, hisztériás kisgyerekekkel, akit nevelői hol egy kellő pillanatban adott nyaklevelessel, hol szelídebb és rábeszélőbb módszerekkel igyekeznek leszoktatni dühöngéseiről? Simone de Beauvoirnak eszében sincs, hogy — legalább emlékezve — „leszoktassa magát”; ellenkezőleg: boldogan elfogadja egykori hisztarikuson elkékvült önmagát, s elmarasztalja megdicsőített önmagával szemben az „abszurd” világot; ennek érdekében az egész egzisztencialista akribiát mozgósítja. „Nem tudtam közömbösséggel fogadni, ha a hirtelen teljességből az úrbe zuhantam, a boldogságból a borzalomba... Nem voltam hajlandó egy kitapinthatatlan erőnek: a szavaknak engedelmkedni... A parancsok és tilalmak önkényessége elárulta értelmetlenségüket: tegnap meghámoztam egy őszibarackot, miért ne hámoznam meg ma ezt a szilvát? Miért hagynám abba a játékot épp ebben a pillanatban? Mindenütt a kényszerrel találkoztam, sehol sem a szükségessel. A leomló szikla rendíthetetlen könyörtelenségével rám súlyosodó törvény mélyén szédítő hiányt fedeztem fel: ebbe a szakadékbba zuhantam sikoltozó ajakkal.” Mi ez a retrospektív önigazolás, ha nem éppen az az önfogadás, melyet Simone de Beauvoir joggal ró meg a közgondolkodásban; s mi ez az önfogadás, ha nem önmagának megkímélése az önmagával való küzdelem fáradságaitól? Egy öt-hat éves kislány persze korántsem gondolkodik úgy, ahogyan Simone de Beauvoir hajdani önmagát gondolkodtatja; de nem is a „filozófia betolakodása” az, amin a leginkább fönnakadunk; sokkal meghökkentőbb ennél az író önigazoló magatartása, már-már teljes gyanútlanlansága, mellyel egy rossz gyermeki idegállapotot filozófiává magasztal. Ahelyett, hogy ítéletet tartana maga fölött, mint a nagy vallomástevők, állandóan igazolja magát, szenvedélyesen folyton a maga pártján áll, s még visszatekintve sem merül föl benne soha a kétely: hátha ő az, aki rosszul látja a dolgot, hátha ő neki nincs igaza. Igaz viszont, hogy ha kételkednék a maga mindenkori föltétlen igazában, akkor nem volna egzisztencialista. De mi a magunk igazának ez az állandó tudata, ha nem gőg, kevelység és féktelen önszeretet?

Miből származik az emlékezések szerfölött bizonytalan kapcsolata a valósággal? — kérdeztük. Alighanem ebből. Abból, hogy az írónő mindent fekete szemüvegen át néz ugyan, de önmagát mindig rózsaszínű szemüvegen át nézi. Abból, hogy mindenkinben meglátja a nevetségést, megalkuvót, ostobát, önma-

gában azonban sosem lát, csak bölcsességet és következetességet. Abból, hogy föltétlen önbecsülésében önmagát mindig megkíméli a küzdelem fáradtságaitól, miközben másoknak állandóan a szemére veti, hogy megkímélik magukat a küzdelem fáradtságaitól. Abból, hogy másokat mindig másnak kíván, önmagát azonban mindig a lehető legengedékenyebben elfogadja olyannak, amilyen — visszamenőleg is. A góg sosem volt hasznos írói erény, és sosem szolgálta egy-egy mű hitelét. Az egzisztencializmus azzal az igényteliséggel lép föl, hogy — szemben a világ önmagának való hazudozásaival — könyörtelenül őszinte lesz. Közben azonban az egzisztencialista megelégedik arról, hogy könyörtelenül őszinte legyen önmagával szemben. Nem járnának túl messze az igazságtól, ha azt mondanánk: egész bölcselete arra irányul, hogy önmagát eleve fölmentse az önmaga iránt való őszinteség kötelezettsége alól. Az *Egy jóházból való úrilány emlékei* mindenesetre ezt példázzák.

Mindenki hibázhat: Simone feddhetetlen. Egyelőre — tizenkét éves koráig — kéthetente gyónik-áldozik, misztikus ambíciói vannak. Minden józan lelki-átja eleve bizalmatlan az ilyen kis misztikusok iránt, akikben az igényesség anyagi leple mögött a kevélység ördöge lakik. Nagyfokú naívság kellett hozzá, hogy a pap, akihez járt, ne vegye ezt észre, és beérje azzal, hogy „az éteri bűnőkre emelkedett hangú prédikációkban válaszolt”. Bár, úgy látszik, mégis gyanút fogott. Egy alkalommal kilép ebből a szeszű általánosságból és „családias hangon” közli Simone-nal: „fülébe jutott” róla egy és más: hogy engedetlen, nyugtalan, és ha megszidják, visszafelesel. Ez az ügyetlenül próbálkozó figyelmeztetés is elég hozzá, hogy a féktelen kevélységében megsértett lány halálos sebzettséggel egyszer s mindenkorra hátat fordítson annak, aki kételkedni mert föltétlen tökéletességében. De nem is ez a meghökkentő; megint nem ez, hanem az a zavartalan biztosság, mellyel Simone de Beauvoir a kis Simone pártjára áll, az a düh, amellyel ma, most, visszaemlékezve a pap ellen fordul, aki abszolút szentségét kétségbe vonta. A tény az, hogy valóban engedetlen, valóban nyugtalan, valóban feleselős volt. De akármilyen volt: mindenképpen neki van igaza, visszamenőleg is; ezért, mert ő felesel, nem ő a hibás, hanem a pap, aki figyelmezteti rá, hogy felesel. „A vér az arcomba szökött; borzadva néztem az imposztort, akit éveken át Isten képviselőjének tartottam: mintha hirtelen felrántotta volna reverendáját s megmutatta volna egy bigott banya alsószoknyáját.” Ki ne érezné ugyanazt a toporzékolást e szavakban, amellyel hajdanában a kis Simone egyszer csak a földre vetette magát és elkétkünten üvöltött, mert valamire azt mondta neki, hogy: nem? Meg akárom hámozni a szílvát. Ne tedd. Elkétkül, földre veti magát. Szent vagyok. Nem. Elkétkül és visszamenőleg is pletykás banyának nevezi a papot, aki a nemet mondta. Ő az, akinek mindig föltétlenül igaza van, és akinek nem lehet ellentmondani. Egyébként ez is bölcseléből következik. Vagy bölcselate következőnek a természetéből? Éppenséggel nem lehetetlen. A *Jóházból való úrilány emlékei* mindenesetre felelmetesen megerősíti gyanakvásunkat az egzisztencializmusban. „Az ember — olvassuk Simone de Beauvoir egyik tanulmányában (*La sagesse des nations*) — föltétlen ura sorsának, amennyiben az akar lenni. Ezt állítja az egzisztencializmus; és ez optimizmus. A valóságban éppen ez az optimizmus a nyugtalanító; nem azért háborodnak föl a világ és az ember egy-egy páratlan leírásán, mert, mint mondják, leverőek; Maupassant könyvei sokkal inkább azok; hanem azért, mert a rossz, amit lelepleznek, az ember szabadságából következik; az *Émely* (Sartre könyve) gazemberei maguk választották a gazemberséget; egyedül csak tőlük függnek, hogy okosak és tisztességesek legyenek s elutasítsák a hazugságot, mely mögé elbújnak; ekkora felelősség gondolata megrémíti az olvasót. Jobban kedveli ennél az igényes morálnál azt a pesszimizmust, mely nem nyújt reményt az embernek, de nem is kíván tőle semmit.” Az ember föltétlen ura sorsának, amennyiben akarja; jó is, rossz is szabadságából következik. De miféle „optimizmus” az, amely a más szabadságából következő rosszat kérélhetetlenül leleplezi, s közben észébe sem jut, hogy ami az ő szabadságából következik, esetleg szintén nem föltétlenül jó? Az *Émely* gazemberei maguk választották a gazemberséget s csak rajtuk áll, hogy ne legyenek gazemberek; és Simone de Beauvoir is maga választotta a kevélységet, és csak rajta állna, hogy ne legyen kevély; miért kíméli hát meg

önmagát a saját ellenszenves és másokat sértő kevélysége elleni küzdelemtől? A küzdelem parancsa csak a kívülállókra vonatkoznék, s mihelyt valaki birtokába jutott a sartré-i kinyilatkoztatásnak, egyszerre jogot szerzett vele arra is, hogy másokat gazembernek vagy ostobának bélyegezzon, mert neki nem tetszenek, önmagán viszont a világon semmit ne csiszoljon, noha másoknak nem tetszik?

Dehát a „mások”: ez megint különleges egzisztencialista probléma. Hogy is van Sartre *Zárt tárgyalásában*? „Emlékezzünk csak — mondja Garcin a pokolban a vele összezártaknak: — a kén, a máglya, a rostély... Ó, milyen ostobaság! Nem kell ide rostély: a pokol, az a mások.” Nem egymás mellett vagyunk, egymással együtt, hanem egymás ellen; a világ értem van, s amit a világból más lát, észlel, él, azt tőlem veszi el. Ne akadjunk most fönn azon, hogy ez a csak-nekem létező világ, heideggeri közvetítéssel („Ich bin das Sein, wodurch es Sein gibt”) nem egyéb, mint alig travesztált szintiszta idealizmus; inkább fordítsuk figyelmünket az egzisztencializmus „eredeti bűnének” (mint Sartre mondja, „az én eredeti bűnöm az, hogy fölmerültem abban a világban, ahol mások is léteznek”) mondhatni „kollektív következményére”, arra, hogy ez az eredeti bűn lényegében nem más, mint radikális ellentmondás a szeretetnek. Aki nem is olyan meglepő, hiszen a kevélység eleve szeretetlenség.) A lét képtelenségeinek egyik képtelensége eszerint végzetes magunkba zártságunk, annak lehetetlensége, hogy más megértsen bennünket s mi mást megértsünk. A *Jóházból való úrilány emlékeit* olvasva lehetetlen csodálkozással nem figyel-nünk a hősnő emberi kapcsolatainak, vonzalmainak, barátságainak sajátos hidegségét — pontosabban nem is hidegség ez, hanem valami közönyfésélés, valami képtelenség az igazi kapcsolódásra; mintha minden barátsága annak illusztrálása lenne, hogy végzetes elkülönültségünkben képtelenek vagyunk egymás megértésére, arra a bensőséges közösségre, amelyet az igazi szeretet terem ember és ember közt. Ott van Jacques és Simone kapcsolata: nem is kapcsolat ez, csak laza egymásmellettiesség; egyszer csak széjjelválnak, s egyik sem hagy mélyebb nyomot a másikban. Még jellemzőbb Simone és barátja, Zaza viszonya, melyben Simone részéről bőven van hisztérikus ragaszkodás, oktató-formáló szándék, előbb kisebbség-, utóbb fölényszerzés; igazi szeretet-közösség, igazi kapcsolódás azonban nincs köztük. Miért? Mert az egzisztencializmus visszaható erejű módosítása így kívánja? Vagy fordítva: a hősnő éppen azért lett egzisztencialista, mert képtelen a „másokban” föloldódni, képtelen áttörni a saját „létének” (vagy a saját kevélységének?) falát? Kérdések, melyeken az olvasó elgondolkodhatik. S elgondolkodhatik azon is, vajon ez a narcisztikus, szeretetlen magatartás nem árt-e az irodalmi műnek is? Kérdés, mely Sartre olvasásakor is föl-fölbukkan benne. Mi az, ami a roppant rutin mögött mégiscsak ürességet sejtet? Mi az, ami egy Zaza, egy Jacques jól, rutinosan rajzolt vonásai mögött sem láttat egyebet, mint klisé? Miért nem élnek igazán ezek az alakok még ebben az emlékezésben sem? Miért nincs melegük? Le merjük írni: miért nincs szívük? Odáig, ahol a szívük van, az egzisztencialista szeme már nem lát le. Bizonyára nem is akar lelátni. Ragaszkodik ahhoz az elvéhez, hogy egymás számára eleve megérthetetlenek vagyunk. Simone sosem fogja megérteni Zazát. Azért, mert nem értheti meg? Vagy talán önzőbb, semhogy a másikat meg akarná érteni? Mindent követel tőle — magának; és semmit nem ad abból, amit a másik tőle várna. Rettenetesen egyoldalú kapcsolat, s ez is megfelel az egzisztencialista filozófiának. És megint a kérdés: azért ábrázolja így Simone de Beauvoir ezt a kapcsolatot, mert egzisztencializmust igazolja vele visszahatólag; vagy azért választotta filozófiájával az egzisztencializmust, mert képtelen adakozó szeretettel, megértéssel, odaadással fordulni „a másik” felé? Mert végzetesen és eltökélten önző, és mert kezdettől fogva engedékenyen és kényelmesen megkímélte magát attól a fáradságtól, hogy egy kicsit kevésbé önzővé nevelje magát?

Hogyan lett egzisztencialista? Emlékezései nagyjában azt felelik: egzisztencialistának született. Abban a pillanatban, amikor az első ellentmondásra, a „mások” első jelenlétére először vágta földhöz magát és kékült el dühében, már egzisztencialista volt.

Persze abban, hogy azzá legyen, része volt a „jó háznak” is. Úgy látszik,

rendkívül nagy része volt benne. Kétségtelen, hogy környezetének felemásságait és ellentmondásait a kislány nem élte át olyan világos tudattal, mint amilyenell az emlékező ábrázolja; de kétségtelen, hogy hevesen és fájdalmasan élte át. Más írásaiban is minduntalan visszatér erre az élményre: az ellentmondásban élő ember hazugságára, az ellentmondásban élő társadalom képzetelenségére. Minduntalan tolla alá tolul Maupassant neve: apja kedvelte Maupassant-t, s ugyanakkor a jóerkölcsök őre volt, egyszerre konszolidáltságra törő, de konszolidálódni képtelen polgár, egyszerre erénycsősz és sikamlósságok kedvelője, az az ember, akinek volt egy élete kifelé, és volt egy élete bizalmas baráti használatra. „Egy ügyvéd — olvassuk Simone de Beauvoir egyik írásában — egy bírónak azt mondta, egy hadifogoly felesége, egymagára hagyva és szegényen, sok kísértésnek van kitéve; mire a bíró nemes fölháborodással azt felelte neki: megsérti ezzel a francia nőket!... holott szalonjának bizalmas körében jót nevetett volna, ha valami naiv ember azt állította volna előtte, hogy minden hadifogoly-feleség Lucretia.” Másutt, ugyanerről a felemás mentalitásról: „Az emberek szeretik azt gondolni, hogy az erény könnyű; az épületes történetekben az ifjak nevetve hálnak meg a hazaért, az apák és anyák mosolyogva tépik föl keblüket, hogy gyermekeiket táplálják, a gyermekek mosolyogva áldozzák föl magukat öreg szüleikért. Abba is különösebb fáradság nélkül belenyugszanak, hogy erényesnek lenni lehetetlen. Csak azzal nem hajlandók semmiféleképpen szembenézni, hogy az erény lehetséges, de nehéz.”

Ne térjünk vissza arra, amit már mondtunk: hogy ez utóbbi megállapítás érvényét az egzisztencialista hajlandó elhárítani magától, kivált ha kevélységeről, meg önzéséről van szó. Másokban mindenestre éles szemmel észrevette a képmutatás, hazugság, megalkuvás, kétszínűség bűneit, s ezek életre szólóan hatottak rá. A kis Simone vallássága lényegében képmutatás volt; de a képmutató társadalom készséggel elfogadta, mert illett hozzá, mert nem nyugtalanította. Nem csoda, ha Simone minden különösebb megrázkódtatás nélkül elvesztette hitét; vajmi ingatag alapokon nyugodott, s alapjában véve csak a gyermeki kevélység egyik kiélési formája volt, éppen az hiányzott belőle, ami igazán vallássá tehetné volna: a szeretet; a Másik: Isten, és a mások: a felebarátok. Elejétől fogva üres volt; amikor az ifjú Simone egy kínos irodalmiaskodással előadott jelenetben egyszerűen ráeszmél, hogy már nem hisz, voltaképpen nem *elveszti* hitét, hanem csak tudomásul vesz egy kezdettől meglévő, de eddig leplezett hiányt. Az olvasó azonban itt is fölteheti a maga kérdését: miért nem töltötték meg a gyermek „vallásságát” azzal, ami valóban tartalmat adott volna neki? A válasz túl hosszú volna, és túlon túl közismert. Ez a polgári vallásság jórészt formalista volt, és sajnálatosan osztályvallásság. Nem Simone de Beauvoir fedezte föl ezt a szomorú igazságot.

Vallási „válsága”, ami tulajdonképpen nem is válság volt, épp úgy jellegzetesen „polgári”, mint — kiválása a polgárságból. Egyelőre nem egyéb ez a kiválás, ahogy az emlékezősek mutatják, mint átlépés a lehetetlenülés fázisából a lehetetlenség fázisába, mintha csak példaszzerű igazolása volna annak a marxista szemléletnek, amely szerint a racionalizmus, a fölemelkedő polgárság, a pozitivizmus, az uralomra jutott polgárság, s az idealizmus, a hanyatló polgárság ideológiája után az egzisztencializmus nem más, mint a polgárság szétesésének filozófiája.

(A könyvet Nagy Péter fordította, élvezetesen, hajlékonyan, az eredetinek nemcsak gondolatait, hanem ritmusát is híven tolmácsolva. Egy könnyen elkerülhető nehézkességtől („ha hozzájárul az emberiség egészének intellektuális és erkölcsi színvonala emeléséhez”) eltekintve, szép és jó munkájában csak az elő-előforduló „betudni”-t szeretnénk a „valamit valakinek tulajdonítani” kifejezéssel helyettesíteni; az „elementünk, elvittek egy operetthez, filmhez, a Carmenhez, az orosz baletthez” stb. magyartalan „pestiességet” pedig gondolatban mindenütt kijavítjuk, -ba, -be ragra cserélve a -hoz, -hez ragot.)

* * *

Wolfgang Borchert 1921-ben született s 1947-ben halt meg; mindössze huszonhat évet élt, és nem sokkal több maradt utána kétszáz lapnál; az az

„egyetlen könyv”, melyről egyik novellájában beszél: „Egyetlen könyvhöz legyen bátorságunk, vakmerő, eszeveszett bátorságunk. Talán remegő kézzel soroljuk majd fel bajainkat, de kőbe vésve, tintával írva vagy lekottázva álljon előttünk, elképzelhetetlen színekben, összeadva, összeszámolva és összegyűjtve, s így lesz majd egy kétszáz oldalas könyvünk. De csak néhány glossza lesz benne, néhány megjegyzés, jegyzet, szűkös utalásokkal, soha se magyarázva. hisz a kétszáz nyomtatott oldal csak kommentár a húszezer láthatatlan oldalhoz, életünk sziszifuszi oldalaihoz, melyeknek nem ismerjük szavait, nyelvtanát és jeleit...” Mi van ezen a húszezer láthatatlan oldalon? A történelem: a fasiszmus és a háború; valami borzalom, amire nincsenek adekvát jelek és szavak. „Ki tud közülünk rimet a szétlőtt tüdő hörgésére, rimet a kivégzett halálkiáltására, ki ismeri az erőszak versemértékét, ritmikus versemértékét, ki tud versemértéket a gépfegyver ugatására, jellemző szót arra a pillanatra, amikor fennakad a lovak szeme és már nem tükröződik benne az ég és az égő falvak sem, melyik nyomdában van jel a marhavagonok rozsdavörösré, a világégésnek e vörös színére, a fehér emberi bőrre száradt varas vér vörösré?” És: „Ki tud rimet egy tizennyolc éves ember üvöltésére, mikor kezében fogja a beleit s halálba vinnyogja magát a vonalak közt, ki tud, ó, senki!!!” Egyetlen megközelítő mód és stílus van az iszonyú élmény hasonlóan iszonyú kifejezésére — mint mindig, amikor az író a borzalmas és széteső valóságnak és élménynek közvetlen visszaadására, azonmód nyers reprodukálására törekszik: az expresszionizmus. Borchert is az expresszionizmus stíluselemeit használja, hogy a háború, a börtönök, a pusztulás tébolyát tolmácsolja, s egyben a maga — az ember — iszonyának, fölháborodásának, embertelenség elleni lázadásának is kifejezést adjon. Expresszionizmusa nem lombik-kísérlet, nem „stílus-irány”; a történelem nyomja rá rettentő hitelesítő pecsétjét.

Valóságot közöl, s föltétlen valóság-erővel hat. Ez a kétszáz lap — megíratlan húszezer lap kommentárja — a lázalom lenyűgöző erejével vetíti nem is annyira élénk, mint inkább belénk, idegeinkbe, lelkünkbe a német pusztulás és önpusztítás apokaliptikusát; és ez a fiatal író lázas expresszionizmusával jelképi magasságba tudja emelni az élmény drasztikus valóságát. Kivételes művészi erejének legnagyobb bizonyossága talán az a roppant látomás, melyet kavargó képeivel, szaggatottan líhegő mondataival az olvasóba szuggerál, úgy ábrázolva a valóságos borzalmat, hogy a Borzalom egyszer s mindenkorra érvényes szimbólumává súlyosul, anélkül, hogy megdöbbenő és mozgósító realitásból bármit is vesztené.

Egy ember megjön Németországba, háború, hadifogság, rettentő orosz telek, Szibéria után, és minden ajtó bezárul előtte: erről szól Borchert darabja, *Az ajtón kívül*, melytől válogatott írásainak magyar gyűjteménye címét is kapta, s melyet 1947-ben egy nappal halála után mutattak be Hamburgban. „Egy ember megjött Németországba. És itt valami egészen ördögi filmet lát. Pereg a film, és közben többször is a karjába csíp, mert nem tudja, ébren van-e, vagy álmodik. De azután észreveszi, hogy vannak még körülötte jónéhányan, akik ugyanezt látják és hallják. És érzi, hogy ez nem más, mint a valóság. Igen, és amikor végül éhesen és fázza megint az utcán álldogál, már tudja, hogy egészen mindennapi film ez. Egészen mindennapi. Arról szól, hogy egy ember megjön Németországba. Valaki azok közül. Valaki azok közül, akik megjöttek, de nem haza jöttek, mert itt már nincs otthon számukra. Csak kívül, az ajtó előtt találnak otthonra. Az ő Németországuk kívül van, az esős éjben, az utcán. Ott van az ő Németországuk.” A darab Beckmannja, a hazatérő, ajtón kívül rekedt katona több egyszerű Beckmannál: egy nemzedék képviselője; jelképes alak, jelképes alakok közt, de ugyanakkor valóságos is; maga a realitás az, ami a realitás jelképévé emelkedik. De ez a megdöbbenő darab megsem hat zavartalanul (vagy talán csak a színpadi láttatás segítségével hathat úgy); mintha túlterhelt is, túl szaggatott is volna, különösen utolsó harmadában: feszültségét alighanem ez az expresszív túlterhelés csökkenti. Nem így azokban a kurta írásokban, ahol nincs is hely a feszültség-csökkenésre, s ahol Borchert mintegy hangfogót tesz expresszionizmusára, úgyhogy inkább csak a mondatok lüktetésében érezni valami fojtott megrendülést, mint a „Sok, sok hó”, „Jézus abbagyja”, „A falióra” címűekben, és a felejthetetlen re-

mekmú, a „Hisz éjjel alszanak a patkányok” öt lapján. Ugyanígy emlékezni fog az olvasó az „A mi kis Mozartunk” börtön-történetére azzal a félszeg-furcsa mozdulattal, ahogy „Mozart” mutatóját félkörben elhúzza a gallérján, jelezve zárkabeli társainak, hogy halálra ítélték; s emlékezni fog a „Billbrook” kísérteties hamburgi rommezejére és a csatornafalon ülő „háromlábú halászaira” is.

Háborútól, börtönöktől elcsigázott szervezetével Wolfgang Borchertnek csak erre a kétszáz lapnyi sietős kommentárra futotta az erejéből és az életéből. Kétszáz lap: döbbenetes vádirat. S ugyanilyen döbbenetes vádirat az a húszezer lap is, amiből már nem tudott megírni semmit. (Rónay György)

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT. — Az évadot nyitó kettős gongütés: a prágai Korlát-utcai pantomim-színház vendégszereplése a Tarka Színpadon, és Vera Panova színműve a Madách Színházban. Mind a kettő egy-egy város-egyeniség légkörét is idézte.

A cseh művészek pantomimjai persze Prágáét. Annymira, hogy nemcsak itt most bemutatott és játszott darabjuk, de egész kezdeményezésük és állandó műsoruk sem jött volna létre Prága nélkül, a régi-régi város forró és erős szerelme nélkül, amelynek megvannak a Budapestével azonos vonásai, de az attól eltérőek is. Mi magyarok sokmindenért tehetünk magunknak szemrehányást. E sok között súlyosan azért, hogy mennyire nem ismertük egy ezer év óta szomszéd nép érzésvilágát. Ennek az érzésvilágnak sokkalta jobban és forróbban, főként pedig régebben jelképe, fészke, középpontja Prága, mint nekünk Pestbuda. Jelképe és középpontja történelmével és lelkiületével, szenvedéseivel, küzdelmeivel és humorával. S ez a prágai humor — el kell ismer-nünk — éppen azért, mert régibb, történelmibb és megszakítatlanságában egy-ségebb, mint a sokkal fiatalabb pesti: mélyebb és többértűbb a sokkal fiatalabb pestinél. Ennek a prágai humornak ironiája, bölcs és csillogó kesernyése talán egyedül Párizsával vehető össze, amelynek élményszínteressége szintén a középkorig nyúlik vissza sanzonjaival és játékaival. A történelmi és modern Prága játékoságának ezt a most nálunk is bemutatott pantomim-formáját néhány tehetséges fiatal költő-színész teremtette meg, városuk egyik régi utcájában, kicsiny, intim színházteremben, mert ehhez a műfajhoz szükséges az intimitás, — nagy nézőtérrel szétfolyva ez a legapróbb színpoltokig és legki-sebb mozdulatig kidolgozott költészet. Szándékosan utaltunk arra, hogy ez a költészet a mozdulatoké és színeké. A pantomim régi műfaj, — talán a legré-gibbe a színpadművészetnek: még az ősvallások és őskultúrák mágiájában gyö-keredzik, s szavak helyett mozdulatokkal akar kifejezni mindent, s ezért lé-nyegesen több, mint a táncjáték, noha vállalja a táncot is, elsősorban persze éppen a táncszerűséget, maguknak a mozdulatoknak táncát, s vállalja a nem-csak kísérő, hanem a tetteket és gondolatokat egyenesen kimondó-kifejező ze-nét. A mozdulatok táncjátékához és a zenéhez ebben a prágai pantomim-mű-fajban — s ez így a maga nemében egyedül áll a világon — még valami járul. A színek.

Fekete körfüggöny előtt egy-két tarka bűtordarab van, vagy az esemény színterének egy-két jelképe, s mind a történelmi, mind a modern jelenetek-ben: tarkaruhás szereplők. A néző megérez valamit abból, hogy Shakespeare színpadán mennyire nem vonta magára a figyelmet a díszlet, mennyire az égő-színű ruhákban ágáló színészekre magukra összpontosult minden figyelem. Eh-hez az egyszerű, „shakespearei” színpadhoz és a pantomim-műfajnak mozdulat-táncjátékához modern korunk eszközei a világítási effektusok bámulatos lehe-tőségeit adják. Két jelenet közt elsötétül a színpad, aztán lobban egyet a ref-lektor, és fényfoltjában mintha varázstükrökből verődnek vissza, meglóbban va-laki vagy valami, bámulatos módon tükrökből verve vissza a szereplőt és jele-netet: egy szőke angyal fehér selyemruhában, szárnyakkal, lebegve és integetve s mosolyogva és haragosan, — vagy egy játékosoktól körülült kártyaasztal, — vagy egy villamosvonal aszfaltszigete, a sötétből bábukként besétáló szerep-lőkkel. Mozdulatok, zene, színek, reflektorfények: együttesen játszottak el a Tarka Színpad intim színháztermében kilenc prágai jelenetet (innét is e — kü-

lönben világhírű — műsoruk címe: „Kilenc kalap Prágából”). Az alapító-műsorköltő-igazgató-színjászó Ladislav Fialka áll a színpadon és kiveszi varázsdobozából jelképesen a „szereplőket”, egy-egy baretet, kalapot, sálát, — s erre megjelennek maguk a szereplők. Az első jelenet a középkori Prágáé: szobrot kell faragnia a szobrásznak az épülő dómhoz, s felmerül a kérdés, kit ábrázoljon, angyalt-e vagy ördögöt; álomjátékban mind a két túlvilági szereplő magának szeretné megnyerni a művészt, aki végülis földi-lényt választ modellül, asszonyját-szerelmét. A kérdés „mindössze” ez: kit ábrázoljon a művészt? S a válasz — az, hogy az embert — bármely világnézetben helytálló, s a mozdulatok ily táncjátékában feloldottan a reflektorfények varázstükreiben: tündöklően költői. Minden jelenet számára kidolgoztak szerzői — mert a fiatal szereplő-együttes afféle szerzői kollektiva is — valami sajátos stílus-egységet. A török-korbeli jelenetet (az első prágai kávéház keletkezésének „története”) kívül csavarral felhúzott, belül rugóktól mozgatott bábukként játsszák el. A múltszázadi sétányjelenetet pedig mint zsinórok-mozgatta táncoló babák. Az utolsó éjszakai villamos megállójának aszfaltszigetét pedig afféle színes árnyjáték figuráiként. Hogy a kritika is megszólaljon: a múltszázad kispolgári Prágáját bemutató jelenetük elnyújtott, fárasztó hangulatkép annak a nézőnek, aki nem ismeri a cseh Mikszáthnak, Nerudának azokat a novelláit, amelyekből ezt a képet összevonták. De talán ez az egyetlen, amit a kritikus kifogásolhat. Egyébként jó volt megismernünk az ezeréves szomszéd nemzet szerelmét az ily történelmi és költőien megmutatkozó Prága iránt. Az együttes éppen ezzel a műsorral különben az egész világot bejárta, és amit az apró pesti színpadon bemutattak nekünk, valóban világsiker.

Vera Panova orosz szerzőnő darabja, a „Búcsú a fehér éjszakáktól”, Leningrádot idézi, s Leningrád szerelmét a szereplői szívében: azok szívében, akik jók, s azok szívében is, akik a rosszal viaskodnak. S azt akarja megmutatni, hogy — elsősorban a fiataloknak — kell megvívniuk a rosszal is, s a rosszal megvan az ember érzéseiben-hajlamaiban-értelmében; de le lehet küzdeni és le kell küzdeni. E küzdelemben az ember csatasorba állíthatja — és kell is állítania — a bennerejlő jót. Arany Jánosnak van egy szép hasonlata arról, hogy amint egy-egy hangfokra beállított Chladni-vonó a lemezen a vaspor-reszeléket szabályos alakzatokká rendezi, úgy teremti a költészet a maga különböző eszközeivel szabályos alakzatokat. Vera Panova, az ötven év körüli orosz írónő, aki aránylag későn, már harmincéves kora táján jelentkezett első alkotásaival, ennek a kristályalakzatú színművének költészetével egyaránt akarja ábrázolni az emberi valóságot és az ember erkölcsi kötelezettségeit. Pétervári fiatalok búcsúztatják a júniusvégi fehér-éjszakát parkbeli táncmulatságon, s Nyinka, a fiatal munkáslány a fiatalságnak cinizmus kísértését le nem küzdött csoportjából való fiúval ismerkedik meg, szeret bele, eldobja érte jövőjét, s már leányanya, mire megtudja, hogy elváltan élő férj; zavaros ügyei közt a férfi dobja el őt, de az a jó, ami a leányban és más emberekben van, felülkerekedik s az gyermekével is elindulhat egy egyszerűbb, de erősebb élet-társjelölt oldalán a tisztává újhódott jövőendő felé.

A darab jelenetei mögött ott ködlik Leningrád, a maga Néva-ágai közt Velence-szerű szépségével, méreteinek és épületének levegőjével, a Nagy Honvéd Házorú szenvedéseinek búszke emlékeivel, minden lakosában a világ ez egyik legszebb és legsajátosabb városa iránti rajongással, valóságos szerelemmel. A darabnak megvannak a maga gyöngéi és erényei. Gyöngéje az, hogy éppen főszereplői vázlatosak, — a mellékszereplők, az epizódalakok azonban egytől-egyig kitűnő szerepek. S a jó darabíró mutatja meg, hogy átélethető, éles szerepeket tud írni. Egy-egy epizódistájának nem egyszer csak egyetlen jelenet áll rendelkezésére, hogy megmutasson egy-egy egyéniséget és sorsot, — s meg tudja mutatni az elvált geográfusnő-fejeségben a mélyen csalódott, de az élet iránti köteletség optimizmusával tele asszonyt; meg tudja mutatni (Lázár Mária játssza kitűnően a szerepet) a fiát könnyelművé kényeztetett ápolónő-anyát; meg tud mutatni — Psota Irén alakításában — egy az élet túlkönnyű oldalára került egyetemi hallgatót. A darabból az emberbe, a természetes emberiességbe vetett hit árad s ennek erkölcsi tanulságai. (Ijjas Antal)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Erdey Dezső emlékkiállítás. Az Ernst Múzeum valamennyi termét megtöltötte *Erdey Dezső* szobrászművész (1902—1957) életművének *N. Pénzes Éva* műtörténész által szeretettel és avatottan rendezett, átfogó, impozáns kiállítása. A művész — aki különben testvéröccse volt *Erdey Ferenc* teológiai professzornak — a budapesti Képzőművészeti Főiskola elvégzése után Párizsba került, itt készült — a 20-as években — „Bokszoló” és a mostani kiállításon is látott „Néger fej” c. szobra. A Városligetben bronzba öntve felállított „Vízhortó fiú” c. munkája nagy művészi elismerést hozott az ifjú szobrásznak, — e munkájáról a „Nyugat”-ban *Tersánszky J. Jenő* külön cikkben emlékezett meg. Párizs után Rómába került *Erdey*, a Collegium Hungaricum tagjaként, 1938-ban az Ernst Múzeumban *Domanovszky* és *Hincz* festők társaságában emlékeztetés kiállítása volt. Mint egyházművész is a legjelentősebbek közé tartozik; a felszabadulás után is méltánylással találkozott művészte: több kompozíciója *Inotán*, *Zalaegerszegen* és *Tatabányán* közteterekre és ipari üzemek elé került, *Liszt Ferenc* és *Csokonai* büsztjei pedig a pesti Művészszátnyint díszítik. A fentieket a *Pogány Ö. Gábor* főigazgató által írott szép és megleghangú katalógus-előszó néhány adattal való kiegészítése céljából mondtuk el.

A kiállítást végigjárva először is azon lepődik meg a szemlélő, hogy a művész mily korán birtokosa lett mestersége teljes fegyverzetének. Huszonegy éves volt mindössze, amikor megalkotta az önimádatból elbódult *Narcissus* formai szépségekben és kifejezőerőben bővelkedő nagyméretű figuráját, amely érettkorú, tapasztalt mesternek is becsületére vált volna. Kamaszfiúinak és női alakjainak aktábrázolásai egyrészt a klasszikus művészetet önmagába felszívó „sculptor doctus”-t, másrészt az emberi test egészséges nuditásában a romlatlan szépséget, báj, kedvességet meglátó és ábrázoló életigenlő mestert reprezentálják. Beste-szobrai a maguk tenyerestalpas életrevalóságával, *Medgyessy* népi alakjaihoz méltó izességükkel a *Csongor* és *Tünde* *Ilmájának* rokonai. Portréi családtagokat s barátokat örökítenek meg, valamint művészeti s irodalmi múltunk néhány nagyját, *Zrínyit*, *Bacsányit*, *Erkelt*, *József Attilát*, *Bartókot*. Képzetele szívesen szállt vissza történelmünk századaiba, efajta érdeklődésének terméke a *Székesfehérvár* védelmében hősi halált halt törökverő kapitány, *Varkots György* páncélba öltözött, tetterőt sugárzó alakja és a sajnós vázlatban maradt *Dózsa György*. A kereszténység számos nagy alakját is megmintázta, így az egyik kezében virágszálat, másikban kardot tartó *Szent Imre* herceget, *Szent Antalt*, s az „angyali doktor”-t: *Aquinói Szent Tamást*, akiről szobrot és érmet is készített. *Szent László* király lovasszobra a Nemzeti Galéria gyűjteményébe került.

Rajzai vérbeli szobrász-rajzok; nem önmagáért a rajzért készültek, — mindig a készülő szobormű lebegett a mester szeme előtt. (Műhelyrajzok az *Aquinói Tamáshoz*, *László királyhoz*, stb.; mozdulatlanulmányok, pl. fésülködő női aktok.) E rajzok bepillantást engednek *Erdey Dezső* műtermébe, ahol átgondolt, lelkiismeretes alkotó munka folyt. Szobraival egyenértékű egy-két domborműve és jónéhány érme, közöttük a *Fra Angelico*. Szépén faragott fa-szobrai arról beszélnek, hogy minden technikával — még a legnehezebbekkel is — sikeresen birkózott meg a művész.

Erdey művészete a neoklasszicizmus értékes hajtása volt, de a kísérletezések is megtalálhatók „sokirányban elágazó, sok problémával megküzdött, mindig a formai tökéletesség felé törekvő művészetében” (*Kampis Antal*). E kísérletező hajlama nyilatkozik meg a *Brancusi*- és *Modigliani*-szobrokra emlékeztető kis, már majdhogynem absztrakt női fejében, amely a katalógusban a 9. sz. képmellékleten szerepel.

*Erdey Dezső*ben, e művészete delén álló, megújulásra és fejlődésre képes szellemben, ebben az őszinte és gondos művészen olyan egyéniséget veszítünk el, aki minden bizonnyal még újabb kiváló művekkel gazdagított volna bennünket, s aki talán élete legnagyobb művét hordta-érlette már lelkében, amikor — fájdalmasan korán — kiűtötte kezéből a mintázófát a halál.

Vörös Géza-emlékkiállítás. A néhány esztendővel ezelőtt elhunyt *Vörös Géza* festő (1899—1957) válogatott alkotásaiból rendezett kiállítást a Nemzeti Galéria, a Műcsarnok egyik termében. Csendéletek, nagybányai, szolnoki, szent-

endrei, zebegényi, pilisszentiváni, dánosszentmiklósi tájak, műtermi pillanatképek, — de mindenekelőtt a női arcok és női aktok festője volt Vörös. Művészete finom, de másodlagos, — elegáns, nagyvilági festészet, amelyre a közelmúlt francia mesterei (Foujita, Matisse) és a magyar Vaszary a kelleténél erősebben hatottak. (Így pl. Vaszarytól a Buddha-szobor motívumot is átvette.) Sajnos, — mint művésznek! — nem tündökölt homlokán a jegy, „hogy milliók közt az egyetlenegy”. Kissé idejétmúlt szemléletének hedonizmusa is. Kiállítást mégis érdemes volt megrendezni, hiszen korának, a 20-as és 30-as éveknek jellegzetes és végeredményben rokonszenves művésze volt, s kultúrált alkotásai igen alkalmasak arra, hogy a mai fiatal nemzedék megismerje belőlük a két háború közötti franciás orientációjú képzőművészeti törekvéseket. Ha Vörös Géza művészi hagyatéka a szerényebbek közé tartozik is, nevét és néhány legszerencsésebb alkotását bizonyára konzerválják formai erényei: bájos alakjainak virtuóz kézzel meghúzott kontúrjai s színeinek üdesége, dekorativitása. Csak hát a néző nem tud arról megfeledkezni, hogy Vörössel egyidőben alkotott — Egry, Czobél, Derkovits, Szőnyi, Barcsay ...

Blattner Géza kiállítása. A harmincöt esztendeje Franciaországban élő Blattner Géza debreceni születésű festőművész munkáit láttuk a Kulturális Kapcsolatok Intézetében. Az 1893-ban született festő Magyarországon, majd később külföldön az ősi bábjáték-művészet egyik újjáteremtője lett. Iparművészettel is foglalkozott, készített kézzel festett modern lámpaernyőket. Most kiállított — jórészt kisméretű — munkái a szegények élete együttérző figyelőjének mutatják Blattnert. A piacok és hetivásárok parasztjai, a hálójukkal bibelődő halászok, a szatócsüzlet előtt tereferelő kisemberek, a park padján üldögélő, újságolvasó bácsi, a gyapjútisztítók állanak hozzá közel, és a Montmartre kopott, „non-arrivéé” művészei. De a táj is megjelenik képein: a „kálvinista Róma” és a Sajó-menti falvak, Bretagne és a Szajnapart, Nantes ősi házai és Valençay környéke. Szemlélete természetelvű, de nem az aprólékos realizmus a módszere: a jellegzetes vonásokat, az ízes típusokat néhány gyors vonallal ragadja meg. Sajátos technikája a pergament-karc, amely kaparással és színes tussal készül. Blattner kiállítása ha sok új ösztönzést nem is ad hazai művésztünknek, de figyelmünket és szeretetünket megérdemli.

Szentendrei kiállítás. A szentendrei ünnepi hetek egyik eseményeként rendezték meg augusztusban (a Ferenczy Károly Múzeumban) a helybeli művészek kiállítását. Meg kell mondanunk, hogy a látott képek közül nem mindegyik keltett bennünk esztétikai örömet. A képek egyrészt valami felületes szerkezetnélküliség (amelyet „posztimpresszionizmus” ragjeggely látnak el és igyekeznek elfogadtatni e híg „stílus” művelői) és a színek piszkossága, a kép felület érthetetlenül csúnya kezelése (Pirk János) jellemzi. Különösen az utolsó és az utolsóelőtti terem anyaga marad alatta várakozásainknak és a szentendrei művészet színvonalának. Az első teremben vannak a legjelentősebb darabok, Barcsay Jenő egy nagyobb méretű korábbi vászna („Gyár”) és két kisebb, újabb festménye. A Barcsay-művek felépítésének kristályos logikuma és képeinek szépen-festettsége példa lehetne a kiállítás több művésze előtt. Több mint ötven évvel ezelőtt a *Nyugat*-ban megjelent Kernstok Károlynak egy tanulmánya, az 1910. január 16-i számban. Ennek egyik mondata így hangzik: „Értelmet a festésben, fegyelmezett emberi agymunkát...” Természetesen nyilvánvaló, hogy a művészet nemcsak ebből („értelemből” és „agymunkából”) áll, de az „ihlet”, a látomás, az intuíció és a művészi indulat mellett: ebből is. Kernstok szavai és Barcsay piktúrája el kellene, hogy gondolkottassa számos művésztünk — szentendreieket és nem-szentendreieket egyaránt —, ez feltétlenül nyereséget hozna számukra.

Czobél Béla két kis leányfeje szép, kár azonban, hogy nincs gazdagabban képviselve, s hogy csendéletet, amiben ő talán a legerősebb, nem láthattunk tőle. Főnyi Géza szín- és formavilága nem önálló, erősen Braque-os, Balogh László egyik képe annyira Barcsayra üt, hogy az már a kópia határát súrolja. Modok Mária két csendélete és Kmetty János munkái tiszta hangok, s Korniss Dezső egyetlen képe („Alkony”) is figyelemreméltó, habár Max Ernst szürrealizmusa e mű esetében kétségkívül hatott a művészre. A folyosón látott anyag-

ból mindenekeelőtt Szántó Piroska három alkotása vésődött emlékezetünkbe. Ő, akit sokan csak mint könyvvillusztrátort emlegetnek, — kivételes, originális festő is. Finom érzékenységu, álomszerű képei salaktalan vallomások növényekről, állatokról, földről, csillagokról, életről és természetéről.

Vedres Márk János halála. Nemrégem temettük el Szobotka Imrét, a magyar iestészet idősebb nemzedékének közbecsült művészt, s most szobrászatunk nagy egyéniségére, *Vedres Márk János* mesterre emlékezünk. Az ungvári születésű művész magas kort ért meg, a „Magyar művészet 1800—1945” c. kötet (1958) szerint 1870-ben, az alapos német Thieme-Becker szerint 1871-ben, a Révai-nagylexikon szerint 1872-ben született. (A „Pesti Hírlap” egykötetes lexikonának 1883-as születési adata nyilvánvalóan téves.) Még nem volt harminc esztendő, amikor elnyerte Bubicz Zsigmond kassai püspöknek — több történeti és művészettörténeti tanulmány tudós szerzőjének — jutalomdíját. Rodin is mesterei közé tartozott, az első világháború után sokáig élt Firenzében, csak a 30-as évek derekán költözött végleg haza Magyarországra, hogy itthon „modern szobrászatunk élő atyamestere” legyen (Kassák Lajos). Szelleme, alkotóereje friss és ifjúi maradt élete végéig. Már jóval túl volt 80. esztendején, amikor újabb nyugateurópai utazásra szánta el magát, — megtérve azután nagyon sok találó és érdekes megfigyelést tett a Nyugat jelenlegi művészeti életéről. Művészete még az utolsó esztendőikben is gyönyörű gyümölcsöket termett.

Csendben, halkan építette fel életművét, amely a magyar szobrászat történetében alig felmérhető jelentőségű. Beck Ő. Fülöppel együtt plasztikáknak (amelyet megmontott az emlékmű-szobrászat divatja) egészséges utat mutatott, és előkészítette a Medgyessy—Ferenczy Béni-nemzedék számára a talajt. Sajnos, Vedres összmunkássága szélesebb körben kevésbé ismert, utolsó kiállítása mintegy 15 évvel ezelőtt volt, 27 kiplasztikával. Kórpasztikáin kívül (Káin, Táncosnő, Ádám és Éva, Kaszkalapáló, Tüskehúzó, Pihenő nő, Ivó férfi) relíejei, síremlékei és kútszobrai is nemes értékek. A „Nyolcak” festőivel — közöttük Kernstokkal — és a „Nyugat” íróival tartott barátságot, a Nyugatban 1914-ben megjelent egy szép rajza, s 1917-ben — ugyancsak a Nyugatban — cikket publikált barátjáról, Berény Róbert festőről.

Munkáit a szobrászi gondolkodás, a naturalista-neobarokk olcsó megoldásokat elkerülő mértéktartó és tiszta stílus teszi becsessé. Szobrai az élet édes ízeit idézik, — ugyanakkor van bennük bizonyos ünnepeesség, érződik bennük a kevésbé termékeny, a művészi munkát nem iparnak, hanem egy kissé szertartásnak tekintő mester önmagával szemben támasztott magas márcéje. Írása gömbölyű, kalligrafikus volt, gondosan rajzolta a betűket, mint a kisdíákok. S valóban, sok maradt benne élete fogytáig a gyermekből: konvenciók nélkül, elfogulatlan pillantással szemlélte és fogadta be lelkébe a világot, amelyet azután szobraiban újjáteremtett. (*Dévényi Iván*)

* * *

Fiatal szovjet képzőművészek alkotásait láttuk az *Ernst-múzeumban*. A kiállításon — amelyet viszonzásul, egy Moszkvában megnyíló magyar képzőművészeti kiállítás fog követni, — választékos anyaggal, tizenöt festő, tíz szobrász és nyolc grafikus mutatkozott be, a soknemzetiségű Szovjetunió legkülönbözőbb vidékeiről. Általuk némi bepillantást nyerhettünk a mai szovjet képzőművészetbe. Azonos légkör, sugárzó erővel, valami magátólértetődő, bátor és vidám bizakodás hatja át valamennyiük munkáját. A közösség támogatása fölüeny biztonságot ad az ecsetjüknek, vésőjüknek, írójuknak. Az emberábrázolás foglalkoztatja leginkább a fantáziájukat. Ezek az ábrázolások, az önálló képmások és a többalakos kompozíciók, egyaránt arról tanúskodnak, hogy alkotóik a megjelenítésben az embertársaikat akarják közelhozni a nézőhöz, mert a közérük tartozó embertársaikat érzik és szeretik a modelljeikben, akikkel a mű elkészültével se szűnik meg, inkább még elevenebbé, bensőségebbé erősödik a kapcsolatuk. — Festményeiken általában az előtérbe helyezik, kihangsúlyozva, az alakokat, de összefüggésüket az elnagyoltan felvázolt háttérrel többnyire elhanyagolják. Kedvelik az élénk, világos színeket. Megkapó világítási effektusokkal és merész színreflexekkel fejezik ki különböző lelkiállapotokat és tájhangulati árnyalatokat. A portréban igen erősek. A bakui

Dzsafarov érdekesen, pusztán színekkel próbálja megoldani nagyméretű portréin a jellemábrázolást. Valóságghú a leningrádi *Perszisz* „Kolhoz parasztasszonya”, nemkülönben a bakui *Szalahov* „Olajbányász”-a. Feltűnést keltett szokatlan ötletű „Őnarckép”-ével az irkucki *Vücsugzanin*. Csak a feje látható a kép alján, cigarettát tartó kezével. Felette, a kép felületét csaknem teljesen betöltve, nagy fehér folt: elkezdetlenül fesszű állványon az üres festővászon. A kievi *Malicsenko* monotípiáin sötét háttérből éles megvilágításban rajzolódnak ki Észak típusait megjelenítő portréi. Közülük a legsikerültebb egy *leányfej*, riadt ártatlanságot kifejező vadóc bájával. Többalakos kompozíciójával, „Előadás közben”, mint a gyermeklélek finom megértőjét ismertük meg a lírai ihletésű, őszi tájképei révén is igen rokonszenves, moszkvai eredetű *Sevandrovona* festőművésznőt. A kievi *Rübacsek* grafikusnő pedig, mint könyvillusztrátor, egészséges mesélőkedvet fakasztó üde linometszeteivel vonta magára a figyelmet. Kiemelkedő jelentőségű, hangadó szerepet tölt be a szovjet piktúrában az országepítés számos mozzanatát, leleményes szerkesztéssel megörökítő jelenetsorozat. A munkaábrázolások közül kiemeljük a moszkvai *Popkov* művészi kivitelű dekoratív festményeit, a bakui *Rzakuljev* akvarelljeit a „város születése” sorozatból, *Popov* Brueghel-i nyüzsgést érzékeltető, sokalakos „Vásár” című tanulmányát. — A szobrászok közül első helyen emlékezzünk meg az izmostehetségű, a vonalritmusban meglepően változatos és termékeny moszkvai *Komovról*, akinek a sarkára állított „Üveg” keretében meghajolt kecses nőalakja — szellemes alkotás. És még igényesebb márványbafaragott „Fiatalság” című kompozíciója, fiatal szerelmesekről: az önfeledt csókkal az ifjú arcához tapadó leányról és az átszellemült, de szemérmes tartózkodását csak alig lepellezt hevességgel megőrző ifjúról. A szoborportrék közül monumentális hatású az arhangelszki *Mihajlev* fából faragott „Utcai zenész”-e és a szocialista munka egyik hőstét, egy ácsbrigádvezetőt életrekelő portréja. (*Haits Géza*)

ZENEI JEGYZETEK. (*Beethoven Missa solemnis*.) *Forrai Miklóst* illeti elismerés, hála és köszönet, hogy megmentette a nyári bérlet utolsó estjeit és az eredetileg csupán martonvásári előadásra tervezett *Missa solemnist* a Károlyi kertben is megszólaltatta. Ezt a megoldást már csak azért is elismeréssel nyugtázzuk, mert utoljára 1958-ban hallhattuk fővárosunkban *Beethoven* remekét, azóta pedig új és új hangversenylátogatók kapcsolódtak be a komoly zene áramába, s az ő zenei műveltségükből mindenképpen hiányzott a *Missa* ismerete. Persze sokkal szerencsésebb lett volna, ha első ismerkedésük nem a szabad tér áldatlan akusztikai viszonyai között történik, azonban még így is bensőséges, szép élménnyel gazdagodhattak.

„Isten mindennek fölött, — Isten sosem hagyott el engem” — írja *Beethoven* a *Credo* vázlatai között. Igen, az immár teljesen magányos, visszahúzódo mester e művében elsősorban a természetfölöttit akarta megragadni és emberközelségbe állítani. Nem kétséges ugyanis, hogy a *Missa solemnis* záróköve *Isten* alakja, illetve másik oldalról az emberé, aki egész földi életében amazt a másikat tétpontot keresi, kutatja. *Beethoven* miséje éppen azért olyan megrázó és lenyűgöző alkotás, mert e kutatófolyamatnak hiteles, zenei objektiválását nyújtja. Eppen ez az önfeledt elmélyedés („*Beethoven* sem azelőtt, sem azután nem élt olyan teljes elvonatkoztatásban a földi dolgoktól, mint a *Missa* idején” — írja *Schindler*) magyarázza, hogy a mű túlnő a liturgikus kereteken — hatalmas terjedelme miatt mise közben előadhatatlan — és örökérvényű, „*solemnis*” (= ünnepi) vallomássá növekszik. „Nem hiába alkalmaz később (egy 1825-i társalgófüzetben) maga *Beethoven* hangsúlyozottan protestáns szöveget a *Credo* felelgető, ágaskodó dallama alá: Gott ist eine feste Burg, hogy rámutasson a darab egyházonkívüli, kötetlen vallásosságára” (*Szabolcsi Bence*). Hangsúlyoznunk kell, hogy *Beethoven* nem volt egyházi értelemben vett vallásos ember, „de mindig hitt abban az Istenben, akinek trónusa az idő és tér végtelenében s a rövidéletű emberi szív legtitkosabb zugában egyaránt ott áll s ehhez a láthatatlan Istenhez mindig közel érezte magát”. Aki értő füllel figyeli a *Missa* *solemnist*, az rögtön megéri, hogy e tétel a mű első taktusától az utolsóig igazolást nyer. „Nem utánozhatjuk *Paestrina* nyelvét, ha nem él bennünk szel-leme és vallásos gondolatvilága” — írja *Beethoven* s ahol ő maga tér el a pa-

lestrinai hagyományoktól, azt bizonynyal szándékosan, belső meggyőződés kényszere alatt teszi. Csupán néhány példát ragadunk ki ennek illusztrálásául.

A Sanctus csendes befeléfordulása eltér a hagyományos kompozíciós elvektől: a nagyszerű igazság (Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Hosanna in excelsis) szokásosabb, ditrambikus, újjongó megzenésítésétől. (Idézzük csak emlékezetünkbe Mozart hatalmas ívű Sanctusait!) Az az érzésünk, hogy Beethoven itt a Gloria diadalmas fináléjának kontrasztját teremtetten meg: bámulva mereng el az isteni fönség erején és hatalmán. „Igen: Szent, szent, szent az Úr...” — Az Agnus Dei befejező részében megint ezt a dialektikus szerkesztési elvet érhetjük tetten. „Dona nobis pacem” — intonálja a kórus a könyörgést „a belső és külső békéért” s egyszerre félelmetes zenekari közjáték indul — felvonulnak a béke ellenségei (akárcsak Haydn egyik miséjében). Aztán minden elcsendesedik: a mise természetes keresztény végkicsengéssel az örök béke gondolatában csúcsosodik. Igen. Ez az a béke, „az önkéntes áldozat, a mindentvállalás győzelme, ... a legnagyobb és legtisztább győzelem, mely egy emberélet végén a művészre, a harcosra és az emberre várhat”. (Szabolcsi Bence gondolata. Mint Beethoven könyvének annyi más részlete, a Missa solemnissel foglalkozó fejezet is tökéletes, melyhez alig lehet valamit hozzátenni.)

Hogy Beethoven mennyire a végső dolgokkal foglalkozott ebben az időben, annak igazolásául érdemes a c-moll szonáta (op. 111.) Fischer Edwin által megfogalmazott mondanivalóját idézni: „Ha tudatosítod magadban a mindenség fogalmát, amelyhez viszonyítva elenyészően jelentéktelenné válnak hétköznapi eseményei, ha tudatosítod magadban az élet örök törvényeit, akkor súlytalanná légiesedő újjaiddal szinte delejes módon fakasztasz mennyei fénysugarakat a gyatra húrból és fából.” Ez a mennyei fénysugár és örökérvényű dallam adja meg a Missa solemnis édestestvérének, a IX. szimfóniának a varázsát is.

A bevezető szavakból kiderülhet, hogy Forrai Miklós és kitűnő együttese, a Budapesti Kórus, beugrásszerűen vállalta az előadást s ezért nem is lenne jogos olyan hibákat számonkérnünk, amelyek a gondosabb csiszolás után bizonynyal eltűntek volna. Ilyen hibának éreztük a szoprán szólam apró dekoncentrátságait, melyek figyelmetlenségből adódtak és a latin „s” (magyar: „sz”) egyenlőtlen tartását. A jövőre előadásokhoz csupán egyetlen megjegyzésünk alakna: a Dona nobis pacem ellentétét esetleg még kiemeltebb tempóváltással lehetne érzékeltetni. A négy szólista (Szecsődi Irén, Tiszay Magda, Ilosfalvy Róbert és Horváth László) teljesítményét is magyarazzák az előbbi okok, bár töltik igazán jobb teljesítményt vártunk volna! Tiszay Magda szereplése okozott csak örömet és az ő énekén éreztük leginkább, hogy miséről van szó. Ugyancsak a jövőre előadásokra gondolva jegyezzük meg, hogy a szólistáknak is ügyelniük kell a helyes latin kiejtésre, mert illúzióromboló, hogy egyikük mindent „é”-vel énekel, a másik viszont ott is „e”-t mond, ahol nem helyénvaló. Kifogástalanul, sőt, nagyon szépen játszott Tátray Vilmos a Benedictus szólórészében és Margitay Sándor az orgona mellett.

(Egyházi zene.) Szeptember elején végre ismét meglevenedtek az elhagyott kórusok, gazdára leltek a porosodó kották: egyszerűval megkezdődött az új egyházzenei évad. Tudjuk, hogy sok kényszerítő körülmény és igazolható megfontolás teszi szükségessé a nyári szünetet, a magunk részéről azonban sokkal zivésesebben csatlakozunk a Szent Imre kórus vezetőjéhez, aki a misén való közreműködést nem szereplésnek, hanem szolgálatnak szokta nevezni s kinek-kinek saját elhatározására bizza, hogy énekel-e vagy sem, a nyári hónapokban. Nos, a kórustagok — énekeltek. És szépen énekeltek. S hogy mennyire nem fárasztó a nyári éneklés, azt most Marcello Missájának kitűnő előadásával igazolták.

A Kapisztrán kórus és zenekar, Tamás Alajos vezetésével, Mozart Koronázási miséjével indult s a Gheon szavaival „napsugaras” misét valóban felszabadult derűvel és tisztasággal tolmácsolták. Nem érződött teljesítményükön, hogy hétközi próbáikon Liszt Krisztusának — melyből két briliáns betétet énekeltek — „felelges magasságaiban” jártak.

A kőbányai Szent László kórus Incze Aurél vezényletével, Griesbacher Esz-dúr miséjének tolmácsolásával kezdte szereplését. A kitűnő együttes már sok nagyszerű szerepléssel hívta föl magára a figyelmet. Különösen a modern magyar egyházzenei műveknek (Harmat Artur!) hivatott tolmácsolásával szereztek már sok örömet hallgatóiknak. Ezen a misén azt igazolták, hogy a németalföldi mester muzsikáját is híven és alázatosan szolgálják.

(Egy zenei könyvről.) Az Operaszövegek sorozat 45. köteteként jelent meg Kunszery Gyula A bűvös szekrény c. librettója, amelyből Farkas Ferenc komponált operát. Egyik régebbi számunkban már ismertettük a mű cselekményét, és zenéjének fontosabb jellegzetességeit. Most azonban, hogy a szövegkönyvet is a kezünkbe vehettük, ingyencsek módján izlelgetjük szellemes sorait, színes ötleteit és magyaros fordulatait. Mert Kunszery Gyula nem reprodukálta az Ezeregyéjszaka ismert meséjét, hanem újjáteremtette, teleltüzdelte eredeti, „hazai” ötletekkel. A keleti színtéren lejátszódó történetbe illyesformán a legizesebb magyar szólásmondások és közmondások kerültek s a keleti szereplők egyszerűben közel léptek hozzánk. A szövegkönyvben Kunszery Gyula fanyarkás humorának rajongói is kedvüket lelik, a költészet barátai pedig egy-egy különösen eredeti kifejezés, egy-egy kiváltképp találó jelző, egy-egy csengve megpendített rímpár olvasásán örülhetnek és üdülhetnek. Ízelítőül álljon itt a különben nagyonis etikus történet középmetesztes utolsó két sora és egyben tanulsága:

A tiszta szerelmet megáldja az ég is,
A tiszta szerelmet megáldja az ég!

(Rónay László)

A BAKONY SZERELMESE. Laczkó Dezső, a századforduló kitűnő magyar geológusa és paleontológusa (1860 július 22 — 1932 október 28) egész életében nem akart több lenni egyszerű piarista tanárnál. A gimnáziumi igazgatóságot unszólásra és záros határidőre még csak elfogadta valahogyan, de arra már semmi módon nem volt rábírható, hogy működése színhelyét Veszprémből Budapestre helyezze át. Pedig elüljárói többször felkínálták neki ezt a lehetőséget. Ő azonban egy pillanatra sem akart hűtlen lenni a kies dunántúli városkához, mely tanári és tudós egyénisége kibontakozásának külső keretét és egyben hatalmas lendítő erejét szolgált. Egész életére rabul ejtette őt a Bakony és a Balaton ellenállhatatlan varázsa és ő meg sem kísérelte, hogy kiszabadítsa magát ebből az édes rabságból. Élete végére tökéletesen összefonott Veszprém városával és tágabb környékével és tisztelettel megsüvegelt „Dezső bácsija” lett a társadalom aprájának-nagyjának.

És el kell ismernünk, hogy Laczkó Dezsőnek minden oka megvolt hálásnak lenni Veszprém iránt. Nem kétséges ugyanis, hogy mint tanárt és mint tudóst egyaránt Veszprém formálta azzá, aminek élete utolsó szakából ismerjük. Az iskolában kezdettől fogva lelkes természetrajztanárnak bizonyította magát és nemcsak megismertetni, hanem egyben meg is szeretetni igyekezett növendékeivel a természet nagy világát. Szívesen és sűrűn vitte őket kirándulásra. Míg azonban kezdetben inkább a növények és rovarok gyűjtésére parkodott rákapatni őket, Veszprémben egyre fokozottabb mértékben a kővételek gyűjtésére toltta át a hangsúlyt. Megtanította kisdíákjait, hogyan lehet a kemény kőzetekből kikalapálni a beléjük zárt őskagylókat, csigákat és ammonitokat. Akárhányukat sikerült szenvedélyes gyűjtővé nevelnie. Szünetnapokon nem volt ritka látvány, hogy kisdíákok hosszonyelű kalapccsal a kezükben és tiszrnyával a hátukon kisebb-nagyobb csoportokba verődve minden kényszerítés nélkül kivonultak a jeruzsálemhegyi kőbányába és ott órákhosszat kalapálgatták az eléjük került kővételeket. És némelyiknek kedvezett a szerencse. Kedves mesztérük, már mint múzeumigazgató, sokszor jogos büszkeséggel emlegette, hogy ennek, vagy annak a ritkaságszámba menő s következképpen nagy értéket képviselő kővéletnek megtalálását kizárólag tanítványai gyűjtő buzgóságának köszönheti.

Hasonló változást figyelhetünk meg Laczkó tudományos fejlődésében is. Kezdő tanár korában inkább a népszerűsítő, semmit a szigorúan szakszerű

tudós babérait vágyott. (Tengermedencék viszonya a kontinensekhez. *Privigyet gimn. Ért.* 1884; A gerinces állatok csontrendszerének fejlődése, *Debreceni gimn. Ért.* 1885.) Azt is megállapíthatjuk, hogy megindulásakor az általános és leíró földrajzi témák közelebb állottak szívéhez, mint a szoros értelemben vett geológiai tárgyak. Veszprém után azonban, ha nem is egy csapásra, mégis elég hamar megváltozott minden. A változás megértésére tudnunk kell, hogy a fiatal piarista tanár már privigyei, debreceni és kecskeméti tartózkodása idején nagy természetjáró volt. Úgyszólván minden idejét a szabadban töltötte; járta az erdők zörgő avarját, a Hortobágy végtelenségbe nyíló világát és a Kiskunság sajátos tájait. Kirándulásain egyetlen társa vadászpuskája volt. Mert Dezső bácsi nagy Nimród volt egész életében. Ilyen körülmények közt természetes, hogy szeme hamarosan rányílt a bakonyi tájék különleges sajátosságainak és szépségeinek meglátására. Előbb csak kuriózumként, majd egyre jobban fokozódó tudatossággal kezdte tanulmányozni a Bakony geológiai viszonyait. Kutatásai akkor vettek határozottabb irányt, mikor belekapcsolódott a Balaton természeti viszonyainak tudományos tanulmányozásába. Ismeretes, hogy a Magyar Földrajzi Társaság Lóczy Lajosnak, az akkor már világhírű keletázsiai utazónak indítványára még 1891 március 7-én külön bizottságot alakított a Balatonnak, mint Középeurópa legnagyobb tavának tudományos kutatása és a kutatások eredményeinek irodalmi értékű műben való közzététele céljából. A bizottság az akkori Magyarország legkitűnőbb természettudósai közül került ki. Tagjai közt volt természetesen Laczkó Dezső is. Hiszen tanulmányai, népszerű előadásai és hírlapi cikkei révén akkor már a Balatonvidék legjobb ismerői közé számított. Lóczy 1894-ben kérte fel őt Veszprém és környéke geológiai viszonyainak tüzetes tanulmányozására. Ugyanakkor a *Véghegy* Dezső vezetése alatt álló vármegyei monográfiai bizottság részéről is hasonló megbízást nyert.

És most a lázas munka kora következett. A férfikora delén járó, erősszervezetű piarista úgyszólván minden idejét a kapott megbízás teljesítésének szentelte. A nyár az ő számára nem pihenést, hanem fokozott munkát jelentett. 1895 és 1898 közt minden nyarat kutató úton töltötte. Lóczy Lajos és két kitűnő asszisztense, *Cholnoky* Jenő és *Papp* Károly társaságában Kenesétől Keszthelyig, Tihanytól Bakonybélig újból és újból keresztül-kasul járta a Bakonyt. A feladat az akkori kezdetleges közlekedési viszonyok közt bizony nem volt könnyű. Rekkenő nyári hőségben, sokszor húsztól is meghaladó zsákkal a hátukon rótták nem is annyira az utakat, mint inkább a nehezen megközelíthető bozótokat és csapásokat, vagy éppen mászták a hegyeket. A munka nehéz volt, de megérte a fáradságot: Laczkó Dezső Lóczy Lajos oldalán, legilletékesebb szakember megállapítása szerint, Magyarország legkitűnőbb gyűjtő tudósává nevelődött. Ezeken az utakon szövődött az a benső barátság, mely ettől az időtől fogva a mestert és tanítványát egymáshoz fűzte s melynek a halál sem tudott véget vetni: Laczkó Dezső Lóczy halála után (1920 május 13) egyszer sem mulasztotta el, hogy Lajos napján néhány száz virágot ne helyezzen Lóczy balatonarácsi sírjára.

Az igazság nevében meg kell jegyeznünk, hogy Laczkó Dezső nemcsak fogékony tanítványnak, hanem egyben szerencséskezű kutatónak is bizonyult. A véletlen sokszor kezére járt neki és addig nem sejtett összefüggések megállapítására segítette őt. Így például ő volt az első, aki a hazai triász kori rétegekben gerinces állatmaradványokat talált. Ezen a téren legnevezetesebb felfedezése a jeruzsálemhegyi kőnyáiban rejtőző teknősbéka-kövület és hozzá három őshal maradványának megtalálása volt. Felfedezése a maga idejében világszenzáció erejével hatott. Jellemző, hogy a kelet tudományos feldolgozására a kor egyik legismertebb őslénykutatója, *Jaekel* Ottó greiswaldi egyetemi tanár vállalkozott. Az ő indítványára történt, hogy az őshalak egyikét Lóczyról, másikát pedig Laczkóról nevezték el. Ez a megtisztelés különben még többször érte a szerény piarista tudóst. A paleontológiai tudomány ma legalább tíz új kövületfajt fémjelez az ő nevével.

A jelen század elejéig Laczkó Dezső kizárólag magyar témakörrel, a balatoni felvidék geológiai és paleontológiai feltárással foglalkozott. Ezért látóköre kitágítására igen nagy hatással volt az a körülmény, hogy *Déchy* Mór, az ismert Kaukázus-kutató tervezett hatodik kutató útjára Lóczy ajánlására

öt hívta meg az expedíció geológusának és paleontológusának (1902). És kész örömmel fogadta a meghívást. Hónapokon át fáradhatatlanul kutatót és gyűjtött a gleccserekkel borított hegyóriások birodalmában. Hagyományos szerencséjével itt is rengeteg követletanyagot gyűjtött össze, melynek feldolgozása az expedíció német és magyar történetének legsikerültebb fejezetei közé tartozik.

A kaukázusi kirándulás sok tekintetben új korszakot nyitott Laczkó Dezső további munkásságában. A legfőbb változás abban állott, hogy látókörével párhuzamosan érdeklődési köre is lényegesen kitágult. Míg ugyanis korábban kizárólag föld- és őslénytani szempontból vizsgálta a bakonyi tájat, ezentúl a régészeti, archeológiai feltárásoknak is egyenlő jelentőséget tulajdonított. Felserkent érdeklődésének köszönhető, hogy a ságvári felső diluviális löszben az ősló és a rénszarvas mellett sikerült az ősember nyomát is megtalálnia, holott a tudós világ addig kereken tagadta ennek lehetőségét. Érthető tehát, hogy felfedezése éppúgy világszenzációnak számított, mint korábban a jeruzsálem-hegyi ősteknős megtalálása. Már a klasszikus archeológia körébe vág a balácapusztai római kastélyromnak, illetve páratlan értékű mozaikjainak és falfestményeinek felfedezése, melyek semmivel sem maradnak mögötte a hasonló pompeii leleteknek (1904). A rekonstruált nagy mozaikpadló a Magyar Nemzeti Múzeum előcsarnokában ma is beszédesen hirdeti a fáradhatatlan piarista tudós szerencsés gyűjtő szimatját.

Ilyen gondos és sokoldalú előkészület után látott hozzá Laczkó Dezső élete főművének: Veszprém és tágabb környéke geológiájának megírásához. Könyve a *Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* című vállalkozás első kötetében jelent meg magyar és német nyelven. (Budapest, 1911 192 4. r. 1.) Bizvást mondhatjuk, hogy munkája tartalmi gazdagság, szolid megbízhatóság és eredetiség dolgában valóságos gyöngyszeme a világszerte ritka elismeréssel fogadott gyűjteménynek. Igazi „monumentum aere perennius”. Kevés város dicsekedhetik geológiai viszonyainak hasonló terjedelmű és alaposságú feldolgozásával, mint Veszprém.

De felsorolásunk hiányos volna, ha geológiai összefoglalása mellett említés nélkül hagynók Laczkó Dezső munkás életének másik, még szélesebb körökre ható emlékét, a veszpremvármegyei múzeum megalapítását és tüneményesen rövid idő alatt való felvirágoztatását. A megyei közgyűlés 1903 március 10-én választotta meg őt az egyelőre még csak tervezett múzeum igazgatójának és ő ettől a perctől kezdve becsületbeli kötelességének érezte, hogy minden tekintetben méltónak bizonyítsa magát a beléje helyezett bizalomra. Mindenekelőtt megfelelő kiállítási anyagról kellett gondoskodnia. A feladat természet-tudományi részének megoldása nem ütközött nehézségbe: páratlanul gazdag föld- és őslénytani gyűjtésének odaajándékozásával egyszersmindenkorra biztos alapot vetett a fejlődésnek. De aránylag könnyű szerrel megoldódott a feladat néprajzi része is. Csak arra kell gondolnunk, hogy Dezső bácsi kutató útjain tömérdek emberrel jutott érintkezésbe és rengeteg család vendégszeretetét élvezte. És ilyen alkalmakkor nemcsak a szívek, hanem a családi ládák, szekrények és szublótók is megnyíltak előtte. A családi klenódiumok, ékszerek, edények és ruhák sorra szeme elé kerültek. És ez elég volt neki: olyan szépen tudott kérni, hogy a feltett kincsek és emlékek rövidesen a múzeum vitrinjeibe vándoroltak. A múzeum rendkívül gazdag néprajzi anyaga túlnyomó részében önkéntes felajánlásokból került ki.

De ez még mindig nem volt elég. Az összegyűjtött rengeteg értékes anyag tárolásához megfelelő helyiségekre volt szükség. Dezső bácsi szívós energiáját mindennél jobban bizonyítja, hogy a tervezett díszes múzeumi épület megépítését a legnehezebb gazdasági válság idején, a huszas évek elején is keresztül tudta vinni. Felavatása 1925-ben történt.

Mint látjuk, Laczkó Dezső földtani és néprajzi kutatásai a magyar földnek aránylag kis területét ölelik fel, de olyan alaposak és szinte véglegesek, hogy már csak ezért is megérdemli, hogy születése századik évfordulóján hálaival és tisztelettel gondoljunk rája. Nem sokat írt, de amit írt, azt olyan kitűnően megírta, hogy az utána következő nemzedékek legfeljebb tallózhatnak nyomában. (*Balanyi György*)

RÓNAY GYÖRGY: FEKETE RÓZSA. A *Nyár* érett férfi-lírása után újabb verseskötet jelzi Rónay György költői termékenységet. Az érzékeny fülű olvasóban a régi versek változtatatosan megformált sorai együtt rezegnek az új termés első darabjaival: a *Nyárdél* ciklus az előző kötet hangnemében folytatódik. A kialakult, egyéni lírának megvannak a maga tematikai, hangulati, sőt hangszerezési sajátosságai is: a „bódulatban remegő világ” tavaszi pillanatképe vagy a földerengő ifjúság hasonlata („egy kendő a vonat ablakában”) éppen annyira Rónay költészetének alapszövegéből valók, mint a sajátos életfilozófiát tükröző sorok: *Élj az idővel! nem ijedt sietéssel: szüreteld le, amit az ősz heve érlel.* —

Az új kötet zömét mégsem a korábbi lírához való kapcsolódás jellemzi, a versek élmény-felszívó gyökerei szerteágazóbbak; a költő egyre szélesebbre tárt ablakokból tekint a világra. Rónay költői skáláját és gondolatíságát eddig is színesnek éreztük, de lírai alkotásának zártsága mintha most oldódott volna fel teljes egészében. Az ember-közelség érzése több „nagy” verssel gazdagítja a kötetet, ezek a férfias sodrású költemények Rónay lírájának legértékesebb darabjai.

Az egyetemes témák mellett szinte észrevétlenül nő ki a jelenkor életét és problémáit magába olvasztó költészet. Az *Egy kiállítás képei* több, mint a Mezőgazdasági vásár kitűnő illusztrálása; ebben a versben a hétköznapiok lázas tevékenysége a primér líra pezsgő elevevességével szólal meg, a közbeszótt, békéről szóló intermezzo derűs optimizmussal veti fel korunk legfontosabb kérdését.

*... az ember több: értelem, akarat
mely, legyőzve az ösztön és anyag
nehézkedését a közös erő
hatalmával, sorsa fölébe nő:
kovácsa lesz, nem rabja végzetének
s olajággal írja történetét meg.*

Rónay költészetének humanista jegyei nemcsak a kollektív érvényű, mai fogantatású versekben csillannak meg. A *Naplójegyzet* mély ihletettségű sóvárgása József Attila *Kései sirató*-ja óta líráink legmegrázóbb anya-versét hozza életre.

A „poeta doctus” tudatos, fegyelmezett érzélemvilágát erősen átjárja az emberszeretet derűje. A pályatárs részvéte és keresztényi együttérzése jellemzi a *Szabó Lőrinc sírjára* című költeményt.

*Most, hogy művedet az Idő s a barbár
enyészet vette át a testedet,
s nemlétedben nagyobb lettél magadnál:
most tudom csak, mit mondanék neked.*

*Tudom, már késő. Mégis, a halál vad
szakadékan át kiáltom utánad
azt az egyetlen szót legalább.*

*Ki életedben a kin annyi bugyrán
vándoroltál át, Lőrinc: ó ha tudnám,
hogy segíthetlek vele odaát!*

Rónay György egyetemessé táguló lírája az emberi szenvedéseken, sőt a halál-on is túlmutató élet győzelmét hirdeti. A *Temetők* a korábbi versek elégikus hangütésével indul, majd egyre inkább az életszeretet himnuszává magasodik. A természeti képek pastorele-hangulata még jobban kihangsúlyozza a vers mélyen szántó eszmeiségét.

— *A halállal helyet
cserél az élet, mint a nap a holddal.
Bomba robban, egy otthont eltemet,
s nyárra mégis kivirágzik a romfal.*

*Lásd, ezért szeretem a temetőket.
Azt példázzák: az élet az erősebb.
Nagy szóttesében ő köt új szemet*

*holtunkkal is, ha elcsitul a gond, baj,
s keresztjeinket beborítja lombbal
a szeretet.*

A háborús évek pokolvilága sok költői vénát megdermesztett. Rónay akkor sem némult el, amikor „a Wotan-Leviathán vas talpa tiport a népek nyakán”. Az 1943–44-es keltezésű *Ozeás könyvéből* ciklus nemcsak a múlt regisztrálása, hanem döbbenetes figyelmeztető is. A sorozat címadó verse kétségbeesett Istennel való csatázás: a költő pöröl, az öklét rázza az ég felé az embert, értékeket rontó pusztítás miatt, hogy aztán csitultan az Úr irgalmáért esedezzen.

A témák sokfélesége s a szerteágazó költői érdeklődés a bíráló írását mozaikká tördeli, de az olvasó számára változatos lírai utazást biztosít. A költőnek nemcsak a jelen, a múlt is éltető forrása.

*Én is, mennyi régi csontot
őrzök s mennyi réteget:
az egymásra ráarakódott
emlékeket s éveket!*

Rónay a múltat idéző, elégikus hangulatú verseket művészi hangszereli, a visszaemlékezéseknél csak a zenei élmény ihletése gyakoribb költészetében. A zene és az irodalom összefonódása, a muzsika „boldoggá termékenyítő” hatása nemcsak az egyes portrékból (Bach, Mozart, Brahms) tűnik elő; a *Barbirolli a MOM-ban* modern tónusú, vibráló költeménye a zene és a kultúra általánosságá válását is bizonyítja.

A *Mátra* és a *Szárszó* táj-ciklusa színes kódaként zárja le a kötetet. A szemlélődő költő halk érzései harmonikusan elegyülnek a magyar tájak zsongító szépségével.

A versek formai és nyelvi változatosságát az élvonalbeli műfordító rangja is igazolja; Rónay intellektuális költői nyelve sokat színesedett az új kötetben. Feltűnnek előttünk korunk jóságos szörnyei, a puliorru traktor és a zsiráfnyi elevátor; a táj-versek szinte ontják a jobbnál jobb képeket és hasonlatokat. A napraforgó lángkoronás cintányerjét mutatja; a nyírfa, mint egy eszelős leány nyakába kanyarítja szoknyáját; a veres hold lemetszett janicsárfej; a felhő, mint egy óriás, zsákmányra leső cápa, a vetések széles golf-áramok.

A *Fekete rózsza* harminc esztendővel látott napvilágot, mint a *Tuli-pánok elhervadtak* első szárnypróbálgatásokat magába foglaló kötete. A két határköi széles alapozású, értékes s még korántsem lezárt költői életmű dús vegetációját hirdeti. (Szeghalmi Elemér)

BABITS MIHÁLY — HÚSZ ÉV MÚLTÁN. A költő élete nem önmagáé, a költészete — legkevésbé. Sem ezt, sem azt nem alakíthatja „szabadon”, a saját életterve szerint. Érvényesülése is azoktól a feltételektől függ, amelyek között egyáltalán megnyilatkozhat. Pontosan addig él és flóreal, „óciumban is ómodra” is csak addig rejtőzhet Isten és az ember elől, míg ki nem fejezte magát. Amíg tanúsíthatja és műveikkel igazolhatja küldetése értelmét. Jögcíme nem is mindig a küldetés, hiszen vonakodhat tőle, „rühelheti” is azt. Jögcíme inkább a mondanivaló igazsága, amely mindig közösségi hatású és közösségi rendeltetésű. A küldetést egyedül a mondanivaló igazolja. Néma költő nincs. Költő, aki elnémult, már nem költő. Visszahullott az alaktalan életbe, amiből a mondanivaló kiemelte a költészet szférájába.

A költészet szférája kiemelt világ, megformált világ. Milliő szál köti a kultúra egészéhez. Valójában „alanyi költő” nincsen. Ez a jelző a múlt századbéli individuális esztétika egyik babonája. Igézetében a költők azt hiszik: sohasem léphetnek ki magukból. Pedig csak önmagukból kilépve: költők. A költő, valamiképpen intézmény, anélkül, hogy titkos vagy nyílt szervezeti szabályzata volna. Az igazi költők felismerik és megértik egymást, mert közös nyelvük: a humanizmus. A költők egyfajta „clericizmust” képviselnek. Ez a clericitás

emeli ki őket a hétköznapi világból a költőiség ünnepélyes világába anélkül azonban, hogy elszakítaná őket az élettől. Maga a költői nyelv: kiemelés, kiemelkedés a kötetlen beszéd alaktalan világából. S a költőiség kötött formái közé emelt szó hasonlíthatatlanul többet jelent, mint ugyanannak a szónak hétköznapi megfelelője. A kertész akár egy szekérderekra való virágot rakhat elének, mégis kevesebbet jelent, mint a költő egyetlen szava, amikor leírja: „virág”...

A rossz Babits-értéktől néhány közhelyet örököltünk, mint például „elefántcsont torony”, „gőgös individualitás”, „horatiusi idill”, „aranykori önelégültség” stb. Ezeket a közhelyeket nemcsak az utókor, hanem az egykorú kritika is számolatlanul olvasta rá Babitsra. A kortárs kritikája mulandó, de az utókor: értékmeghamisító és értékromboló is lehet. Értelmes vélemény szerint Babits, ellentétben Horatiuszal, de a felsorolt közhelyekkel is: életművének első leírt sorától kezdve a „soha-meg-nem-elegedés” költőjeként jelentkezett. Halálának 20. évfordulóján azonban még mindig kísért Babits-csal kapcsolatban a „l'art pour l'artizm” tetszetős árnya. Az igazán nagy költők, akiket csak a mondanivaló érdekel, ügyet sem vetnek reá. Az igazi művész, amikor alkot, sohasem a művészet gazdagítására gondol, hanem az ember és az élet gazdagítására. A művészet éppúgy alárendelt eszköze ennek a célnak, mint a tudós felfedezése, amivel az alaktalan természeti létet kulturává alakítja át. A tudomány és művészet humanizáló erőinek segítségével formálhatunk kultúremleri életet az alaktalan természeti létből. Az emberi életet — földi vonatkozásban — a tudomány és művészet határozza meg, de csak az erkölcsi lények életét. Az antihumanista lény szükségképpen tudomány- és művészetellenes, tehát: kultúraellenes.

Így tekintve Babits életművére, oda kell következtetnünk, hogy költőnek kevés a köze a „l'art pour l'art” kopár jelszavához. Babits nem a költészet oszlopszentje. A humanizmusnak sokkal szenvedélyesebb protagonistája volt — éppen a századforduló és a harmincas évek embertelenülő világában — semhogy lobogó humanista hitét elkülönítette volna művészetétől. Inkább: a legmagasabb fokú és a legigényesebb művészettel szolgált és védelmezte a humanizmust egy olyan korszakban, amikor már humánus-ellenes törekvések voltak ébredőben, sőt felvonulóban.

Nem kétséges: Babits humanizmusa — legalább is: fejlődése kezdeti szakaszában — pogány, antikos humanizmus volt. Dionysosi. Nyugtalan, lázadó humanizmus, melynek tüzeit az olasz renaissance oltárain gyújtották meg újra. Nem a kispolgár önelégült humanizmusa volt ez, hanem a modern értelmiséggé átalakuló polgári „clerikusoké”, akik eltávolodtak már a középkori feudalizmustól, de nem rakták le a fegyvert a polgári életrendszertől. A „gazdasági” polgár kezdetben együtt menetelt az értelmiségi polgárral. Közösen csalódtak a középkori egyházban, sőt politikailag szembe is fordultak a középkori intézményeket támogató egyházzal. A polgári humanista a szabadságsejzmék, az egyéniség-kultusz híve volt. Ám csak addig a pontig vallotta ezeket az elveket, amíg azok saját élettere kifejlesztésében segítettek. Itt aztán megállt és be is ásta magát, azzal az elhatározással, hogy egy lépést sem megy tovább. Úgy vélte: elvei már testet öltöttek a polgári államban. Már felszabadította a népet a földesúri hatalom s az „egyházi gyámság” alól. Már ledöntötte a trónokat, elűzte az autokratákat. Politikai, nemzeti szabadsággal ajándékozta meg a népeket. Egységes nemzetállamokat teremtett. Haladőbb intézmények keretei közé emelte az embereket.

A polgári Mózes tehát elvesztette a világot a fejlődés csúcspontjára, ahonnan nincs további út a jövőbe. Ami probléma esetleg még felbukkan, saját hatáskörében megoldja azt a jóléti állam, a közigazgatás, és kiszitálja a fejlődés rostája.

A polgári derűlátásnak az emberiség jövőjére vonatkozó következtetései — mint tudjuk — illúzióknak bizonyultak és teljes fonákjukra fordulva: példáulan katalizmákhoz vezettek. Babits Mihály is, mint egész nemzedéke, mindezekből kiábrándult és megrendülten vergődte át ezt a drámai korszakot. A nagy költő egész életideje — mindössze 58 évet élt — e katalizmák korára esik. humanista hitével és lényével szögesen ellenkező korra. Mégis engedelmeskedik humanista hitvallása lelkiismereti parancsainak. Az első világháború

legkegyetlenebb szakaszában állást foglal a nacionalista háború örültsége ellen. Ezért hazaárulónak bélyegzik. A neves költőt és irodalomtudóst a Tanácsköztársaság egyetemi tanárnak hívja meg. Egyik egyetemi előadásában a nacionalizmus történeti veszedelméről beszél. Emiatt az ellenforradalom nemzetietlennek kiáltja ki és középiskolai tanári katedrájától is megfosztja. Egy társadalomban, amely politikailag és erkölcsileg ennyire devalválódott, miért lenne érték Babits Mihály? Kidobják hajójukból, ússzon, ha tud, s ha nem: pusztuljon el.

Babits Mihály egyéni tragédiáján, üldözött és nyomott életén pontosan lemérhető, hogy a nacionalizmusba menekült polgár mily kevésbé érez már közösséget a humanizmussal, szépreményű múltja egykori alapelveivel, amelyek most már ellene és róvására dolgoznak a történelemben. Sőt maga segít a humanizmus még látható eredményeinek felszámolásában. A magyar Biedermann többé nem a humanisták, hanem a gyűjtogatók kegyét és barátságát hajhássza, hogy a reávaró végítéletet akár egy perccel is késleltesse.

A második világháború ágyúinak torkolatúztűzében az akkori szellemi Európa is összeomlik. A huszas évek humanista idillje, akárcsak Erasmusé a valálsháborúk előestéjén — véget ért. Thomas Mann, Bartók Béla, Einstein és sokan mások, menekülésre kényszerülnek a növekvő tűz s az égig áradó gonoszság elől. Babits Mihály nem menekülhetett. Kis nép költőjének, kivált a legnagyobbak egyikének, népe között a helye. Testvérét, sorstársát leli meg a nép millióiban. Küldetése is ide szólt. Ha elhallgat, nem költő többé: Küldetésének feladója lesz és cinkosa a vétkeseknek.

Sok ideje nincs már a tétovázásra. Törékeny életét a testi szenvedések, a megpróbáltatások végsőkig megviselték. A betegség: e „szörnylétű” óriás cethal, amely „nyálkás hús — záraiba zárta” a költőt, már-már halálra gyöttri. S ekkor: „korporosnak torkából” kiáltva segítségül hívja Istent. Pedig mennyit ellenkezett vele életében!... Még ki kell mondania az utolsó szót: rá kell, hogy üsse az ítélet bélyegét arra a Ninive-világra, arra a katasztrófák hullámai közt hánytorgó korszakra, amelynek embertelenségeitől annyit szenvedett.

1939-ben megírja a „Jónás könyvét”.

Babits talán az egyetlen polgári humanista költő, aki a fasizmus tengerárjának legközepén, a sokasodó gonoszság színhelyén, s nem az emigrációból, hirdeti ki az Úr ítéletőszavát, utolsó figyelmeztetését, engesztelésre hívását a háborúba sodródó Ninive-világnak. Nem volt harcos természet. „Rühellé a próféta-ságot”. De a szörnyű valóság körülötte s belülről a lelkismeret arra készteti, hogy engedelmeskedjék az Úr felszólításának és kiálljon újra. A cethal csakugyan elereszti és partra veti, épét és vért hányva körülötte. A haladéknak azonban nem a személyének szólt: a költő, a próféta csupán eszköz Isten kezében, nem rendelkezhet önmagával. Mondanivalójuk nem „l'art pour l'art” magánbeszélgetés, hanem közérdekű cselekvés, kinyilatkoztatás. A haladéknak az utolsó mondanivaló kihirdetésére szólt még akkor is, ha miatta a „feddett nép megkövezné”, s a „nínivei hatalmak” torkára forrasztanák a szót. Ninivében az emberek: az árusok, a mimesek, a mívészek és a hatalmasok régi kedvük szerint élnek, dőzsölnek, szórakoznak. A „sohsem halunk meg!” kába dölyfében csalják egymást, hazudnak, marakodnak. Eszükben sincs, hogy ügyet vessenek a mord próféta apokaliptikus intelmére, arra, hogy Ninivéjüket, a száztornyú, gőgös várost, a maguk pompás, komfortos világát majd tüzeső pusztítja el.

A biblikus erejű látomás, amelyből a világirodalom legnagyobb költői alegóriája sarjadt, minden személyes tartalmú elemével már jóval előbb megformálódott, helyére igazodott a költő élete kohójában. Nemcsak a költő egész emberségének, harcainak foglalatja ez a mű, hanem régi sorok és gondolatok visszhangzása kapcsán: Babits költői életművének ragyogó füzére is. Egy tragikus élet élményanyaga, amiből korábban egy-egy vers gyöngyözött ki, most egyetlen masszává zsúfolódva, mint folyékony érc árad ki a pattanásig hevült kemencéből. A totális háború szorongattatásainak előérzete valósággal kisajtolta belőle az apokaliptikus látomásnak megfelelő magasrendű formát, a bibliai keretet és a fenséges zengzetű bibliai stílust.

A Jónás-sorsú költő ebben a költeményben szervesen azonosul a bibliai

proféta sorsával s találkozik a modern költő humanizmusa a szenvedésben megtisztuló ember vallásos életérzésével. Jónás proféta: Babits kitágult, szimbolikus én-je a bibliai keretben új Babits-ként mutatkozik meg, ugyanakkor onnan kilépve: a közelmúlt jelenének világszínpadán: a költő jelenkorához szölvä dörögi el veszedelmes jósigéit. Ezzel az utolsó nagy vállalkozásával nemcsak élete és életműve pozitív vonásait húzza alá, hanem jóváteszi esetleges ingadozásait, és „humanista puhaságából” fakadó korábbi húzódozásait is a küzdelmek keménysége elől. Erkölcsei tetté növeli a költői szó igazságát. Babits Mihály személyében tisztelhetjük tehát azt a költőt és európaít, aki vállalkozik arra, hogy a második világháború kezdetén megkiáltssa annak a világnak a pusztulását, amely megtagadta a költőket, velük a szellem primátusát s a tudomány eredményeit alkotás helyett emberirtásnak használta fel, végül: kirugta csizmás talpa alól az élet erkölcsi alapját: az emberséget.

Babits Mihály a „szörnylét” vak világában a gondolat és az igazság világosságának egyik táplálója volt. Költőként „ismerte Isten titkait” és szellemi rangja jussán, egykor: „fenn csücsült a világ koronáján”. Most már gögijében megtörve: roncsolt gégével is kikiáltotta azt, amire erkölcsi embersége kötelezte, amire az élet Ura felhívta. Erre a nagyemberi vállalkozásra emlékezünk halálának 20. évfordulóján. (*Kézai Béla*)

FERENCZY BÉNI ÉS KÖNYVE. Az emberi nagyság nem hivalkodik, inkább rejtőzködik. Ez az eset Ferenczy Bénivel is. Számos évtizeden át harcolt a tökéletességért; minden vásári zaj nélkül dolgozott, szigorú fegyelmezettséggel, és hosszú ideje már egyike, ha nem legkiemelkedőbb élő alakja, a magyar szellemi élet kiválasztottjainak. Nemrégiben megjelent könyve, az *Írás és kép* világosan igazolja a nagy tömegek előtt is, hogy egy arasszal sem kisebb ragyogó tehetségű apjánál, Ferenczy Károlynál, és világhírű nővérénel, Noémienél, sőt náluk valamivel színesebb, valamivel izgalmasabb jelenség, mivel nem csak szobrász, hanem festő és író is egy személyben.

Könyvében a fellelhető írásait (egy terjedelmesebb szaktanulmány kivételével) és képzőművészeti alkotásainak egy töredékét találjuk. Vegyük szemügyre először Ferenczyt, az író.

Ami rangját meghaladja és képzőművész író társai fölé emeli, az írásainak vallomásszerűsége, vagyis bensőséges, megrázó, egyetlen és igazi az, amit ír. Íme egy — bennünket különösen érdeklő — részlet a hajdani *Csillagban* megjelent „Nagybányai emlékeim” című vázlatból: „Apám ateistának vallotta magát — sőt, mikor én magam, a francia gótika hatása alatt, 1912-ben visszatértem a valláshoz és a katolikus élethez, apám kétségbe volt esve, mélységes szomorúsággal többször kereste az egyedüllétet velem, vacsora után, ha a többiek már lefeküdtek, vagy hosszú sétára hívott és próbálta kibeszélni belőlem a babonát, a fekete tévtanokat, ahogy mondta, kiszínezve előttem a természet-tudományos világnézet szépségeit.”

Nagyszerű erényei közé tartozik az érzékletessége; ahogyan az utolsó előtt megleveníti az elmúlt időt: alakjai élő emberekké válnak, a városok valóban léteznek, úgy mint a legjobb írónál. Nagybányáról jobb képet senki sem rajzolt Ferenczynél, még a kivételes tehetségű író, Tersánszky sem. Mi az oka ennek? — Ferenczy az életről vall, a legfontosabbról, arról, ami valóban volt és még mindig fogva tartja. Ezért oly élesek a képei, ezért oly bensőséges, amit felidéz.

Kivételesen művelt és képzett művész, és mégis mind többet és többet akar. „Életem alkonyához érve” írja a „Könyvekről” című tanulmányában, mely a *Vigiliában* is megjelent annakidején, „az agg Kátával együtt már sokszor szerettem volna görögül tanulni, vagy Szokratésszel a siralomházban, két héttel az elmúlás előtt, zeneleckéket adni, hogy hamar pótoljam még — amíg nem késő — műveltségem hiányait”. — „Élj — az utolsó pillanatig!” kiált fel, „a tudás, az ismeret gyarapítása mindig cél — az élet befejezéséig”. Micsoda eltökéltség és hősiesség! S mindez nem szerepjátszás. Akik közelebbről ismerik Ferenczyt, jól tudják, mennyire igaz ez az utolsó betűig. Dolgozni, tanulni, tanítani, a felismert kötelességet mindenáron teljesíteni, ezek életének az összetevői. Nem csoda tehát, hogy amikor pár évvel ezelőtt — egy súlyos beteg-

ség folytán — a jobb keze hasznavehetetlenné vált, rövid pár hónap alatt, hallatlan akaraterővel megtanult bal kézzel rajzolni, mintázni. A könyvben is szereplő *Aranykor* szobra (1959) már ebből az időből származik, s el nem múló szépsége éppen olyan vitathatatlan, mint a többieké. Sőt ebben, mintha még valami többlet is jelentkeznék.

Érdekes és jellemző a kétségbeesése, amikor — egy olaszországi utazás után — „Ütilevel Itáliából” című tanulmányában lemondóan hasonlítja össze a XX. század művészetét a régiek alkotásaival. „Micsoda szégyene ez a korunknak!” — írja a velencei modern képtárról. S ez világít rá a legjobban művészi alkatára. Mert Ferenczy orthodox és forradalmár egy személyben, a legszerencsésebb vegyülék, mely csak a kivételesek sajátossága. Ugyanerre a következtetésre jutunk képzőművészeti alkotásainak summázása után is.

S most néhány sor még arról, ahogyan Ferenczy ír. Mondatszerkesztése, mellyel a szöveget építi, teljesen egyéni. Furcsa — helyenként meghökkentő — nyelvi villanásokat találunk itt-ott, amik arra mutatnak, hogy mondanivalója lávaszerűen tör elő, s — amint már előzőleg is mondtam — egy a vallo-mással és erősen hasonlít a gyónáshoz. Ferenczy nem írott szövegben gondolkodik.

Képzőművészeti alkotásaira térve, Genthon utószavára utalok. Ő a valódi szakértő és műértő, s amit Ferenczyről és műveiről leír, nagyrészt hiteles és helyénvaló. Genthon, míg a szobrokról és érmekről nagyjából külön-külön is ír, addig a vízfestményekről, tuss-, szén- és ceruzarejzokről csak általánosságban, bár megjegyzi, hogy Ferenczy ilyen irányú alkotásai „a magyar rajz történetében az egyik legszebb fejezetet jelentik”. Úgy tűnik fel előttem, hogy műtörténészeink általánosan mondható sajátossága alárendelni minden mást az olajfestmények és szobroknak. S ezt igazolja Genthon fent idézett igen helyes megállapításának nem éppen szerencsés (talán hanyagul megírt?) bevezetője: „Kevés szobrász munkásságában játszik oly jelentékeny és vonzó szerepet a rajzolás, mint Ferenczy Bényiben. A rajz, az akvarell ezúttal nemcsak előkészíti a szobor, vagy az érem megszületését, hanem gyakran öncélúvá válik.” Ezek szerint Ferenczy csak szobrász lenne és minden más műfajban alkotott munkája csak előtanulmány — Genthon szerint — a későbbi szobrokhoz, vagy érmekhez, azoktól a rajzoktól eltekintve, melyek „öncélúvá” váltak. Ugyszintén sajnálatos, hogy különösebb figyelmet nem szentel annak a kisszobor-sorozatnak sem, mely gyermekeket ábrázol, holott úgy tűnik fel, kevés ilyen bensőséges és elragadó kisplasztikát ismerünk a világon. A *gyermek Jézus elindul*, s más szobrai is a legnagyobb egyszerűséggel megoldott, megindító remekművek.

A könyvet a Magvető kiadó adta ki, sokat fáradozva, hogy az méltó legyen a művész alkotásaihoz. Ezért minden elismerést megérdemel. Sajnos, a színek itt-ott — nyomdatechnikai okokból — nem ugyanazok, mint az eredetiekénél. Viszont nem egynek a reprodukálása nagyszerűen sikerült: megpillantásukkor az örökkévaló szépség farkasszemez velünk. (*Toldalagi Pál*)

IDÉZETEK ENCIKLOPÉDIAJA. A párizsi *Éditions de Trévise* kiadásában látott napvilágot a legújabb francia idézetgyűjtemény: *Encyclopédie des Citations* címmel, *P. Dupré* szerkesztésében. A vaskos kötet 700 lapon csaknem 10.000 különböző idézetet tartalmaz, s így éppen nem túlzás az előszó megállapítása, hogy „ez a munka a legjelentősebb és legteljesebb mű, mely ebben a tárgykörben Franciaországban megjelent”.

Az ókortól napjainkig a legkülönfélébb nemzetiségű szerzőktől vett, legváltozatosabb tárgykörű idézetek szerepelnek a könyvben. Mi magyarok is képviseltes vagyunk 13 (*Kossuth, Arany, Petőfi*) idézettel. Érdekes névuma a könyvnek: az egyház szentjeinek tömeges szerepeltetése. Az eddigi ismertebb francia idézetgyűjteményekben — *Émile Genest* és *Otho Guerlac* munkáiban — is előfordultak itt-ott szentek idézetei, de csak nagyon is elvétve. Így például *Guerlacin*ál mindössze négy szentnek hét mondását találtuk.

Jóval gazdagabb *Dupré* szent-anyaga. Itt 15 szent szerepel 76 idézettel. Nem érdektelen az idézett szentek időrendbe szedett névsora: *Nazianzi Gergely, Aranyászú János, Agoston, Remig, Anzelm, Clairvauxi Bernát, Assisi Ferenc, Bonaventura, Aquinói Tamás, Sziennai Katalin, Jeanne d'Arc, Loyolai Ignác,*

Keresztes János, Avilai Teréz, Szalézi Ferenc. De még érdekesebb, hogy kiktől mit idéz a gyűjtemény szerkesztője. Bizonyára nem véletlen, hogy a változtatásban érvényesülni látszanak jelenkorunk életének legfőbb szempontjai: a szociális vonatkozások és a béke problémája. Természetesen nem kizárólagosan, hiszen a szentekkel kapcsolatosan elsősorban mégis csak az egyén és az Isteniség közvetlen kapcsolatának kérdés-komplexusa az, ami mindenkor időszzerű.

Lássunk azonban az előbb említett tárgykörből néhány szent-idézetet. Már *Aranyszájú Szent János* arra int, hogy legyünk tekintettel embertársainkra is, mert: „Aki másokat becsül, önmagát becsüli.” — Igen érdekes *Clairvauxi Szent Bernát* bátorhangú figyelmeztetése a korabeli elvilágiasodott főpapokhoz: „Igás állataitok gyöngyökkel borítva haladnak, és semmi tekintettel nem vagytok lábunk meztelenségére. Látjuk, hogy öszvéreitek nyakán karikák, láncocskák, csöngők, díszes gyeplők csüngenek és sok más olyan holmi, amelyek épp oly feltűnőek tarkaságukkal, mint amilyen értékesek súlyukban: és nem gondoltok arra, hogy részvérből ruhával fedjétek be felebarátaitok ágyékát. Tegyük hozzá, hogy mindezt nem szorgalmatokkal vagy kezetek munkájával szereztek, még csak nem is örökségi jogon bírjátok, ha csak nem sülyedtek odáig, hogy szívetekben azt mondjátok: Isten szentélyét örökségünknek tekintjük.” („De officio episcoporum”) A lelkipásztorkodó papság számára is megszívlelendő tanáccsal szolgál: „Egyedül a szeretet téríti meg a lelkeket...”

Az embertársi szeretetnek gazdag tárháza *Assisi Szent Ferenc* meleg szíve, mint erről néhány kiragadott idézet is tanúskodik: „Boldogok azok, akik kitartanak a béke mellett, mert Isten meg fogja koronázni őket.” — „Miótán az Úr testvéreket adott nekem, senki nem irányított, hogy mit tegyek, de a magasságos Isten maga fedte fel előttem, hogy az evangélium szelleme szerint kell élnem.” — „Könnyebben jutunk a mennyországba, ha kunyhóból indulunk el, mint ha palotából.” — „Bármely házba lépnek a testvérek, először ezt kell mondaniuk: Béke legyen ebben a házban.” — „Isten szolgálai nem egyebek, mint olyan zsonglőrök, akiknek az emberi szíveket kell a magasba emelniük...”

Hasonló lelkiség lobog *Sziennai Szent Katalin* írásaiban is: „Az emberi test részei is segítenek egymáson, amikor egyikük megbetegszik. Csak a gögő ember az, aki méltóságán alulinak véli segíteni felebarátján.” („Az isteni irgalmasság”)

Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatos tanácsaiból sem hiányzik a társadalmi vonatkozás: „Aki velem akar jönni, annak velem együtt kell munkálkodnia, azért, hogy a munkában követvén engem, a dicsőségen is követhessen.” — „Mindenki gondolja meg, hogy csak olyan mértékben jut előre a lelki dolgokban, amilyen mértékben levetkőzi magáról az önszeretetet, saját akaratát és saját kielégülésének keresését.”

A szentek bölcsességének legfőbb forrása: a *Szentírás*. A bölcs mondások, erkölcsi szentenciák e gazdag bányáját már a fentebb említett Guerlac is felfedezte: másfélszáz bibliai idézetet közöl a gyűjteményében. Ám Dupré még jobban kiaknázza ezt a bányát, sőt bibliai idézeteinek száma — 275 — felülmúlja a legnépszerűbb szerzőkéit. S ha tekintetbe vesszük Dupré könyvének rendkívüli sikerét azt, hogy rövid időn belül már az ötödik kiadást érte meg, méltán értékelhetjük azt a hatását, hogy rajta keresztül a szentek írásaiból s magából a Szentírásból kiáradó emelkedett szellemiség is széles rétegű olvasó tömegek között terjed. Persze az lenne kíváncsi, hogy ne csak olvassák ezeket az idézeteket, hanem éljék is a tartalmukat. Hogy ne csak írott, illetve nyomtatott malaszt maradjon mindez. Mert — hogy stílszerűen mi is egy bibliai idézettel zárjuk kis írásunkat: „A betű öl, a lélek megelevenít.”

(Kunszery Gyula)

JEGYZETLAPOK. („Az én időmben...”) Iskolatársammal találkozom. Vagy egy évtizede nem láttuk egymást. A szokásos kérdések: hogy vagy? a család? mit csinálsz? — s ahogy mondja, egyszer csak megüti a fületem: „Bezzeg az én időmben...” Meglepődve ránézek; Stendhal jut eszembe.

Igen ráunt már a civita vecchiai konzulságra, s valahogyan kiügyeskedett magának három évi szabadságot; Párizsban élt megint, munkában, és régi is-

merőseit látogatva. Egy napon arról panaszkodott Madame Ancelot szalonjában — ő, az egykori lelkes Itália-rajongó és Róma-magasztaló — hogy Rómában semmi sincs már úgy, mint régen.

— Alaposan megváltoztak a szokások. A fiatal hölgyek foghegyről beszélnek az emberrel, ügyet se vetnek rá. Anyáik, nagyanyáik sokkal szívélýesebbek voltak.

— Ó, kedves öreg barátom — felelte Madame Ancelot — minden olyan ott, mint régen, csak maga változott meg!

Iskolatársam hirtelen abbahagyja; gyanakodva rámnéz.

— Mit mosolyogsz? Mondtál valamit?

— Semmi — felelem — semmi; csak folytasd.

És inkább elhallgatom előtte, ami eszembe jutott.

(*Szerénység.*) Stendhal szabadságos esztendeiben élt Párizsban egy spanyol grófné a két lányával; a konzul náluk is gyakran megfordult. Nagyon szerette a két kislányt s örömet mesélt nekik; valahányszor Montijóéknál vacsorázott, rendszerint minden csütörtökön, a lányoknak, Pacának és Eugénianak szabad volt egy órával tovább fõnn maradniuk; boldogan hallgatták öreg barátjuk elbeszéléseit Napóleonról és hadjáratairól.

Eugénia késõbb francia császárné lett. Egyszer megtekintette a grenoble-i múzeumot; meglepetten torpant meg, amikor az egyik falon megpillantotta Grenoble híres szülõttjének portróját.

— Ez Stendhal, az író — magyarázta készségesen a múzeumigazgató.

— Nem, nem! Ez Beyle úr, leánykoromban jól ismertem.

Mert Beyle úr, míg a Császárról mesélt nekik, soha, egy árva szóval sem árulta el, hogy nemcsak szabadságos konzul, hanem — író is.

(*La Fontaine és Kosztolányi.*) Bravúrosak, elbûvölõk — mondja barátom Kosztolányi La Fontaine fordításaira. Igaza is van; valóban bravúrosak, elbûvölõk. Remek Kosztolányi versek. Elbûvölõen, bravúrosan hamisak. Észrevehetetlenül azok. Semmi nem hiányzik belõlük, csak La Fontaine.

La Fontaine meséinek meséi kézrõl kézre adott közhelyek. Jóformán semmit sem talált ki, mindent másoktól vett, mint ahogy ezek a mások is többnyire másoktól vették a meséket. Közkinccs ez. A tücsök meg a hangya, a róka meg a holló s a többiek évezredek óta ugyanazt csinálják. Nem azon lehet változtatni, amit csinálnak; az változik, ahogyan idõrõl idõre elmondják, hogy mit csinálnak szinte az idõk, vagy a gondolkodás kezdetétõl fogva.

Kosztolányi úgy mondja el ezt, ahogyan Esti Kornélhoz illik, játszva, tréfázó mímeléssel. La Fontaine azonban nem így mondta el. Kosztolányinál hiába keresnõk a hang utánozhatatlan la fontaine-i fölényt és eleganciáját, a mesélés iróniáját; azt, hogy: én, aki itt mesélek nektek, mindent tudok, amit egy írónak tudnia kell, s hogy mennyire tudom, megmutattam a francia klasszicizmus legholdfényesebb remekében, az *Adonisban*; mindent tudok, amit egy író tudhat, és sokkal tökéletesebben és elegánsabban csinálom Marino lovagnál azt, amit Marino lovagtól tanultam; de mit számít ez? Régen túl vagyok rajta, és már csak mesélek, a világ végtelen nagy, alapvetõ dolgairól a végtelen kicsinyben, a Hangya, a Róka, a Tücsök és a többiek történetében. Hozzábiggyesztem a tanulságot, mert így illik, de azért még egyáltalán nem vagyok sem bölcs, sem moralista. Semmi több nem vagyok, mint mûvész, író, költõ. Nem azt akarom mondani, hogy légy takarékos, mert fölkapik az állad. Ezt már elmondták. Csak a Hangyát és a Tücskõt akarom elmondani, elcsevegni a csevegésüket. Ennyi az egész. Nem, én sem vagyok habbõl fölbukó nagyképû bûvár, akit Esti Kornél lenéz. De csörgõim sincsenek, sebeim sincsenek, nincsenek jajaim, melyekre szép rímek flastromát ragasszam. Élvezem a világot, gyönyörködöm benne. Mosolygok rajta. És szeretem. Nem magamért, hanem a világért. Ha egyáltalán van titkom, ilyesmi a titkom.

De lehet, hogy egyáltalán nincs is titkom. Ezért kérlek, fordítsatok titoktalanul. Azaz a maximális hûséggel. (r. gy.)

Felelõs kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ó I Ü Z E N E T E K

Erdey Ferenc professzor jelen számunkban közölt tanulmánya lényegében annak a nagysikerű előadásnak anyagát tárgyalja, amelyet a szerző a Szent István Társulat választmányi ülésén tartott.

Belső békénk. — A keresztény ember belső békessége nem jelent okvetlenül „teljes kikapcsolt, semleges, főleg pihentető szellemi állapotot, mely mentesülni képes környezete ideges, kapkodó ráhatásától”. Más az erkölcsi magatartás, ismét más az ember pszichikai állapota. A keresztény ember belső békessége azt jelenti, hogy elfogadjuk a Gondviselés minden adományát, a keresztjeinket is. A kereszt — az Ön esetében férje hűtlensége, a társbérlettel járó sok apróbb-nagyobb kényelmetlenség — mindig zaklatott lelkiállapottal jár. Krisztus az Olajfák hegyén elmondotta talán nem is háromszor, ahogyan az evangelisták leírják, hanem újra meg újra: „ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint Te” — mégis vérrel verítékezett. A megnyugvás Isten akaratában nem csökkentette fájdalmát, amit Judás csókja miatt érzett, nem tette lágyabbá az ostorok ölmét, a megcsúfoltatás koronájának töviseit, nem vette el a szögek hegyességét, nem csökkentette a halál kínjait. Mi is így vagyunk. Istenben való megnyugvásunk nem veszi el a hűtlenség okozta seb fájdalmait, a gyermeki láрма fárasztó, kimerítő hatását. Nem teszi kellemessé a társbérlők kellemetlenkedéseit sem. Jogunkban is áll védekezni ellenük. A gyermekeket pedig egyenesen kötelességünk fegyelmezni. Jogunkban áll szellemi, pszichikai gyakorlatokkal, akár a jóga gyakorlataival is megpróbálni elérni a kikapcsolódás művészetét, annak olyan fokát, amikor szinte nem is halljuk a körülöttünk harsogó lármát, nem látjuk a kavargó sürgés-forgást. Arra vonatkozóan azonban, hogy ezekkel a gyakorlatokkal valóban el lehet-e érni a kikapcsolódás ilyen fokát, nem tudunk Önnek véleményt mondani, mert nem gyakoroljuk a jógát. Abból, amit róla olvastunk, azt látjuk, hogy külső nyugalom, magány kell a jóga gyakorlataihoz is, különösen először, a begyakorlás idején. El tudjuk hinni, hogy nagy eredményeket lehet elérni a kikapcsolódás művészetében ezekkel a gyakorlatokkal. De azt nem tudjuk elképzelni, hogy a kikapcsolódás, a félig-meddig önkívületig fokozott passzivitás megoldja-e mindazokat a problémákat, amelyeket egy asszonynak, egy anyának meg kell oldania. Arról pedig feltétlenül meg vagyunk győződve, hogy minden passzív kapcsolódásnál nagyobb belső nyugalmat és békét teremt bennünk, ha elmondhatjuk: Istenem, megküzdöttem a feladattal, amelyet nekem adtál, felvettem és hordoztam keresztet, amelyet vállamra tettem, legyőztem a kísértéseket, amelyeket reám engedél. Ezt a szüntelen beszédet Istenhez nagyon ajánljuk Önnek. Az imádság, az elmélkedés, a tájékozódó, eligazító gondolkodás legjobb formája ez az Ön számára. Kielégíti intellektuális hajlamait, táplálja, helyes mederben tartja érzelmvilágát, megnyugtatja, megteremti belső békéjét. Idővel a nyugodt környezetét is.

Özvegy. — Nagyon helyesen tette, hogy hozzánk fordult, mielőtt a papnak szemére vetette volna a dolgot. Az esztergomi főegyházmegyei zsinat (1941. nov. 11—12) határozataiban olvasható: „A temetést végző pap a szertartás helyén ne nyilvánítson részvétet” (242. §.). Ugyanebben a paragrafusban olvashatjuk ezt is: „A temetési szertartás befejezése után (a pap) távozik.” Nem a részvétel hiánya és nyersség volt tehát a pap részéről, hogy nem hódolt az önkínél bevett és általános régi szokásnak. Az egyházi rendelkezésekhez tartotta magát. Ami a búcsúbeszéd tartását illeti, arról a következőket mondja a zsinati határozat: „Bár az Egyház a temetéskor a búcsúbeszédet sem helyesli, az előre bejelentett, nem túlsók, vagy túlhosszú és az egyház lelkiületével nem ellenkező beszédek elmondását ne akadályozzák” ... „Indokolt esetben a temetést végző vagy más pap is mondhat búcsúbeszédet, de ez szokássá ne váljék. Inkább mondjanak alkalmi szentbeszédet, vagy a halott lelkének használó és a hozzátartozóknak vigasztalást nyújtó imákat.” Ebben is helyesen járt el tehát a

pap. Az egyház nem helyesli, a hiúság ápolását a sír felett. A név szerinti búcsúztatások talán megtisztelőek azokra nézve, akiket név szerint megemlegetnek, de mindig sérelmet hagy azok lelkében, akiket nem említenek, még ha nem is vallják be. Nem is szólva róla, hogy a már idézett zsinati paragrafus kifejezetten tiltja a rokonok emlegetését: „Tilos az egyes alkalmakra készült, a rokonokat névszerint megnevező búcsúztatókat vagy egyházilag jóvá nem hagyott gyászénekeket énekelni vagy imákat mondani.” Ha egyes helyen még szokás az ilyen búcsúztatók tartása, az nem felel meg annak a komoly és áhítatos szellemnek, amiben az egyház a híveit a halál kapuján átsegíti az örök életbe. Ugyancsak zsinati szabály az is, hogy a rossz szokásokat lassan, tapintatosan kell leépíteni. Ehhez tartotta magát a pap, mikor, a rokonok emlegetését mellőzve, egyszerű, rövid, de, amint ön is írja, szép szentbeszédet mondott.

„Tartalmatlan élet”. — Összinté együttérzéssel olvastuk levelét. De a jelében nincsen igaza. Az ön élete nem tartalmatlan élet, hanem mártíromság. A legtöbb úgynevezett „vén leány” csendes mártír. A mártíromság pedig csak a regényekben, a könyvekben olyan szép, olyan érdekes. A valóságban minden áldozat olyan, mint Krisztus keresztje volt: fárasztó, megalázó, fájdalmas. Akik vállalják, ugyanazzal kell szembe nézniük, amivel Krisztus nézett szembe emberileg: a kereszt, az áldozat bukás, az áldozat reménytelen, az élet, amit benne és általa vállaltunk: tartalmatlan, üres. Ezek a kereszt kísértései, melyek úgy szaggatják a lelket, mint a szög, a tövis a testet. Krisztust is azok gyötörték, akikért a keresztet vállalta, minket is azok bántanak leginkább, legkegyetlenebbül, akikért az életünket feláldozzuk. Az ön „kisvárosi” élete, beteges mellett egyáltalán nem tartalmatlan, tipikusan az elmagányosodással viaskodó nők sorsa ez. Ne hagyja el magát egy pillanatra se. Leveléből látszik, hogy igen magas intelligenciával rendelkezik. Kitűnően látja lelkiállapotát, helyzetét. Nem kell tehát belesüppednie a reménytelenségbe. Még fiatal. Nemcsak joga, de kötelessége készülni rá, hogy egyszer beköszönt életébe a férfi, akiben megtalálja méltó élettársát. Ha itt, betegápolás közben le tudja gyűrni érzékenységét, kitöréseit, kitűnő asszonyra lel majd önben a férfi, akinek el kell jönnie. Arra vigyázzon, hogy ne legyen emberkerülő, embergyűlölő. Legyen kedves mindenkire, azokhoz is, akiket érdektelennek tart. Úgy tekintse őket, mint gyerekeket, akik nem kapták meg a szükséges nevelést. Nincs veszedelmesebb, mint lenézni és rossznak tartani az embereket. Aki ebbe a hibába esik, annak az arcáról lehervad a mosoly, keserűvé, élvezhetetlenné válik. Merjük lelkünk kincseit, jóságát, szeretetét, mosolyunkat, szeretetteljes szavainkat odaadni a neveletlen nagy gyerekeknek is, ne tartogassuk, ne dugjuk el a tökéletesek számára, akik talán nincsenek is. Lehet, hogy sokszor csalódunk, lehet, hogy jóságunkat összetapossák az értelmetlen kamasz-felnőttek, mint a sertések a gyöngyöt. De higgye el, az emberek nagy többségében a mosoly mosolyt fakaszt, a jóság jóságmagot vet el. Minden emberi közösség kert, tele dudával és rózsával. Nincs olyan eldugott falu, olyan unalmas kisváros, amelyet ne tenne végtelenül érdekessé, ahogy mosolyunkra mosolyogni kezdenek, szeretetünkre felélednek a szívek. Persze, ahhoz, hogy jóságunkkal megostromoljuk a szíveket: bátorság és áthatatosság kell. A gyermek bátorsága kell, amit, sajnos, oly hamar elvesztünk az emberek között. Ne hanyagolja el magát, öltözzék és csinosítsa magát. Főként pedig — halkan, finoman, ahogy egyéniségehez illik, kezdjen el mosolyogni. Az lesz majd a mécses, amelynek fényénél megtalálja önt az, akit a gondviselés jutalmul szánt hosszú, türelmes áldozatáért.